B. MALİNOWSKİ

İLKEL TOPLUMLARDA CİNSELLİK VE BASKI

Çeviren: Hüseyin Portakal

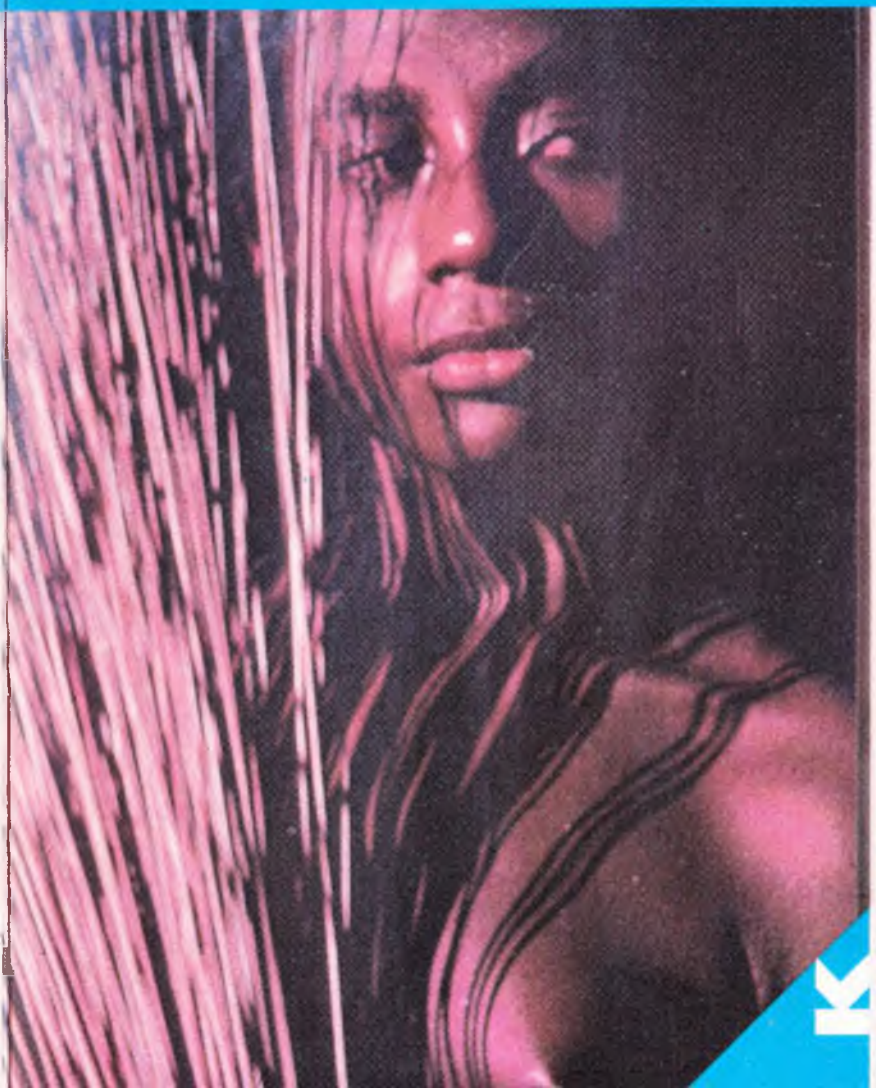

KABALCI YAYINEVİ

B. MALİNOWSKİ
1
İLKEL TOPLUMLARDA CİNSELLİK VE BASKI
KABALCI YAYINEVİ

BRONİSLAW MALİNOWSKİ

□

İLKEL TOPLUMLARDA CİNSELLİK VE BASKI

KABALCI YAYINLARI : 1
Bilim Kitapları : 1

Kapak düzeni : Salt Maden

■

Kapak filmleri : Ebru Grafik

■

Kapak baskısı : Çetin Ofset

■

Dizgi - Baskı : Tuba Matbaası

■

Cilt : Esra Mücellithanesi

B. MALİNOWSKİ

İLKEL TOPLUMLARDA CİNSELLİK VE BASKI

Çeviren :

H. PORTAKAL

KABALCI YAYINEVİ
İstanbul

Yazarı : Bronislaw Malinowski

■

Yapıtın Özgün Adı : Sex and Repression in Savage Society

■

Türkçe İlk Basım : Mayıs 1989

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
İnsanın Doğası ve Davranışları 11

BİRİNCİ KISIM
BİR KOMPLEKSİN OLUŞUMU

1. Sorunlar 13
2. Ana Hukuku Ailesi - Baba Hukuku Ailesi 17
3. Aile Dramının İlk Devresi 24
4. Analık Hukuku İçinde Babalık 28
5. Çocukta Cinsel Yaşam 33
6. Yaşamı Öğrenme 38
7. Ergenlik Öncesi Devrede Cinsellik 43
8. Ergenlik Çağı 60
9. Ana Hukuku Toplumunda Aile Kompleksi 60

İKİNCİ KISIM
GELENEĞİN AYNASI

1. Anasoyu Toplumunda Kompleks ve Mit 67
2. Hastalık ve Sapıklık 68
3. Düş ve Eylem 72
4. Müstehcenlik ve Mit 80

ÜÇÜNCÜ KISIM

PSİKANALİZ VE ANTROPOLOJİ

1. Psikanaliz İle Toplumbilim Arasındaki Ayrım... 101
2. Bastırılmış Kompleks 105
3. Kültürün Başlıca Nedeni 109
4. Babayı Öldürmenin Sonuçları 113
5. İlk Baba Öldürme Varsayımının Analizi 116
6. Kompleks mi, Duygu mu? 126

DÖRDÜNCÜ KISIM

İÇGÜDÜ VE KÜLTÜR

1. Doğal Yaşamdan Kültürel Yaşama Geçiş 131
2. Yeni Doğan Kültürün Beşiği Aile 134
3. Hayvanlarda ve İnsanlarda Cinsel Kızgınlık ve Cinsel Yaklaşma 140
4. Evlilik İlişkileri 146
5. Ana - Babaların Çocuk Sevgisi 150
6. İnsanlarda Aile Bağlarının Sürekliliği 157
7. İnsan Güdülerinin Esnekliği 161
8. Güdüden Duyguya 164
9. Annelik ve Zina Eğilimleri 174
10. Yetke ve Baskı 181
11. Baba Hukuku ve Ana Hukuku 187
12. Kültür ve Kompleks 194

ÖNSÖZ

PSİKANALİTİK öğreti son yıllarda halk arasında olağanüstü bir atılım yaptı. Çağdaş edebiyat, sanat ve bilim üzerinde çok büyük etkisi oldu. Bir ara toplum içinde gerçek bir hayranlık konusu olduğu söylenebilir. Birçok coşkulu insan üzerine derin bir etki bıraktı, derinden sarstığı ve usandırdığı bilgiçlerin sayısı da az değildi. Bu yapıtın yazarı, apaçık birinci ulama ait, çünkü bir süre için Freud'ün, Rivers'in, Jung'ün ve Jones'ın kuramlarından aşırı bir biçimde etkilendi. Ama bilgiç geçinme, bilgin üzerinde ağır basan bir tutkudur ve sonraki düşünceler, bu ilk baştaki coşkuyu soğutmakta gecikmedi.

Okuyucu bu denemeyi dikkatlice okurken, bu süreci tüm dallanmaları içinde izleyebilir. Dramatik bir geriye dönüşün söz konusu olmadığını içtenlikle okuyucuya inandırmak isterim. Herhangi bir biçimde psikanalizin uygulayıcısı ya da psikanalitik kuramın bir üyesi olmadım. Ama bugün yine psikanalizin aşırı savlarından, karmaşık kanıtlarından ve anlaşılması güç terminolojisinden canım yanmakla birlikte, zihnim üzerine yaptığı uyarıcı etkisinden ve yine insan psikolojisinin çeşitli görünümleri üzerine bize verdiği değerli verileri için ona derin minnet borcu duyduğumu kabul etmek zorundayım.

Psikanaliz bizi insan ruhunun dinamik kuramına götürdü; zihinsel süreçlerin incelenmesine somut bir yön verdi; dikkatimizi çocuk psikolojisi ve bireyin tarihi üzerinde yoğunlaştırmamızı bize öğretti. Son olarak — belki de bu onun en saygın olduğu yan — insan yaşamının adeta resmi

olmayan ve kabul edilmeyen görünümlerini dikkate almak için bizi zorladı.

Cinselliğin içtenlikle incelenmesinin, insanlığın kimi küçük ve övünge yanlarının ortaya konmasının utanç verici sayılması (hepsinden çok bu inceleme yüzünden psikanaliz nice insanların öfkesine uğradı ve küfürünü yedi), bana göre onun bilime en büyük katkısını oluşturur ve özellikle boş kuruntulara kapılmaksızın ve onu bir asma yaprağı ile örtmeksizin kendini insanın incelemesine verenlerin, insanı tanımak isteyenlerin gözlerinde kendi değerini bulur. Havelock Ellis'in bir izleyicisi, bir yandaşı olarak ben, cinsel tepileri ele alma tarzında aramızda derin ayrılıklar olmasına karşın, Freud'ü herhangi bir kimseden daha az «panseksüalizm»le suçluyorum. Ve içine katılan kirliliklerden onu temizlemek için elimi dikkatlice kaldırıp itirazlar arasında onun düşünlerini daha fazla kabul etmiyorum. İnsan bir hayvan, bu durumu ile kimi zaman katışıksız değil, dürüst bir antropoloğun bu durumu göz önüne alması gerekir. Psikanaliz cinselliği içtenlikle ve layik olduğu önemi vererek incelediği için, bir bilgin onu kınayamaz, ama doğru bir biçimde incelemediği için kınayabilir.

Bu denemenin tümü birden yazılmadı. İlk iki kısım, geri kalanlara göre çok daha önce yazıldı. Burada dile getirilen düşüncelerin çoğu, bir mercan takımadasında kendimi Melanezyalılar'ın incelemesine verdiğimde kafamda doğdu. Dostum profesör L. G. Seligman'ın bana gönderdiği bilgiler ve hizmetime sunduğu kitaplar, Ödip kompleksinin ve «bilinçaltı»nın diğer dışavurumlarının ana hukuku üzerine kurulu bir toplulukta da kendini gösterebileceğini düşünmeye beni itti. Melanezyalılar'da kendini gösterdiği biçimiyle ana kompleksi üzerine doğrudan yapılan gözlemler, benim bildiğime göre, ilkellerin yaşamının incelenmesinde psikanalitik kuramın ilk uygulamasını oluşturuyor; öyle sanıyorum bu duruma insanı, insan ruhunu ve kültürünü incelemek isteyenler ilgisiz kalamazlar. Vardığım sonuçları, bugün kullandığım dile göre çok daha psikanalitik bir ter-

minoloji dile getirmiştim. Ama bu terminoloji içinde bile «complex»ve«repression»(*) gibi sözcüklerin pek ötesine gitmedim, hem ayrıca tam tanımı yapıldığı ve uygulandığı anlamda.

Okumalarım ilerlediği ölçüde, Freud'ün vardığı sonuçları topluca kabul etme eğiliminden de uzaklaşıyordum; bunun en önemli nedeni de, psikanalizin çeşitli bölümlerinden ve altbölümlerinden ileri geliyordu. Bir antropolog olarak şunu iyice anladım ki, ilkellere ilişkin özenişli bir kuram ya da insan kurumlarının kökenlerine ilişkin varsayımlar ya da kültür tarihi üzerine ilişkin açıklamalar, insan yaşamının bilinçli ve bilinçsiz görünümlerinden çok, ilkel yaşamın sağlam bilgisine dayanmalıdır. Ne de olsa ne küme evliliği, ne totemcilik, ne kaynanadan kaçınma zorunluğu, ne büyü «bilinçdışı»nın yalnızca bir dışavurumu değil; bunlar sağlam doğal ve toplumsal olgular; kuramsal olarak incelenmeleri için, doktor kabininde edinilemiyen bir deneyime gereksinim var. Ve Freud'ün Totem ve Tabu' sunu, Kollektif Psikolojisini, Ben'in Analizini, yine Roheim' in Avustralya Totemcili'ğini, Reik'in, Rank'ın ve Jones'ın psikanalitik yapıtlarını dikkatle incelerken kuşkularımın doğru çıktığına inandım. Benim vardığım sonuçları okuyucu bu denemenin üçüncü kısmında bulacaktır.

Son bölümde, kültürün kökenleri üzerine deneysel düşünlerimi dile getirmeye çalıştım. Doğal hayvanın anormal koşullar içinde uğramak zorunda kaldığı ve kültürün ona zorla kabul ettirdiği dönüşümleri ana çizgileriyle belirtmeye çalıştım. Cinsel güdü baskılarının ve kimi «kompleks-

---

(*) Bu iki psikanalitik terimin türkçeye çevrilmesine gelince, birinciyi hiçbir anlam karmaşasına yol açmamak için olduğu gibi bırakmayı ve sadece türkçe yazılışı ile yazmayı yeğledik: Kompleks; tanımı ise, «çocuklukta edinilen ve genelde bireyin bilinçaltında kalan kişisel özelliklerin tümü» diye yapılabilir. İkinciyi «baskı» diye çevirdik; psikanalitik anlamı ise kısaca «ben'in, üstben'in baskısı altında bir duyguyu ya da bir arzuyu reddetmesi» diye tanımlanabilir.

ler»in, kültürle ilişkin olarak zihinsel alt-ürünlerin çeşitlerini oluşturduklarını özellikle göstermeye çalıştım.

Güdü ve Kültür adını taşıyan son kısım, benim kanıma göre, en önemli ve aynı zamanda tartışmaya en açık kısım. Hiç değilse antropolojik açıdan öncü bir çalışma. Orada insan bilimi ile hayvan bilimi arasına yerleşmiş «uzman olmayana ait alanın» keşif girişimini görmek gerekir. İleri sürdüğüm kanıtların birden çok noktada, belki de baştan sona düzeltmeye uğrayacağının çok iyi bilincindeyim, ama öte yandan biyologlar kadar hayvan psikolojisini inceleyenlerin ya da kendini uygarlıkların incelenmesine veren bilginlerin er geç göz önüne alacakları önemli yeni görüşler de sergilediğine inanıyorum.

B. MALİNOWSKİ

İNSANIN DOĞASI VE DAVRANIŞLARI

«MODERN psikoloji uzun zaman duyumları bilip cinsel tepilerden habersiz olduktan sonra, güdülerin etkinliklerinin bir sayımını yapmayı ve betimlemeyi şimdi çıkış noktası yapma eğilimi gösteriyor. Karşı konulmaz bir ilerleme bu. Bununla birlikte, kişisel ve toplumsal yaşamın karmaşık olaylarını, onlara bu doğal güçleri doğrudan bağlayarak açıklamaya çalıştığı zaman, bu açıklama belirsiz ve yapay oluyor...

«Toplumun psikolojik öğeleri üzerine bir tartışmayı başlatmadan önce, ilk etkinlikleri belli ve anlam yüklü eğilimlere dönüştüren toplumsal koşulları bilmeye gereksinimimiz var. İşte toplumsal psikolojinin gerçek anlamı böyledir... İlk insan doğası kaba gereçler yaptı, ama gelenek, tasarıları ve makinayı yaptı... İnsanı yaratan akıl ve güdü değil, gelenektir.

«Psikanalizin cinselliği inceleme tarzı çok öğretici, çünkü yapay bir basite indirgemenin sonuçları kadar, toplumsal verilerin psişik nedenlere dönüşümünü de hiçbir şeyi istemeye yer bırakmayacak bir açıklıkla ortaya çıkarıyor. Yazarlar, çoğu zaman da erkek cinsinden olanlar, kadın psikolojisini evrensel platoncu bir kendilik (entity) olarak ele alıyorlar... Özellikle zamanın batı uygarlığının sonuçları olan olayları, başlangıçtan beri varolan ve insan doğasına bağlı tepilerin gerekli dışavurumlarını temsil ediyorlarmış gibi inceliyorlar.»

Human Nature and Conduct
John Dewey

I

BİRİNCİ KISIM
BİR KOMPLEKSİN OLUŞUMU

1 — Sorunlar:

PSİKANALİZ uygulamalı tıptan doğdu ve başlıca kuramları da psikolojik nitelikte, ama iki ayrı bilimle de yakın ilişkiler içinde: biyoloji ve toplumbilim, hatta denilebilir ki, ona yapılacak en büyük övgünün nedeni, insan bilimlerinin bu üç altbölümü arasında bir bağ kurmasına dayanır. Freud'ün psikolojik kavramları, yani çatışmalara, cinsel baskıya, bilinçaltına ve komplekslerin oluşumuna ilişkin kuramları, psikanalizin en geliştirilmiş kısmını oluşturur ve gerçek psikanalizi kurar. Cinselliğin yorumunu ve diğer güdülerle ilişkilerini, «libido» kavramını ve bunun çeşitli dönüşümlerinin betimlenmesini içeren biyolojik öğretiye gelince, bize kuramın en az geliştirilmş, çelişkilerden ve boşluklardan en az bağışık, yerli ya da yersiz eleştirilere açık kısmı olarak görünüyor. Amą bizi burada en çok ilgilendiren psikanalizin toplumbilimsel yanı; psikanalizi desteklemek için toplumbilimin ve insanbilimin (antropoloji) bu konuda verdiği tüm kanıtlara, Ödip kompleksi kuramının açıkça toplumsal niteliğine karşın, psikanalizin öncülerinin bu kompleksin toplumsal yönünü tümüyle görmezlikten gelebileceklerine inanmaları bizi ister istemez şaşırtıyor.

Psikanalizin en önemli sorunu, aile yaşamının insan ruhu üzerine yaptığı etkidir. Çocuğun babası, anası, kardeşi ve bacısı ile ilişkilerinde nasıl çarpışmalara, çatışmalar ve tutkulara uğradığını, bunlara nasıl katlandığını, kimi zihin-

sel ya da duygusal davranışların sürekli onlarla ilgili olarak nasıl bir oluşumla sonuçlandığını bize gösteriyor. Bu duygular ve davranışlar kimi zaman bellekte varlığını sürdürüyor, kimi zaman bilinçaltına katılıyor ve bireyin toplumla ilişkilerinde sonraki tüm yaşamını etkiliyor. «Duygu» sözcüğünü, M. A. F. Shand'ın ona verdiği teknik anlamda ve onun heyecanlar ve güdüler kuramındaki tüm önemli içerikleriyle kullanıyorum.

Bu öğretinin toplumbilimsel niteliği hemen insanın gözüne çarpıyor ve tüm Freudien dramın belli tipte bir toplumsal örgüt içinde, yani bir babadan, bir anadan ve çocuklardan oluşan ailenin dar çemberi içinde geçtiği söylenebilir. Böylece, Freud'e göre en önemli psikolojik olguyu oluşturan aile kompleksi, belli bir tipteki toplumsal kümelenmenin insan ruhu üzerine yaptığı etkiden doğar. Öte yandan, her bireyin gençliğinde aldığı zihinsel etki, ona kimi bağlar kurmayı sağlayarak, algılayıcı eğilimlerine ve yaratıcı yeteneklerine gelenek, sanat, düşünce ve din alanlarında belli bir yön vererek toplumsal davranışını etkiliyor.

Böylece toplumbilimci, kompleks sorununun salt psikolojik olmadığını, bununla birlikte iki toplumbilimsel başlığı da içerdiğini sanıyor: aile etkilerinin toplumsal niteliğini ortaya çıkaran bir giriş ve bu kompleksin toplum için taşıdığı sonuçların analizini içeren bir sonuç.

Birinci sorun — Aile yaşamı insanın anlayışı üzerine bu denli derin ve kesin etki yaptığına göre, bizim de ona şimdiye değin psikanalizin verdiği dikkatten daha fazlasını vermemiz yerinde olur. Yalnız ne var ki, aile tüm toplumlarda aynı değil. Ailenin kuruluşu, bir halkın gelişme derecesine ve uygarlığının niteliğine bağlı olarak büyük çeşitlilikler gösterir ve bir toplum içindeki ayrı toplumsal tabakalar içinde de ayrımlar gösterir. Antropologlar arasında günümüzdeki gözde kuramlara göre aile, cinsel ve ekonomik komünizm üzerine kurulu ilkel yaşamdan günümüzde sunduğu son biçime, tekeşli evlilik ve *patria potestas* (erkek egemenliği) üzerine kurulu bireysel aileye, «grup evliliği» üzerine kurulu «grup ailesine», «Punalua evliliği» üzerine

kurulu «kan akrabalığı ailesi» ne, «*Büyük-Aile*»ye ve klan akrabalığı ailesine değin insanlığın gelişimi sırasında çok büyük değişimlere uğradı. İçinde birkaç olgunun varsayımına karıştığı bu antropolojik yapılardan sonuçlar çıkarıldı. Ama şurası gerçek ki, ailenin kuruluşu konusu, günümüzde çok çeşitlemeler gösteren ilkeller arasında da gözlenebilir. Önce ataerkilliğin çeşitl biçimlerini üreten ve çeşitli güç dağılımlarını babaya veren aile ile, anaya çeşitli konumlar veren ve ana hukukunun çeşitli altbölümlerini oluşturan aileleri saptıyoruz. Soydan gelenlerin — çocukların — ana babaya göre ayrımı ve nitelendirilmesi konusunda da çok çeşitli ayrılıklar var: babalığın bilinmezliği (babalığın fizyolojik rolünün bilinmemesi ç.) üzerine kurulu anasoyu ailesi ve babalığın bilinmemesine karşılık babasoyu ailesi, ya babanın gücü kendinde taşımasına ya da ekonomik nedenlere dayalı babasoyu ailesi. Kurumlara, konutlara, yiyecek kaynaklarına, işbölümüne v.d lerine ilişkin ayrılıklar da var ve çeşitli soylarla, çeşitli halklar arasındaki aile kurumlarında çok çeşitli derecelere ayrılıyorlar.

Bu çeşitlemelerin varlığında ortaya çıkan sorun şu: Tutkular, çatışmalar ve aile içinde ortaya çıkan bağlılıklar aile kurumuna göre değişiyor mu, yoksa insanlık nerede olursa olsun değişmeden mi kalıyor? Eğer değişiyorsa, hiç kuşku yok değişiyor, çekirdeksel kompleks, aile kompleksi, insanlığı oluşturan tüm soylarda ve tüm halklarda aynı olamaz: Aile kurumuna göre değişmesi gerekir. Ayrıca burada bize düşen başlıca görev, bu çeşitlemelerin sınırlarını incelemek, bu çeşitlemeleri uygun bir formülle bitirmek, başlıca aile kurumu tiplerini yeniden gözden geçirmek ve bu tiplerden herbirine denk düşen çekirdeksel kompleks biçimini ortaya koymak.

Belki bir istisnayi saymazsak(1), bu sorun şimdiye değin ortaya konmadı ya da hiç değilse açıkça ve doğrudan

(1) Bu konuda bana uygun gelen J.C. Flugel'in yapıtı: **The Psycho-Analytic Study of the Family**; kitap bir psikoloğun kaleminden çıkmakla birlikte, özde toplumbilimsel bir yönelseme sunuyor.

doğruya dile getirilmedi. Freudien okulun kabul ettiği ve evrensel boyutlarda saydığı tek Ödip kompleksi, babasoyu üzerine kurulu özde bizim aileye, yine bunun gibi roma hukuku ile hıristiyan ahlakı temellerine dayanan, günümüzde rahatına düşkün ve kurulu düzene uygun düşünen burjuvazinin ekonomik koşulları içinde daha da güçlenen ve çok belirgin derecede *patria potestas*'ı kabul etmiş olan aileye uygun düşüyor. Freudien okulun yaptığı gibi bu kompleksin ilkel ya da barbar herhangi bir toplumda da varolması gerektiğini ileri sürmek, yanlış bir evetlemeyi göze almak olur — ilk sorunun ayrıntılı bir tartışması, olguların yanlışlığını gecikmeden ortaya çıkaracak.

İkinci sorun — Aile kompleksinin mitlerin, efsanelerin, halk masallarının oluşumu üzerine, yine kimi ilkel ve barbar törelerin oluşumu üzerine, toplumsal örgütlenmenin biçimi ve maddî kültürün ürünleri üzerine etkisinin niteliği ne? Böyle bir problemi psikanalizin kuramcıları çok iyi kabul ettiler ve ilkel mitlerin, dinlerin ve uygarlıkların incelenmesine uygulamaktan geri kalmadılar. Ama aile kurumunun, aile kompleksi aracılığı ile kültürü ve toplumsal yaşamı nasıl etkilediğini doğru bir biçimde anlamadılar. Bu konuda dile getirilen düşüncelerin çoğu, yeniden gözden geçirilmeli ve toplumbilim açısından incelenmelidir. Ama öte yandan, güncel mitolojinin kimi sorunlarına Freud'ün, Rank'ın, Jones'ın getirdiği somut çözümler, «mitler, soyun yüzyıllık düşünü dile getirir» genel ilgesine göre çok daha sağlam ve güvenilir.

Psikanaliz, ilkel insanın tüm ilgisini kendi üzerine, çevresindeki insanlar üzerine yoğunlaştırdığını, bu bilginin somut ve dinamik nitelikte olduğunu gösterirken, ilkel psikolojinin gerçek temellerini atmış oldu; oysa şimdiye değin egemen olan yanlış kavramlara göre ilkel insan doğayla kısmen ve nesnel bir gözle ilgileniyordu, kendi yazgısı üzerine kendini kurgusal felsefeye veriyordu. Psikanaliz, bizim burada ilgilendiğimiz birinci sorunla ilgilenmeyince ve tüm toplum biçimlerinde Ödip kompleksinin varlığını açıkça söylemeden kabul edince, kendi antropolojik çalışmalarına

ciddi zarar vermiş oldu. Demek ki, özde ataerkil nitelikte olan Ödip kompleksini, bir anasoyu toplumunda bulmak için kendini zorlayanlar, ancak yanlış sonuçlara varırlar; ya da bizimkine üstün gelen ve uygulamada psikanalizin günlük işlerini oluşturan bir aile kurumuna yaklaşıldığı zaman, hiç özel önlemler almaya gerek yokmuş gibi grup evliliği ya da karma yaşama gibi varsayımlarla oynayınca, yanlış sonuçlara varırlar. Böyle çelişkiler yüklenen ve antropolojik alanda dolaşmaya çıkan psikanaliz, ilkel bir sürünün, totemik kurbanın tarihöncesi ilk tipinin varlığını varsayan varsayımlarla ancak keyfi diyebileceğimiz sonuçlara varabilir.

Bu denemenin İlk Kısmı, iki sorundan birincisini, daha açık bir deyişle, çekirdeksel kompleks ile aile kurumu arasında varolan bağımlı ilişkileri tartışmak için ilkeller arasında doğrudan doğruya gözlediğimiz olguları herşeyden önce kullanma girişimidir. İkinci Kısım, ikinci sorunun incelenmesine ayrılacak, Üçüncü ve Dördüncü Kısımlar ise, iki sorunun genel bir tartışma konusunu yeniden ele almaya ayrılmıştır.

2 — *Ana Hukuku Ailesi ve Baba Hukuku Ailesi:*

İnceleyeceğimiz birinci sorun, belli bir toplumda aile kurumunun etkilediği ve değiştirdiği «aile kompleksi» olacak. Bunu incelemenin en iyi yolu, konuya somut bir biçimde yaklaşmak, tipik aile yaşamının gidişatı içinde kompleksin oluşumunu incelemek, ayrı ayrı uygarlıklar sözkonusu olduğunda karşılaştırmalı yönteme başvurmaktır. Tüm aile biçimlerini gözden geçirmeksizin, kişisel olarak gözlediğim için yakından tanıdığım iki aile tipinin derinliğine karşılaştırılmasıyla yetineceğim: Bizim modern uygar toplumların babasoyu ailesiyle, Kuzey-Batı Melanezya'nın kimi toplumlarında anasoyu ailesi. Bu iki olgu, toplumbilimsel gözleme elverişli, birbirlerine zıt, nerdeyse iki ayrı kutup oluşturan aile örgütleri oldukları için, karşılaştırmalı incelememizi sürdürmeye yarayacak ve amacımıza bundan

daha iyi yanıt verecek bir başka örnek bulunamaz. Bununla birlikte, karşılaştırma konumuzun bir yanını oluşturacak Trobriand Adaları'nda oturanlar hakkında daha önce biraz bilgi vermemiz gerekir. Öteki kutupta ise, daha önce dediğimiz gibi, bilgileri bize kendi uygarlığımız verecek.

Bu yerliler anasoyu rejimi altında yaşarlar; diğer bir deyişle, toplumsal rejim içinde merkezi oluşturan ve akrabalıkların çıkış noktası, anadır; soy ve miras, anadan çocuklara geçer. Bunun anlamı, çocuklar — ister kız, ister erkek olsun — ananın ailesine, klanına ve topluluğuna aittir. Erkek çocuk, saygınlığını ve toplumsal yerini anasının erkek kardeşinden alır; her iki cinsteki çocuklar mal mirasını babalarından değil, ananın erkek ya da kız kardeşinden alırlar.

Trobriand İlleri'nde oturanların çocukları önce bir cinsel oyun dönemi yaşarlar. Bunu izleyen ve herkesin hoş gördüğü bir ilk gençlik döneminden sonra sevgilileriyle sürekli ilişki kurarlar; birlikte yaşayacakları «bekârlar evi»ne yerleşirler ve zevklerini kendileriyle aynı durumda olan iki üç çiftle paylaşırlar; bundan sonra kadın ya da erkek, gerektiğinde evlilik sözleşmesi yapar. Evlilik genellikle tekeşlidir; cinsel ilişki yalnız birbiriyle evli eşler arasında geçer ve süreklidir, yaşamları birbirinden bağımsız, ekonomi ortaktır. Yalnız, şefler çok kadınla evlenirler.

Yüzeysel bakan bir gözlemci, ilk bakışta çocuk dünyaya getirmenin tıpkı bizdeki gibi geçtiğini sanır. Ama aslında kimi şeyler tümüyle ayrıdır. İlkönce koca, bizim anladığımız anlamda çocukların babası değildir. Babalık fizyolojisini bilmeyen yerlilerin düşüncesine göre baba, çocukların doğumuna tümüyle yabancıdır. Çocuklar ananın böğrüne çok incelmiş ruh olarak sokulur; bu da genellikle ana tarafından ölen birinin ruhunun aracılığıyla olur(1). Babanın görevi, çocuk doğar doğmaz onu «kollarına almak»,

---

(1) **B. Malinowski, The Father in Primitive Psychology, 1927 ve Baloma, Spirit of the Dead.**

korumak, özenle bakmaktır, ama doğumunda hiçbir rol oynamadığı için bu çocuk kendisinin değildir.

Diyeceğimiz baba çocuğun iyi bir dostudur; durum böyle olunca çocuklar da onu sever, ama akrabalık derecesini hiç bilmezler. Gerçek akrabalık, «aynı beden» denilen öz kimlik, anadan geçer. Çocuklar üzerindeki yetki, ananın erkek kardeşindedir. Gerçi bacı ile kardeş arasında her türlü içli dışlı ilişkileri yasaklayan çok sıkı bir tabu varolduğu için dayı, bacısından ve onun evinden uzak durmak zorundadır. Ana, kardeşinin yetkisini tanır ve sıradan bir insanın şefinin önünde eğilmesi gibi onun önünde eğilir, ama bu iki kişi arasında hiçbir zaman ve hiçbir şekilde sevecen bir ilişki bulunamaz. Öte yandan çocuklar ise, kendi üzerlerinde *egemenlik* kuran yalnızca dayının mirasçısıdırlar. Onun ölümünden sonra çocuklar tüm malların sahibi olurlar. Sağlığında dayı dans, müzik, büyü, sanat gibi tüm bilgilerini çocuklara öğretmek zorundadır. Kadının ve evindeki kişilerin yiyeceğinden sorumlu olan yine erkek kardeştir; bahçesindeki ürünün çoğunu onlara ayırır. Babaya gelince, çocuklar onlardan bakım ve okşanma beklerler, onu sevgi dolu dostluğuyla severler. Ananın kardeşi aile içinde disiplini, yetkeyi ve yaptırımcı gücü temsil eder(2).

Kadının, kocası önündeki tavrı kölece olmaktan uzaktır. Kadının kendi özel malları, özel ve topluma açık bir etki alanı vardır. Babanın anaya kötü davrandığına çocuklar hiçbir zaman tanık olmazlar. Öte yandan baba, evin geçimine kısmen katkıda bulunur, çünkü herşeyden önce kendi bacısı için çalışmak zorundadır. Çocuklar, büyüdüklerinde böyle bir görevin kendilerine de düşeceğini bilirler.

Evlilikte kadın başka bir topluluktan geliyorsa — genelde durum böyledir — gider kocasının evinde ve onun topluluğunda oturur. Çocuklar büyüdüğünde bulundukları

---

(2) Bu yerlilerin garip ekonomik koşullarının betimlenmesi şu makâlemizde bulunur: Primitive Economics ve Argonauts of the Western Pasific.

topluluğa yabancı sayılırlar, çünkü yasa kendilerine o toprakta bulunma hakkını tanımaz; köyde gururlanacak şeyleri paylaşmaları için de kimse onları zorlamaz. Evleri, geleneksel baba ocağı ve atalarından gurur duyacakları herşey, ayrı bir yerde bulunur. Çocukların uğradıkları bu çift etki, garip ilişkilere ve bir sürü yanlış anlaşılmalara yolaçar.

Aynı anadan olma kız ve erkek çocuklar, henüz çok genç yaştan başlayarak ayrı ayrı aileler içinde yaşarlar. Her iki cins kardeş arasıda her türlü yakın ilişki, sıkı tabu gereğince yasaktır. Cinsel ilişkileri kendi aralarında konuşma konusu yapmasınlar diye tabu onları gözler. Buradan çıkan sonuca göre: Yasa ya da töre erkek kardeşin kız kardeş üzerine yetkesini kabul etmekle birlikte, kız kardeşin evliliği söz konusu olduğunda, tabu bu yetkenin kötüye kullanılmasını yasaklar. Kızın evlenmesini onaylama ya da reddetme yetkisine yalnız baba sahiptir. Baba en büyük yetkeye kızının evlenmesi sırasında sahibolur yalnızca.

Karşılaşmasını yaptığımız iki aile tipi arasındaki büyük ayrım yeterince aydınlığa kavuşuyor. Bizim kendi ailemizde babanın yetkesi ve gücü toplumca benimsenmiştir(1). Ayrıca, bizdeki ekonomik örgütlenme gereği evin geçimini sağlayan babadır. Baba, en azından kuramsal olarak bu geçim görevini reddedebilir ya da keyfince cömert davranabilir. Trobriandlar'da ise durum bunun tersidir, ana ve ko-

---

(1) Genel olarak Avrupa ve Amerika toplumlarını gözönünde tutup «bizim» uygarlığımızdan sözederken herşeyden önce kıtada (Avrupa kıtasında) yaşayan ve psikanalitik çalışmalara kaynaklık eden orta sınıf aileden sözediyorum. Batı Avrupa ve Kuzey kentlerinin yüksek sınıf tabakaları Roma hukukundan ve kıta Avrupası törelerinden çok, Melanezyalılar'ın hukuksal düşüncelerine uygun düşen ana hukuku rejimine doğru gelişmiyor mu? Bu noktada karar verecek cesareti kendimde bulamıyorum. Burada savunduğumuz tez doğruysa, cinsellik alanındaki modern dışavurumlar (petting partileri v.d.), ayrıca baba gücünün zayıflaması, aile içinde ağır basan duyguları derin değişikliklere uğratacak niteliktedir.

cası birbirlerinden bağımsızdırlar; çocuğun dünyaya gelmesinde babanın hiç rol oynamadığı kabul edilir; baba evin geçimini sağlamaz, mallarını çocuklarına bırakmaz, toplum babaya çocukları üzerinde hiçbir yetki tanımaz. Buna karşılık ananın akrabalarının, özellikle evin geçimini sağlayan dayının çocuklar üzerinde büyük etkisi vardır; ölümünden sonra eşyaları bu çocuklara kalır. Demek ki, Trobriandlar' daki toplumsal yapı ve aile örgütlenmesiyle bizim kültürümüzün insanları arasındaki aynı ilişkilerde hiçbir benzerlik yoktur.

Anasoyundan gelen bir toplumda aile yaşamını incelemenin ilginç olup olmadığını kimse düşünmez. Benzer bir çalışmayı, yakından tanıdığımız ve psikanalitik çalışmalarda çoğu zaman betimlenmiş kendi aile yaşamımız için yapmak yararsız olur diye düşünürüz. Ayrıca bizim aile örgütlenmesinin yeterince tanındığı söylenir. Buna bizim yanıtımız şöyle: Karşılaştırılmalı bir çalışmaya girişildiği zaman, karşılaştırılması yapılan her iki konunun gereçlerinin ele alınması önemlidir. Hem burada anlattığımız anasoyu toplumuna ilişkin veriler, yerinde insanbilimci özel yöntemlerle toplandığına göre, Avrupa'ya ilişkin verilerin de aynı çalışanlarla, aynı yöntemlerle toplanması ve insanbilimci açıdan incelenmesi kaçınılmaz olur. Daha önce de dediğim gibi, hiçbir psikanalitik açıklamada, toplumsal ortamla ilgili yerinde yazılmış hiçbir kaynakça, daha kötüsü, bizim toplumda çekirdeksel kompleksin ve nedenlerinin bir toplumsal tabakadan diğerine göre değiştiğini gösteren bir değişim çalışmasını bulamadım. Bununla birlikte, çocukluk çatışmalarının varlıklı bir burjuva evinin çocuk odasında, bir köylü kulübesinde ya da yoksul bir işçinin tek odalık konutunda aynı olmayacağı açıktır. Oysa psikanalizin kendisini, gerçekliğin bir anlatımı ve gerçek yaşamın olguları gibi bize benimsetmek için, toplumun en alt ve en yoksul tabakalarını gözönüne almak gerekir, çünkü buralarda dolambaçsız konuşulur; çocuk ana babayla sürekli bir yakınlık içindedir; aynı oda içinde yer-içer, aynı yatakta uyur; hiçbir «vekil ana baba» bu tabloyu karmaşık bir duruma

sokmaz; çatışmaları yumuşatan kibar davranışlar yoktur; günlük yaşamın kıskançlıkları ve küçük rekabetleri, bastırılmış da olsalar, acımasız bir düşmanlıkla sonuçlanırlar(1).

Çekirdeksel kompleks, toplumbilim ve canlıbilim gerçeği çerçevesi içinde ve halkbilimlerine uygulamak amacıyla incelendiği zaman, köylüleri abc'siz sınıfları gözönüne alma gerekliliği genellikle daha da bir ivedilik kazanır. Halk geleneğinin doğduğu ortam, Orta ve Doğu Avrupa köylülerine ya da Viyana, Londra ve New York gibi modern kentlerin iyi beslenen, sinirleri yorgun insanlarından çok, yoksul emekçilerine yakındır.

Bu karşılaştırmaya elden geldiğince açıklık kazandırmak için çocukların tarihini dönemlere ayıracağım ve her iki tip toplum içinde çocukların kendi kendilerini dışavurma biçimlerini karşılaştırarak, bu dönemleri birbirlerinden ayrı olarak betimleyeceğim. Çekirdeksel kompleksi incelediğimiz zaman, aile tarihini oluşturan ayrı evreler arasında açık bir ayrımı betimlemek çok önemlidir. Çünkü psikanaliz, insan zihnindeki katmanlaşmayı gün ışığına çıkardı — onun değerli ilkelerinden birisi budur — ve bunun çocuğun gelişim evrelerine aşağı yukarı uygun düştüğünü gösterdi. Cinselliğin kriz ve içeitme gibi ayrı dönemleri, bunlara eşlik eden bellek yitimi, bellek yitimiyle kimi anıların bilinçaltına gönderilmesi, çocukluk yaşamının birkaç döneminde açık ve net bir biçimde birbirlerinden ayrılırlar. Savımızın gereği, toplumbilim ve canlıbilim ölçütlerine dayanan dört dönemi birbirinden ayırmak bizim için yeterli olacak.

I. Bu dönemde çocuk beslenmesi için ana göğsüne, güvenliği ve korunması için ana-babaya bağımlıdır. Çocuk bu dönemde kendi kendine hareket edemez, kendi istek ve dü-

(1) Doğu Avrupa'da okuma yazma bilmeyen sınıflarla, toplumun eğitim görmüş sınıfları arasında ana-babaların çocuklarına, çocukların da onlara karşı anlayışlarında büyük ayrımlar olduğunu söylememe, köylülerin yaşamını, adetlerini ve psikolojilerini bilmeme izin veriyor.

şüncelerini dile getiremez. Bu döneme, doğumdan sütten kesilmeye değin uzun bir süre ayırıyoruz. Bu süre ilkellerde iki üç yıldır; uygar toplumlarda çok daha kısadır ve genellikle bir yılı geçmez. Bununla birlikte, çocukluk evrelerini betimlemek için yalnız doğal nitelikleri gözönüne almak daha doğru olur.

II. Bu dönem boyunca çocuk tümüyle anaya bağımlıyken ve hiç mi hiç bağımsız bir varlık olamazken yine de hareket eder, konuşur ve ananın yanında serbestçe oynar. Bu döneme üç-dört yıl arası bir süre ayırıyoruz, diğer bir deyişle çocuğun altı yaşına basmasına değin bir dönem. Bu dönemde çocuğu ailesine bağlayan bağlar derece derece gevşemeye başlar. Çocuk ailesinden ayrı durmayı ve kendi kendine yetmeyi öğrenir.

III. Bu dönemde çocuk göreceli bir bağımsızlık kazanır, başka arkadaşlar arar ve onlarla oynar. İnsanlığın her yerinde ve bir toplumun tüm sınıflarında işte bir dönemde şu ya da bu yoldan çocuklara haklar ve görevler ve toplum içinde nasıl davranması öğretilir. Kimi ilkel toplumlarda bu yaşlardaki çocuklar topluma giriş ayinlerinden geçer. Başka toplumlarda, özellikle bizim kıta avrupası işçi ve köylülerinde çocuklar kendi ekonomik geleceklerini öğrenmeye başlarlar(1). Batı Avrupa ve Amerika toplumları için bu dönem çocukların okul çağıdır; bu dönemde çocuklar ta ergenlik çağına değin süren bir zaman dilimi içinde ailenin etkisinden kurtulurlar, diğer bir deyişle bu süre doğal bir biçimde tamamlanır.

IV. Delikanlılık dönemi, fizyolojik olgunlaşmadan tam bir toplumsal olgunluğa değin uzanır. Kimi ilkel topluluklarda bu dönem, topluluğa giriş ayinlerini içerir; diğer kabilelerde ise, genç kız ve erkekler bu dönemde topluluk-

---

(1) Malinowski'nin bunları anlattığından bu yana (1927) kıta Avrupasında çok şeyler değişti, işçiler ve köylüler toplumun alt sınıfı olmaktan ve çağdaş uygarlığın gerisinde kalmaktan kurtuldular. Ödip kompleksine gelince, bunun elbette yeniden incelenmesine gerek var (ç.n.).

ların kendilerine uyguladıkları zorunlulukları edinmeye başlarlar. Uygar toplumlarda ise bu dönem orta ve yüksek öğretime ya da bir meslek eğitiminin sonuna denk düşer. Bu ilk gençlik dönemi, aile ortamından tümüyle kurtulma dönemidir. İlkellerde ya da uygar toplumların aşağı sınıflarında bu dönem normal olarak evlenme ve yeni bir aile kurma ile son bulur.

3 — *Aile Dramının İlk Devresi:*

Memelilerde soyun sürdürülmesinin doğumla birlikte kazanılmaması, genel bir özelliktir. Beslenme, güvenlik, ısınma, temizlik ve bedensel rahatlık yeni doğanlarda tümüyle anaya bağlıdır. Böyle bir gereklilik için çocuğun ve ananın değişik bedensel yapıları birbirlerine denk düşerler. Çocukta anaya karşı fizyolojik açıdan güçlü bir güdüsel ilgi, onun bedenine yaklaşmak, onun sıcaklığıyla ısınmak, onun kollarında olmak, özellikle göğüslerine dokunmak ve süt emmek için karşı konulmaz bir eğilim gözlenir. Başlangıçtaki ilişkileri, bebeğini diğerlerinden daha çok seven ananın seçmeci tutkusu belirlerken, çocuk herhangi bir besinle yetinir. Bununla birlikte çocukta zamanla ayırdetme yeteneği gelişir, bağlılık ananınki gibi tekleşir, bireysel olur. Demek doğum, çocukla ana arasında yaşam için bir bağ yaratır.

Bu bağ, yeni doğan bebeğin her şeyden önce yardımsız yaşayamamasından ileri gelir ve böylece tür yaşamını sürdürmek için en güçlü bir güdüyle, yani ana sevgisiyle bağımlı olur. Ama toplum, araya girmek ve doğanın güçlü — ilk başta zayıf — sesini kendi buyruklarıyla artırmak için sabırsızlanır. İster ilkel olsun, ister uygar, tüm insan toplumlarında adetler, yasalar, ahlak, kimi zaman din, anayı çocuğa bağlayan bağı kendi koruyuculukları altına alırlar, hem bu gebelikle birlikte başlar. Ana, ayrıca birçok durumlarda baba, ananın karnında kıpırdamaya başlayan yeni varlığın rahatını sağlamaya yönelik kurallara ve tabulara başeğmek ya da ayinleri yapmak zorundadırlar. Do-

ğum her zaman önemli toplumsal bir olaydır ve çoğu zaman dine ilişkin birçok adetle çevrelenir. Anayla çocuk arasında varolan en doğal, en dolayısız bağı bile önemli toplumsal koşullar kendi egemenliği altına alır ve fizyolojik koşullara hiç boyun eğmez, gelenek ve topluluk adetlerinin etkileri gözönüne alınmadan bu bağ betimlenemez.

Kendi toplumumuzda analığın toplumsal ortak-belirleyiciliğini bir kez kısaca özetleyelim ve niteliğini belirtelim. Analık ahlaksal, dinsel, hatta sanatsal bir ideali temsil eder. Gebe kadını yasa ve töre korur; ondan kutsal bir nesne yapılmak istenir; kadının kendisi de bu durumundan gurur duyar ve bunun için mutludur. Gerçi tarih ve etnoğrafya burada gerçekleşebilir bir idealin sözkonusu olduğuna dair bize kanıtlar verir. Modern Avrupa toplumunda bile, örneğin Polonya'nın dinine bağlı yahudileri arasında gebe bir kadın, gerçek bir ululama nesnesidir ve bu durumundan gurur duyar. Bununla birlikte, hıristiyan topluluklarının aşağı tabakalarında gebelik bir yük gibi ve zararlı bir durum olarak sayılır. Az çok daha yukarı sınıflarda bir geçim darlığı ve can sıkıcı bir durum yaratır ve geçici olarak günlük toplumsal yaşamın dışına çıkmak sayılır. Ananın doğuracağı çocuklarıyla ilgili duygularına, doğum öncesi tutumuna bakarak önem verdiğimize göre, bu toplumsal sorunun daha ciddi bir biçimde incelenmesine de inanıyoruz, çünkü bu tutum bulunan ortama ve kimi toplumsal değerlere göre değişir.

Doğumdan sonra ananın biyolojik ve güdüsel tepilerinin eğilimini toplum yönlendirir ve güçlendirir; toplumun birçok adetleri, ahlâksal kuralları, idealleri anayı çocuğun bekçisi olarak algılar, nerdeyse bu tüm uygar toplumların aşağı sınıflarında olduğu kadar, yukarı sınıflarında da geçerlidir. Ama çok sağlam biyolojik bir temel üzerine oturan bu önemli ilişki bile, adetler ya da zayıf doğmuş tepiler dolayısıyla kimi toplumlarda sapmalar gösterir. Buna bir örnek verecek olursak, kimi orta sınıf Fransızlar'da, çocuk doğar doğmaz onu parayla tutulan ve aynı çevrede oturmayan bir sütanneye bırakma adeti vardır; bu bir yıl ya da

daha fazla sürer. Yine buna benzer şekilde, birçok anne kendi memelerini tutumlu kullanmak için paralı sütanne getirtip evlerinde saklarlar ya da yapay emzirme yollarına başvururlar; bugün genellikle doğal kabul edilmemekle birlikte, varlıklı sınıflar arasında bu adet çok gözdedir. Burada söz yine analığın ve onun ekonomik, toplumsal ve ahlaksal çeşitli ilişkilerinin doğru bir tablosunu çizecek toplumbilimciye söz düşmektedir.

Şimdi aynı ilişkileri, Pasifik'teki anasoyunun geçerli olduğu bir toplum içinde varsayalım. Melanezyalı kadın, çocuğu için değişmez bir aşk tutkusunun kanıtını verir, toplum bu duygunun sürdürülmesini sağlar, adet ve töreleriyle bu eğilimlerin idealleştirilmesini cesaretlendirir. Müstakbel anne, gebeliğinin daha ilk günlerinde besinlerle ilgili tabulara ve diğer buyruklara uyarak doğacak çocuğun sağlıklı olmasını düşünmek zorundadır. Töreler, gebe kadını yüce bir varlık olarak sayarlar; yerlilerin davranışlarında ve duygularında tümüyle yansıyan bir varlık olur. İlk gebelik için, amacı ve anlamı biraz belirsiz kalan karmaşık bir tören yapılır, ama ne de olsa, olayın önemini ortaya koymaya ve gebe kadını onurlandırmaya yarar.

Doğumdan sonra kadın çocuğuyla birlikte diğerlerinden ayrılır. Bu bir aylık yalnızlık süresi içinde sadece çocuğun bakımı ve beslenmesiyle ilgilenir; ancak birkaç akrabasının ziyaretini kabul edebilir. Olağan durumlarda çocuğun başkasına evlatlık verildiği pek seyrektir; çocuk başkasına evlatlık verilse bile, çocuğun sütten kesilmesi beklenir ve yabancılara değil, çok yakın akrabalara verilir. Ananın uyacağı kimi zorunluklar vardır; örneğin kendisi ve çocuğu için dinsel yıkanmalar; öte yandan, anaya ve tanışma ziyaretlerine uygulanan özel tabular da vardır ki, bunlar anayla çocuk arasındaki doğal bağlarla, töresel bağları birleştirir (1).

---

(1) Doğumdan sonra ananın uymak zorunda kaldığı önemli bir tabu, cinsel ilişkiden kaçınmadır. Bu töreyle ilişkili olarak yerlilerin yüksek ahlaksal düşüncelerini betimleyen bir yapıt var: G.PITT-RIVERS, The Contact of Races and Clash of Culture, 1927.

Böylece her iki toplumda, anayı çocuğa bağlayan bağları daha da sıklaştırmak ve ilişkilerinin duygusal içtenliğini artırmak için törenin toplumsal güçleri, güdülerin biyolojik yönelimine eklenir. Biyolojik güçlerle toplumsal güçler arasındaki bu uyum, en doyurucu ve sağlığa en iyi gelen etkileri yaratır. Doğumöncesi durumda varolan mutlu koşulları yeniden üretmek için toplum doğayla işbirliğine gider ve doğumla birlikte bu koşullar son bulur. Psikanalizin gelişmesinde belirli bir etkisi bulunan bir yapıtta (2) Dr. Fank, ana karnındaki varlıkla, ona bağlı anıların daha sonraki yaşamda oynadığı rolü ortaya kokuyor. Doğum travması için ne düşünülürse düşünülsün, doğumu izleyen ilk aylar, biyolojik güçlerle, toplumsal güçlerin ortak hareketinden yana ve sütten kesilmeyle son bulan sınırsız bir rahatlığın olduğu açıkça ortadadır. Buna aykırı durumlar bulunabilir, özellikle uygar toplumların yüksek tabakalarında.

Babalık kavramı sözkonusu olduğunda, anasoyu yapısındaki toplumlarla, babasoyu toplumlar arasındaki ayrım çok daha büyük. Babalığın fiziksel ilişkilerinin bilinmediği ve ananın tüm haklardan yararlandığı ilkel bir toplumda, babayla çocuklar arasındaki ilişkiler, normalde bizim kendi uygar toplumumuzdakinden çok daha yakın. Gerçekte bizim toplumumuzda baba, çocuğun yaşamında önemsiz bir rol oynar. Bizim adetlerimiz ve alışkanlıklarımız, babayı çocuğun bakımından uzak tutacak şekilde oluşmuştur; öte yandan köylüler ve işçiler zaten günlerinin büyük bir kısmını evlerinin dışında geçirmek zorundadırlar. İşçiler ve köylüler, çocuğun kendilerinden beklediği bakımı ve zamanı anlıyorlar, ama genel bir kural olarak, çocuk küçükken tüm yardımlardan ve anayla onun arasına girmekten kaçınıyorlar.

Daha önce de bildiğimiz gibi, Melanezyalılar'da babalık sadece toplumsal bir ilişkidir. Baba için bu ilişki, eşinin çocuklarına karşı bir görevi içerir. Çocukları «kollarına al-

(2) Dr. Otto Rank, **Doğum travması.**

mak için» baba oradadır. Bir yürüyüş sırasında çocukları o taşımalıdır; ana yorgun olduğunda evde çocukların bakımında yardımcı olmalıdır. Çocukların doğal gereksinimlerinin karşılanmasıyla ilgilenir ve temizlikleriyle uğraşır. Yerlilerin dili, babalığa ve görevlerine ilişkin birçok deyimleri içerdiği gibi, çocukların da babalarına olan minnet borcunu anlatan deyimleri içerir. Tipik bir Trobriandlı baba, çalışkan ve bilinçli bir çocuk bakımcısıdır; tüm yaptıklarında, toplumsal geleneklerde dile gelen sese sadece boyun eğer. Baba, çocuklarına sürekli ve tutkulu bir ilgi gösterir, görevini özenle ve sevecenlikle yerine getirir.

Böylece, ana-ailesi yapısındaki bir toplumla, baba hukukuna dayalı bir toplum arasında yapılacak bir karşılaştırmada, başlıca ayrımın, çocuğun yaşamının bu ilk evresinde babalık kavramıyla görevleri olduğu görülür. Bizim toplumlarda baba çok az sahnede görünür ya da sadece ikinci bir rol oynar. Trobriand Adalarında babanın rolü çok daha etkindir ve doğal olarak çocuklarla baba arasında bizdekinden çok daha sağlam sevgi bağları yaratır. Bununla birlikte, bizim burada bir evre olarak düşündüğümüz her iki tip toplumda da, biyolojik eğilimlerle, toplumsal koşullar arasındaki çatışmaya çok az yer verilir.

4 — Analık Hukuku İçinde Babalık:

Çocuğun sütten kesildiği, yürüme ve konuşma öğrendiği bir döneme gelmiş bulunuyoruz. Gerçi anaya olan bağımsızlık yavaş yavaş gelişir. Bu dönemde çocuk hâlâ anaya bağlılık duygusu içindedir; onun varlığını arama, bedenine dokunma ya da kolları arasında olma arzusu azalmış ve zayıflamış değildir.

Doğal ve biyolojik eğilim budur, ama bizim (uygar) toplumlarda çocuğun bu arzusu engelenmiş ve kösteklenmiştir. Bunları usumuzda tutarak, çocuğun sütten kesilmesi evresiyle başlayacağız bu bölüme. Sütten kesilmeyle, çocuğun mutlu uyumu kesintiye uğrar, ya da az çok değişir. Toplumun üst sınıflarında çocuk yavaş yavaş sütten

kesilir, hiçbir sarsıntıya meydan vermeyecek bir biçimde hazırlanır. Oysa toplumumuzun alt sınıflarında, sütten kesme çoğu zaman ana için, hiç kuşku yok çocuk için de, zor bir sarsıntıya yol açar. Çocuğun önemli değişikliklere uğradığı bu dönemde ve daha sonra anayla arasına başka engeller girer. Çocuk hareketlerinde artık bağımsızlaşır, yemeğini kendi kendine yiyebilir, duygularını açığa vurur, çevreyi gözler ve anlar. Toplumun üst katlarında çocukla ana arasındaki ayrılık derece derece gerçekleşir, bu da tüm şokları önler, ama çocuğun yaşamında bir boşluk bırakır, arzu ve gereksinimi doyumsuz kalır. Aşağı sınıflarda çocuk ana-babanın yatağını paylaşır, bir ara sıkıntı veren, engel olan, nefret edilen ve kabaca itilen bir varlık olur. Analığın bu evresinde, bizdekiyle, Yeni Gine'nin Mercan adalarındaki durum arasında hiçbir kıyaslama olasılığı yoktur. İlkönce çocuk çok daha geç, bağımsızlaştığı bir yaşta sütten kesilir, koşabilir, büyüklerle birlikte yemek yer, kendi çıkarlarını bilir. Diğer bir deyişle, çocuk ananın memesini artık istemediği, artık ona gereksinim duymadığı bir anda sütten kesilir, bu da onu ilk sarsıntıdan kurtarır.

«Matriyarka»ya da analık hukuku, ürkütücü, dehşetengiz bir erkeksi-ana'nın zorunlu olarak aile içindeki yetkisi anlamına gelmez. Trobriyandlı ana çocuklarını taşır, okşar, sütten kesilmemiş çocuklarla daha önce nasıl oynuyorsa, daha sonra da yine öyle oynar. Bu konuda adetler kadar, ahlâk da onu yüreklendirir. Her zaman yasaya, adetlere ve alışkanlıklara uygun düşen bağlarla çocuklara ve hakları çocuklardan sonra gelen babaya da çocuklar kadar bağlı kalır. Demek evliliğin özel yaşam psikolojisi bizimkiden ayrılır. Ana sevgisinde çocukların yerini almak için baba kendini öyle sık sık zorlamaz (hatta hiçbir zaman denilebilir). Melanezyalı anayla, bizim Avrupalı ana arasındaki tipik ayrımlardan birisi de, birincinin ikinciye göre çok daha hoş görülü olmasıdır. Çocuğun gerçek anlamda eğitimiyle, özellikle ahlâksal eğitimiyle görevli olmayan ana sertleşme fırsatı pek bulamaz; çünkü bu eğitimi daha

sonra başkaları verir. Gerçi bu ana disiplininin eksikliği, bir yandan, bizde görülen aşırı sertleşmeye olasılık tanımaz, ama öte yandan, ilgi duygusunu, ananın hoşuna gitme ve onun onayını kazanma arzusunu azaltır. Bizde bu arzunun, çocuğu ana-babaya bağlayan güçlü bir etken olduğunu, bu etkenin, yaşamın daha sonraki evresinde çocuklarla ana-babalar arasında dengeli ve sürekli bir ilişkinin kurulmasına katkıda bulunduğunu yeri gelmişken anımsayalım.

Babanın durumuna gelince, bizim toplumda nerdeyse ataerkil olan durumdan hâlâ yararlanır (1). Baba ailenin başıdır, geçimini yüklenmiştir, çocuklar babanın adını taşır, sahibi oldukları herşey babanındır. Ailenin efendisi olarak kolayca zorba kesilmeye yatkındır; böyle bir durumda, bir yanda baba, öte yanda ana ve çocuklar arasında her çeşit sürtüşmelerin ortaya çıktığı görülür. Böyle bir durumun sonuçları, toplumsal ortama göre önemli ölçüde değişik olabilir. Bizim Batı ülkelerinin varlıklı sınıflarında, çocuğun odasını, çocuğun babasından ayırmak için her türlü yola başvurulur. Her şey, çocuğu hiçbir zaman terk etmeyen dadıya bırakılmışken, çocuğun sevgisinde değişmez ve ağır basan bir yer tutan ana da, onu sürekli olarak gözlemekten geri kalmaz. Babaya gelince, çocuk yaşamının havasına pek az girer; girdiği zaman da bir ziyaretçi, bir yabancı gibi durur; çocuk onun önünde iyi davranmalı, terbiyeli olmalı, iyi bir örneği temsil etmelidir adeta. Yetke kaynağı odur, cezalar ondan gelir; çocukların gözünde bir «umacı»yı temsil ettiği de pek seyrek değildir. Çoğu zaman çocuk babayı çift görünüm altında gözlerinin önüne geti-

---

(1) Bir kez daha İngiliz ve Amerikan ailelerini ayrı tutacağım. Bu ülkelerde baba, ataerkil durumunu yitirmek üzeredir. Koşullar hızla evrimleşmekle birlikte, bu durumu gözönüne almak, pek sıkınımsız davranmak olmaz. Benim düşünceme göre, zayıf ve uysal bir babayı tanıyacak olan gelecek kuşaklar içinde «Ödip kompleksi»nin hâlâ süreceğini psikanaliz bekleyemez. Çocuklar korkmaktan ve kin duymaktan çok, ona acıyacaklardır.

rir: Bir yandan, yapılan her şeyde, o hoşnut olması için özen gösterilmesi gereken etkin bir varlıktır; öte yandan, çocuğun korkması gereken bir «canavar»dır; çünkü tüm evin babaya olası en büyük rahatlığı sağlamayı güvence altına alacak biçimde düzenlendiği çok geçmeden anlaşılır. Yumuşak ve sevimli baba, çocuğun gözünde kolayca bir yarı-tanrı kesilir. Ama görkemli, acımasız, duyarsız ve incelikten yoksun baba, çarçabuk kuşkulu bir varlık olur ve çocuğun öfkesini çekmekte gecikmez. Babayla ilişkilerde ana aracıdır; çoğu zaman çocuğu üst yetkeye ihbar etmeye hazırdır, ama araya girerken de cezanın hafifletilmesine ya da kaldırılmasına yardımcıdır aynı zamanda.

Orta ya da Doğu Avrupa'da yoksul bir köylünün ya da aşağı tabakadan bir işçinin bir oda, bir yataktan oluşan evine girildiği zaman tablo değişir, ama sonuç aşağı yukarı aynıdır. Babayla çocuk arasındaki ilişki daha yakındır, ama bunun derin bir sevgi ilişkisi olduğu pek seyrektir, tersine, birçok durumlarda bu ilişki keskin sürtüşmeler doğurur ve çok kolayca süreğenleşir. Baba işinden yorgun ya da içkili döndüğünde, huysuzluğunu ister istemez ailesine yansıtır, eşine ve çocuklarına kötü davranır. Bizim modern kentlerin bir mahallesinde ya da bir köydə, ataerkilliğin gerçek zalimliğine tanık oluruz herhalde. Evine sarhoş gelen, sadece zevk için çocuklarını döven ya da onları yataklarından çıkarıp soğukta dışarı gönderen köylüleri ben kendim görmüşümdür.

Daha iyi durumda olan ve işinden dönen işçi, çocuklarının uslu durmasını ve gürültülü oyunların kesilmesini ister, çocukların kendiliğinden ortaya çıkan sevinçlerini ve acılarını bastırır. Yoksul evlerde olduğu kadar, varlıklı ailelerde de baba ceza veren en yüksek kişidir; aracı olmak isteyen ana ise, çoğu zaman çocuklarla benzer yazgıyı paylaşır. Ayrıca yoksul evlerde babanın ekonomik ve toplumsal üstünlüğü, daha açık ve daha kolayca kabul edilir; baba, ataerkil yönde hareket eder.

Burada anlattığımız evrede, Melanezyalı babanın rolü, Avrupalı ataerkillikten önemli ölçüde ayrılır. Baba önce

ailenin başı, çocuklar da onun mirasçısı değildir; ailenin başlıca geçimini o sağlamaz. Bu durum eşitlik haklarını ve eşiyle davranışlarını tümüyle değiştirir.

Trobriyandlı erkeğin eşiyle kavga çıkarmak istediği pek seyrektir; ona kaba davranmaya pek cesaret edemez; ne olursa olsun, sürekli bir zorbalık kuramaz. Cinsel ortak yaşam bile, yerlilerin yasasına ve adetlerine göre — bizde olduğu gibi — kadına bir görev, erkeğe de bir ayrıcalık olarak kabul ettirilemez. Trobriyandlı yerlilerin geleneksel anlayışlarına göre, kadının kocaya verdiği cinsel hizmete erkek lâyık olmalı ve bunu ödemelidir. Bu borcu ödemenin tek yolu, çocuklara yararlı olmak ve onlara sevgiyle bağlanmaktır. Bu ilkeleri belirsiz bir çeşit folklora katmaya çalışan birçok efsaneler vardır. Çocuk çok küçükken, baba ona dadılık yapar, tam bir aşk ve sevecenlikle davranır. Daha sonra çocukla oynar, onu taşır, ona birtakım uğraşılar ve eğlenceli oyunlar öğretir; bunlar çocuğun hayalgücünü harekete geçirecek şekildedir.

Böylece gelenek, ahlâk, adetler ve örgütün tüm güçleri, baba ve koca rolündeki erkeğe, ataerkillikle hiç ilgisi olmayan bir davranış vermek için yarışırlar. Biz buna her ne kadar soyut bir tanım vermek zorundaysak da, bunun salt soyut bir ilke ve yaşamdan ayrı olduğuna inanmak haksızlık olur. Anlattığımız davranışlar, günlük yaşamın tüm ayrıntılarında dile gelir; aile içi tüm ilişkilere özel damgasını vurur; aile içinde ortaya çıkan tüm duygularda kendini benimsetir. Babanın anaya kaba davrandığına çocuklar hiçbir zaman tanık olmazlar; erkek kadını kendine hizmet ettirme yollarını aramaz ya da onu tümden bağımlı bir duruma getirmez; hatta şefle evli kadınlardan birisi olsa bile. Babalarının ağır elleriyle kendilerini dövdüğünü çocuklar hiç bilmezler, çünkü onların ne akrabasıdır, ne efendisidir, ne de iyilikçisidir. Çocuklar üzerinde hakları ve hiçbir ayrıcalıkları yoktur. Bununla birlikte, dünyanın herhangi bir yerindeki normal bir baba gibi onlara dengeli bir sevgi besler. Böylece, kendisine yardımcı olan gelene-

ğin benimsettiği ödevlerle onların sevgisini kazanmaya ve onlar üzerindeki etkisini sürdürmeye çalışır.

Avrupa'nın ataerkil ailesiyle, Melanezya'nın anaerkil ailesini karşılaştırırken, toplumbilimsel olduğu kadar, biyolojik etkenleri de gözönüne almak önemlidir. Biyoloji bakımından ortalama herkeste kendi çocukları için sevgi ve sevecenlik duygusu elbette vardır. Ama bu duygu, çocukların babaya yüklediği görevleri dengede tutmak için yeterince güçlü değildir. Ayrıca toplum araya girdiği ve böyle bir durumda babanın mutlak bir efendi olduğunu, çocukların sadece onun zevki ve övüncü için varolduğunu açıkladığı zaman, mutlu dengeyi bozar; oysa toplum araya girmese, doğal sevgiyle, babanın çoğu zaman zor olan işlerinden dolayı ve daha az doğal olmayan sabırsızlığı arasında mutlu denge kurulabilir. Oysa ana-ailesi toplumunda, babanın çocuklar üzerinde hiçbir ayrıcalığı olmadığı ve onlardan sevgi isteme hakkına sahipolmadığı için, bu sevgiyi kaaznma uğruna elinden gelen her şeyi yapmak zorundadır. Öte yandan, baba, büyük tutkuları ve ekonomik sorumlulukları olmadığı oranda, babalık güdülerini serbest bırakmak ve geliştirmek için de özgürdür. Bizim toplumlarda, çocukluğun ilk döneminde biyolojik ve toplumsal güçler arasındaki denge yeterince doyurucu iken, daha sonra bu kesintiye uğrar; oysa Melanezyalı toplumda kusursuz sürer.

Baba hukuku, aile içi çatışmada önemli bir nedendir, çünkü babaya biyolojik eğilimlerini ve çocukları için besleyeceği ya da onlara vereceği kişisel sevgiyi aşan haklar ve ayrıcalıklar tanır.

5 — Çocuklukta Cinsel Yaşam:

Şimdiye değin Freud ve psikanalizcilerle aynı alanda dolaşmakla birlikte, cinsel soruna değinmemek için özen gösterdim. Bunu, çalışmamın toplumbilimsel yönünü ortaya çıkarmak istediğim kadar. anayla çocuk arasında varolabilen bağlılığın ya da «libido»nun doğasıyla ilgili tartışma götürebilir ayrı kuramlardan kaçınmak için de yaptım ay-

nı zamanda. Ama kitabın bu bölümünde inceleyeceğimiz evrede bizim işimiz, büyüklerden bağımsız olarak oynayan, çevresindeki şeylerle ve insanlarla ilgilenen çocuklarla. İşte bu sırada cinsellik, toplumsal gözlemlere açık ve aile yaşamını doğrudan doğruya etkileyecek biçimler altında ilk kez ortaya çıkar. Çocuklar da çok erken, 3 ile 4 yaş arasında özel bir biçimde ilgi ve merakın ortaya çıktığını söyleyecek olursak, kendi çocukluğunu unutmamış dikkatli bir Avrupalı çocuk gözlemcisi herhalde bunun aksini söylemez. İzin verilen, olağan ve «temiz» şeyler dünyasının yanında, utandırıcı arzuların, gizli ilgilerin ve yeraltı tepilerinin dünyası açılır. Bu iki ulamda «edepsiz» olanla «edepli» olan, «kirli» ile «saf» kristalleşir ve sonraki tüm yaşam boyunca sürer gider. Kimi insanlar, «edepsiz» olana toptan bir baskı uygularlar; bu da «edepli» olana bağlı değerlerin aşırı gelişmesine yolaçar; böylece salt ahlâkçıların katı erdem anlayışına ya da geçerli ahlâkın daha da iğrenç ikiyüzlülüğüne yardımcı olur. Ya da «edepli» olan yerini pornografiyle doyumun açlığına bırakır; sonra ikiyüzlü «erdem»in kendisinden daha iğrenç olan ruhsal bozulmasıyla sonuçlanır.

Kendi sınıflamamıza göre ve 4 ile 6 yaş arasında uzanan burada inceleyeceğimiz evrede «edepsizlik» kendini çocuğun kendi dışkısıyla ilgilenmesiyle, cinsel organlarını sergilemesiyle ve edepsizce duruşlar içeren ve kimi zaman acımasızca davranışlar eşliğinde oyunlarla açığa vurur. Çocuk, cinsler arasındaki ayrımı pek anlayamaz ve üreme olgusuyla pek az ilgilenir. Köylüler arasında uzun süre yaşamış olanlar ve kendi çocukluğunun içli dışlı yanlarını bilip anımsayanlar, her ne kadar kendilerini bundan bizlemek isteseler de, durumun gerçekten benim anlattığım gibi ve bunun olağanlığını bilirler. İşçiler arasında da benzer bir durumun olduğu sanılmaktadır (1). Daha yüksek

(1) **Bilinçli bir toplumbilimci olan Zola'nın bu sorunla ilgili olarak topladığı zengin materyaller, benim kişisel gözlemlerimle topladıklarıma tümüyle uygun düşmektedir.**

sınıflarda «edepsizlik» daha güçlü bir baskıya uğrar, ama bu çocuğun doğasını değiştirmez. Şurası bir gerçek ki, bu sınıflar arasında bir gözlem yapmak, köylüler arasındakinden daha zordur; böyle bir gözlem eğitimbilim ve töresel açıdan bize gereksiz görünmüyor; hem böyle bir araştırma kendi yöntemleriyle gerçekleştirilmelidir. Benim vardığım kanıya göre sonuçlar, Freud ve okulunun kimi savlarını açıkça doğrulayabilir (2).

Çocukluk yaşamında cinsellik ya da çocuklarda uyanan cinsel organlara ilgi, çocuklarla aileleri arasındaki ilişkileri nasıl etkiliyor? «Edepli» ile «edepsiz» ayrımında birinci ulam ana-babayı ilgilendirir, ama özellikle çocuk kafasında «edepsizlik»le hiç bağdaşmayacak olan anadır. Çocuğun cinsel organlarla ilgili oyunlara kendini vermesi düşüncesinin ana tarafından sezilmesi ve buna küçük bir anıştırma yapılması, hiç mi hiç arzu edilmez. Benzer biçimde baba da «edepsizlik» ulamının dışında kalır; ayrıca, töresel yetkinin temsilcisi olarak uygunsuz oyunlar onu kırabilir ya da sarsabilir. Ne var ki «edepsizlik» bunu yapan için her zaman suçluluk duygusu anlamına gelir (1).

Freud ve psikanalizci okul, ana ile kız, baba ile oğul arasında varolan rekabetin önemi üzerine çok üsteledi. Bana sorarsanız, ana ile kız arasındaki rekabet, bu erken ge-

---

(2) Freud'ün erken gelişmiş cinselliğin ortaya çıkışı, cinsler arasında önemsiz ayrımlaşma, anal erotizm ve cinsel ilgi eksikliği konusunda söyledikleri, benim kendi gözlemlerime göre yaptığım yargılamada doğru görünüyor. Freud, 1923'te yayınladığı bir makalede (in' Zeitschrift für Psycho-Analyse) ilk bakış açısını biraz değiştirdi ve nedense kanıt göstermeden söylediğine göre çocuklar henüz bu yaştayken «cinsel organlar»a ilgi gösterirler. Bu ise bana kabul edilmez görünüyor.

(1) Modern kadın ve erkeğin tutumları hızla değişiyor. Günümüzde çocuklarımızı «aydınlatma»ya ve «cinsellik»i kibar bir biçim altında sunmaya önem veriyoruz. Bunun bir azınlık arasında geçtiğini önce bilmeliyiz. İkinci olarak, bu yöntemle, çocukların ana-babalarına karşı korudukları utangaç ve sıkılgan tavırlarını cinsel konular açılır açılmaz

lişmiş evrede başlamaz. Ne olursa olsun, ben hiçbir zaman bunun en küçük bir izine bile rastlamadım. Baba ile oğul arasındaki ilişki çok daha karmaşıktır. Her ne kadar ana küçük çocukta kendi kendini «edepsiz» sınıflamasında sayacak kadar hiçbir düşünce, hiçbir duygu ve tepiler uyandırmıyorsa da, genç çocuk anayla yakın değinme ilişkisi içinde cinsel etkilenmeden uzak kalamaz. Köylüler arasında dedikodu yapan yaşlı kadınlar, genç analara erkek çocuklarını üç yaşından sonra yataklarına almamayı salık verirler. Bu köylüler arasında erkek çocuklarının cinsel organlarının dikilmesi ve anaya bağlılıklarının kız çocuklarla aynı olmadığı bilinmiyor değil. Bu koşullar içinde, dışardan bakan bir toplumbilimciye bile, baba ile erkek çocuk arasında cinsel rekabet öğesinin girmesi olası görünür. Psikanalizciler bunu kesinlikle onaylıyorlar. Daha varlıklı aileler arasında bu tür çatışmalar seyrek olsa bile, incelmiş bir imgelem yetisi içinde ve sinsice geçiyor.

Bu evrede, çocukların karekterlerinin ve mizaçlarının cinsel ayrımlaşmaya uğramaya başladığına dikkat etmek gerekir; çocukların kız ya da erkek olmasına göre, ana-babaların duyguları da ayrımlaşmaya başlar. Baba oğlunda, ailenin devamında kendisinin yerini alacak ve ev içinde kendisinden sonra kılavuzluk edecek birisini görür. Böylece oğluyla ilgili ve duygularını iki yönde etkileyecek daha eleştirisel bir tavır takınır: Oğul zihinsel ve bedensel yetersizlikler gösterdiği ve babanın beklediği ideali gerçekleştirmediği zaman, baba için acı bir düşkırıklığı kaynağı olur ve ilişki düşmanlığa dönüşebilir. Ayrıca bu evrede erkek

---

yenebileceklerine inanmış değilim. Yetişkinlerde bile, günlük yaşamın olağan işleri üzerine kurulu tüm dengeli ilişkilerinin heyecanlı, dramatik ve gizemli öğelerini eleme eğilimi var. Heyecanları «bastırılmamış» Trobriyandlar'da bile, ana ya da baba hiçbir zaman cinsel sorunlarda sırdaş olarak alınmıyor. Güncel yaşamımız içinde, hiçbir içli dışlı bağlarla bağlanmadığımız dostlar önünde bu nazik konuların ve utangaçlık duygusuna ilişkin içten itirafların daha kolayca ortaya serilmesi dikkate değer bir olaydır.

çocuğu belli bir rekabete, üzücü duygulara ve melankoliye neden olabilir ve baba da birgün silineceği, kendi astına boyun eğeceği ve yerini oğluna terkedeceği duygusuna kapılabilir. Bu iki durum yüzünden ortaya çıkan düşmanlık babayı oğluna karşı sertleştirir ve sonuçta pek dostça olmayan duygular ortaya çıkar. Buna karşılık, ananın oğluna düşmanca duygular beslemesi için hiçbir neden yoktur: geleceğin erkeğine hayran olmaya hazırdır. Babanın kızıyla ilgili tutumuna gelince, onda kadınsı biçimler altında yeniden çocuklara sahipolacağını görür, gururu okşanır, derin sevgi ve sevecenlikle ona bağlanır. Böylece, toplumsal etkenler, baba ile kız arasında, baba ile oğul arasında olduğundan daha sevecen bir bağın kurulması için biyolojik bağları güçlendirirken, ana sevgisini, kızından çok oğlu üzerinde yoğunlaştırır. Bunula birlikte, ananın ya da babanın aile içinde karşıt cinsten bir çocuğa olan ilgisi, mutlaka cinsel çekicilikten ileri gelmez.

Melanezya'da çocuğun cinsel gelişimi ayrı bir yol izler. Biyolojik tepilerin uygar çocuklarla aynı olduğunu söylemenin gereği yok, ama Melanezyalı çocuğun çocukluk edepsizliği diye adlandırılabilecek bir duruma ya da ilgi alanının dışkıya yöneldiği bir dünyaya, teşhircilik eğilimi diye nitelendirilebilecek gizli-kaçak oyunlara kendini verdiğine hiç rastlamadım. Bunun kolay bir gözlem işi olmadığını kabul etmek gerekir, çünkü çoğu zaman ilkel çocukla iletişim kurmaya karşı koyan aşılmaz engeller vardır; Melanezyalı çocuğun, bizim çocuklar gibi edepdışı bir dünyada yaşadıklarını varsayalım; yerli yetişkinler arasında bu konuda yapılacak bir anket, bizde ana ya da baba önünde kendini bu gibi şeylere verme konusunda yapılacak bir anket kadar olumsuz sonuç verir. Bununla birlikte, yerliler bizden bir konuda ayrılırlar: Biz onlar hakkında yanlış yargıya varırken hiçbir tehlikeye koşmuş olmayız: yerlilerde çocuklar cinsel organlarla ilgili ve bizim 5-6 yaş arası saydığımız bir evreye daha erken vardıklarında, cinsel organları yüzünden hiçbir baskıyla, yasakla ve ahlaksal kınamayla karşılaşmazlar. Eğer edebe aykırılık daha önce meydana

geliyorsa, bunun daha sonraki evrenin cinsel oyunları olduğunu gözlemek kolaydır.

Öyleyse Freud'ün «pregenital» («çocuklukta cinsel organların duyarlığı»), «anal erotik» (anusta cinsel duyarlık») dediği dönemin ilkellerde olmadığını nasıl açıklamalı? Melanezyalı çocuğun evriminin bir sonraki evresini karekterize eden ve bizdekinden özde ayrı olan cinsellikle ilgilendiğimiz zaman, bu olguyu kolayca anlayacağız.

6 — Yaşamı Öğrenme

Şimdi de 5 ile 6 yaş arasında başlayan çocukluğun üçüncü evresini incelemeye geliyoruz. Bu yaşta çocuk kendini bağımsız hissetmeye, kendisi için oyunlar bulmaya, akranı olan arkadaşlar aramaya başlar ve onlarla birlikte, büyüklerin cansıkıcı bakışlarından uzaklarda gezer, eğlenir. Yine bu evrede çocuk, saf oyunun dışında daha belirgin uğraşılar ve daha ciddi ilgiler arar.

Avrupalı çocukla, Melanezyalı çocuk arasmdaki karşılaştırmayı sürdürelim. Avrupa'da çocuğun okula gitmesi ya da, az kültürlü sınıflar arasında ekonomik uğraşılara başlaması, ailenin etkisinden kurtulmasına yarar. Küçük kızın ya da oğlanın anaya bağlılığı gücünü yitirmeye ve tekel olmaktan çıkmaya başlar. Bu evrede çoğu zaman erkek çocuğun anasına olan sevgisi, başka bir kadına yönelir; o zamana değin anasından esinlendiği tutkulu sevgi, bir süre için bu kadına duyulur, ama daha öteye geçmez. Bu duygu aktarımını, daha yaşlı kadınlara aşık olan delikanlılarınkiyle karıştırmamalıdır. Aynı zamanda, tüm ilgisini anası üzerine toplamış olan çocuk, bu yakın içtenlikten uzaklaşmaya, tüm düşünce ve duygu sırdaşlığını kesmeye başlar. Köylülerde ve aşağı sınıflar arasında bu bağımsızlaşma süreci, yüksek sınıflara göre daha önce başlar ve daha önce biter, ama genel özellikleri benzerliğini korur. Ana çocuğuna özellikle bağlandığında, hele bu erkek çocuğu olduğunda, bu bağımsızlaşma karşısında belli bir kıskançlık ya da hınç duyar, karşı koymaya çalışır; sonuç daha şiddetli ve daha üzücü bir kopmaya yolaçar sadece.

Batı Okyanus'un Mercan kıyılarındaki çocuklar da benzer bir eğilim gösteririler. Bu durum onlarda daha da açıktır, çünkü zorlama ve sıkıdüzen üzerine kurulu eğitimin olmayışı, çocuk doğasındaki eğilimlerin daha özgürce gelişmesine olasılık tanır. Melanezyalı ana, çocuğunun bağımsızlığa doğru gidişine karşı hiçbir düşmanca kıskançlık duymaz, hiç yüreği daralmaz; herhalde bu durum, çocuğunun eğitimine karşı hiçbir zaman derin bir ilgi duymamasından olsa gerek. Bu evrede Trobriand Adası'nın çocukları, büyük topluluk içinde, küçük bir gençlik topluluğu oluşturmaya başlarlar. Bir küme oluşturup gözden uzak deniz kıyılarında ya da ağaçlıklar arasında saklı yerlerde dolaşırlar, diğer köylerin çocuklarıyla buluşurlar; tüm bunları yaparken, kendi seçtikleri şeflerin sözlerini dinlemekle birlikte, kendi babalarının, analarının ya da dayılarının yetkisiden tümüyle bağımsızdırlar. Hem bu büyükler, onları tutmaya çalışmazlar, kendi ilkelerini benimsetmek için zorlamazlar, bir göreneğe boyun eğdirmezler. Doğrusu başlangıçta, büyükler küçükleri, hem de ciddi bir biçimde gözlerler, ama bağımsızlığı kazanma süreci ciddi bir engelle karşılaşmadan, yavaş yavaş, sürekli ve doğal gidişi içinde gerçekleşir.

Avrupa ile bunlar arasındaki büyük ayrımlardan birisi de buradadır: Batı'da çocuk sıcak aile ortamından, okulun soğuk disiplinli havasına alışmadan ve hazırlıksız geçerken, Melanezyalılar'da bu geçiş özgür ve hoşa gider bir biçimde olur.

Peki bu sırada baba neler yapıyor? Bizim toplumda, modern ailelerde kimi evrenin dışında baba her zaman yetkenin temsilcisidir. Ailenin dışında, işliklerde, okulda, köylü çocuklarının yaptıkları ilk el çalışmalarında yetkeyi ya doğrudan doğruya baba uygular, ya da bu yetkeyi devrettiği başka birisi. Daha yüksek sınıflarda, işte bu evrede çocuk baba yetkesinin ve bu yetkenin de evde yer aldığı bilincine varır. Bu olayın önemi üzerine çok durmayacağız. Babanın ailenin başkanı ve ayrıca ekonomik nedenden ötürü kabul edilen bir yetke uygulayıcısı olduğunu çocuk şim-

diye değin sezmiş ve hissetmiştir ama artık bunu öğrenmeye de başlar. Ana, dadı, dinsel ve ahlaksal eğitimler, ataerkilliğin şaşmaz bir ideal olduğunu, bilgeliğini, adeletini ve gücünü genellikle çeşitli yollardan ve değişik derecede aşılamaya bakarlar. Oysa günlük yaşamın içli dışlı yakınlığı içinde, özellikle kendi kötü karekterine egemen olamayan, kendi çılgınlıklarını bastıramayan birinin sıkıdüzen uygulaması ve bunu sürdürmesi zor bir görev olur. Böylece, ataerkil ideal daha oluşur oluşmaz, dağılmaya başlar. Başlangıçta, çocuk babanın kötü karekterinin dışa vurması karşısında ya da zayıflığı yüzünden belli belirsiz bir rahatsızlık duyar; öfkesinden korkar, haksızlıklarını onaylamaz, gerçekten kınanacak davranışları karşısında utanca bürünür. Çok geçmeden saygıyla, küçümsemeyle, sevgi, iğrenme ve korkuyla karışık, çelişki dolu ataerkil bir duygu oluşur. Yine çocukluğun bu döneminde ve çocuğun baba karşısında davranışlarında, ataerkil kurumların toplumsal etkileri kendini duyurur. Babayla çocuk arasında rekabetçi bir ilişki yerleşir; baba çocuğunu tahtından edecek ve yerini alacak ardılı diye görür; önceki bölümde de betimlediğimiz gibi, kıskançlık duygusu bu ilişkileri ayrıca ağırlaştırır; artık baba-oğul arasında olumsuz öğelerin yerleşmesi için durum yeterince netleşmiştir; bu arada eklemek gerekir ki, babayla oğul arasındaki ilişkiler, kızla olan ilişkilerden daha da belirgindir.

Daha aşağı sınıflarda, daha sert bir babanın idealleşme süreci, daha önemsiz bir rol oynamaz. Daha önce de dediğimiz gibi, tipik bir köylü evinde baba apaçık bir zorbadır. Ana kendi üstü önünde eğilir ve aynı zamanda bu tutumunu hem saydığı, hem korktuğu sert ve kaba baba önünde çocuklarına benimsetir. Burada yine babanın kızlarını yeğlemesiyle, iki yönlü bir duygu söz konusudur.

Peki, Melanezya'da babanın rolü nedir? Çocuğun bu evresinde babanın rolü, önceki evrelerde olduğu gibidir, değişmez. Baba çocukların bir dostu olarak kalır, onların yardımcısı olmayı sürdürür, çocukların istediklerini, istedikleri sürece onlara öğretir. Kısaca işin doğrusu, bu evrede

çocuklar onunla daha az ilgilenirler ve kendi arkadaş topluluklarını yeğlerler. Bununla birlikte baba, aynı zamanda oyun arkadaşı ve koruyucu olarak danışmanlığını sürdürür.

Bu evrede kabile yasası ve yetkesi, kurallara ve yasaklara boyu eğme ilkesi, genç kız ve erkeğin yaşamına arzı edilmez şeyleri yöneltmeye başlar. Bununla birlikte, yasa ve zorlamalar babadan değil, bir ana-ailesi toplumunda, ailenin erkek şefi olan ananın erkek kardeşinden gelir. Gerçekte *ataerkillik*'i yüklenen odur ve bunu geniş bir biçimde kullanır.

Dayının yetkesi, bizim toplumumuzdaki babanınkine çok benzemekle birlikte, aynı değildir. İlkönce, onun etkisi, bizde babanın çocuk üzerindeki etkisine göre çok daha geç başlar. İkincisi ,dayı başka bir evde, çoğu zaman da başka bir köyde oturduğu için, aile içinde çok yakın ilişkilere girmez, kadın ve çocukların, kocanın köyünde oturması gereği, Trobriandlar'da babayerinde evliliğin karekteriyle açıklanır. Bu durumda kadının kardeşi gücünü ancak uzaktan uygulayabilir ve böylece çok cansıkıcı ayrıntılar önlenmiş olur. Kız ya da erkek olsun, çocukların yaşamına iki öğe taşır; birincisi, görev, toplumsal yasaklar ve sınırlar kavramı; ikincisi, özellikle erkek çocukların yaşamına tutku ve gurur duygusuyla, toplumsal değerler bilinci, diğer bir deyişle Trobriyandlar'ın yaşamını değerli kılan şeylerin yarısını. Zorlama, çocuğun uğraşılarına belirli bir yön verir, kimi hizmetleri ona yükler, kabilenin yasalarına ve yasaklarına uygun davranmaya mecbur eder. Bu yasaların ve yasakların çoğunu daha önceden ana-baba çocuğuna aşılamış olur, ama yasaların ve yasakların arkasında her zaman *kada (dayı)* vardır, gerçek yetkeyi o temsil eder.

Dayı gezmeye çıkarken kendisine eşlik etmesi için ya da bahçe işleri ve ürün toplamaya yardım için altı yaşındaki bir yeğenini evinden rica edebilir. Çocuk, dayısının köyünün diğer üyeleriyle birlikte bu çalışmaları yaparken, onun klanının *butura*'sına yardımcı olduğunu anlar; kendi köyünün içinde ve kendi soydaşları arasında bulunduğunu anlamaya başlar; kendi klanının geleneklerini, masallarını

ve efsanelerini öğrenmek için ilk adımını atmış olur. Çocuk bu yaşta babasıyla da çalışır; çocuğun bu iki aile büyüğü karşısındaki ayrı ayrı tutumunu belirtmek ilginçtir. Baba, her zaman yakın ilişkiler içinde yaşanılan birisidir; çocuk onunla yaşamayı sever, ona yardım etmekten zevk duyar ve onun öğrettiklerini seve seve dinler. Bu işbirliğinin iyi niyet üzerine kurulu olduğunu, kendisini yasanın zorlamadığını, tek ödülünün de bu işin verdiği zevk olduğunu, ama toplanan ürünün başka bir klana gittiğini yavaş yavaş anlar. Bunun yanında anasının kendi kardeşinden buyruklar aldığını, onun lütuflarını kabul ettiğini ve ona çok saygılı davrandığını, sıradan birinin şef önünde eğildiği gibi onun önünde eğildiğini görür. Birgün dayısının ardılı, bacılarının efendisi olacağını yavaş yavaş anlar, şimdilik bir toplumsal tabu onlarla tüm yakın ilişkileri yasaklamıştır sadece.

Bizde çocuklar babalarını nasıl idealleştirirse, Melanezya'da da çocuklar dayılarını öyle idealleştirirler. Onun hoşuna gitmek için insan kendini zorlamalıdır ve gelecek için öykünmeye değer bir model alınmalıdır diye düşünürler. Böylece, bizim toplumda babanın görevini güçleştiren öğelerin çoğunun —hepsinin değil— Melanezyalı toplumda ananın kardeşinde toplandığını görüyoruz. Gücü elinde tutan odur, idealleştirilen odur; ana ve çocuklar ona boyun eğerler; oysa baba, çoğu zaman çekilmez olan bütün bunlardan bağışıktır ve tatsız etkiler bırakmaya yatkın karakterleri temsil etmez. Buna karşılık, ananın kardeşi çocuğun yaşamına daha tümleyici, daha ilginç ve daha çekici öğeleri sokar: Toplumsal tutku, geleneksel utku duygusu; soyundan ve ailesinden gurur duymayı öğretir ona; zengin, güçlü ve toplumsal bakımdan arzu edilir ufuklar açar ona.

Şurasını iyice belirtmek gerekir ki, bizim Avrupalı çocuğun toplumsal ilişkilerin karmaşıklığından çıkmaya başladığı bir sırada, Melanezyalı kız ya da erkek bir çocuk, toplumsal düzenin başlıca dayanağını oluşturan akrabalık ilkesiyle ilgili bir düşünce edinmeye başlar. Bu ilke, aile yaşamının içli dışlı yakınlığına engel olur ve çocuğa tümüy-

le yeni bir görünüm altında toplumsal bir dünya sunar. Şimdiye değin bu dünya kendisi için, sözün dar ve geniş anlamıyla aileden, komşulardan ve köy toplumundan oluşuyorken, tüm bu kümeler içinde ve çeşitli uyuşumdan yana başlıca iki ulamı birbirinden ayırdetmesi gerektiğini artık anlamaya başlamıştır. Birinci ulamda gerçek akrabaları —*veyola*— vardır: Anası, kız ve erkek kardeşleri dayı ve ana yanından tüm akrabaları. Tüm bu insanlar kendisiyle aynı özden ve «aynı beden»den yapılmıştır. Onlara boyun eğmeli, onlarla işbirliği yapmalı, çalışmalarında onlara yardım etmeli, savaşta onların yanında olmalı, kişisel kavgalarında onların davasını paylaşmalıdır. Kendi kabilesindeki ya da akrabası olan kadınlardan çok kesin tabularla ayrı tutulur. Öteki ulam, yabancılardan —*tomakava*— oluşur. Anası yönünden akraba olmadıkları ya da aynı kabileden olmayan herkes yabancıdır. Bu son kümede babası, babanın akrabaları kadınlar ve erkekler bulunur, ayrıca tüm erkekler ve kadınlar ki bunlardan birisini eş seçebilir ya da onlarla aşk arkadaşlığı edebilir. Gerçi tüm bu insanlarla, özellikle de babayla yakın kişisel ilişkiler kurar, ama yasa ve töre bunu hiç bilmez. Böylece bir yandan, tutkuya ve toplumsal gurura bağlı kimlik ve akrabalık bilinci ve bunun yanında cinsel yasaklar ve sınırlamalar vardır; öte yandan, baba ve onun akrabalarıyla ilişkilerinde doğal ve zorlamasız, hiçbir cinsel baskıyı kapsamayan bir dostluğun hüküm sürdüğünü görürüz; ayrıca bu ilişkiler ne kişisel kimliği, ne de geleneksel bağları içerir.

7 — Ergenlik Öncesi Evrede Cinsellik:

Şimdi de çocukluğun son evresi saydığımız üçüncü dönem boyunca ortaya çıkan cinsellik sorununu inceleyeceğiz; bundan önceki 5-6 yaş arası, bilindiği gibi, çocuğun serbest oyun ve hareket dönemiydi. Önceki dönemleri betimlerken, cinsellik üzerindeki toplumsal etkileri soyutlamıştık, sırasıyla insan bedeninin ve toplumun katkılarını

daha iyi ortaya çıkarmak için, benzer şeyi bu bölümde de yapacağız.

Modern Avrupa'da bu yaşta, Freud'e göre çok merak verici bir olgu ortaya çıkıyor: Cinsellikte gerileme, işlevlerin gelişmesinde durgunluk ve cinsel tepileri gizilliği. Bu gizlilik dönemine özellikle önem veren Freudien nevrozların şemasına göre, bunu karekterize eden, bellek yitimidir; tümden unutma örtüsüyle örtünür ve çocukluk dönemindeki tüm cinsellik geriye döner. Bununla birlikte —ve oldukça dikkat çekici bir biçimde— Freud'ün bu bakış tarzını diğer bilginler paylaşmadılar. Örneğin Moll, çocuklukta cinsellik üzerine (çok bilinçli ve hiç eksiksiz) sunduğu bildiride, cinselliğin gelişmesinde hiçbir durgunluktan söz etmiyor. Onun betimlemesini okurken, tersine, çocukluk cinselliğinin azıcık olsun duraksamadan, sürekli bir gelişim içinde olduğunu vurguluyor izlenimine kapılıyoruz. Daha az önemli olmayan başka bir olgu: Öyle anlaşılıyor ki, Freud'ün kendisi, ileriye sürdürklerinden kimi zaman kararsızlığa düşüyor (1). Çocukluğun tüm evreleri, bu bölümde ilgilendiğimiz evrede olduğu gibi, açık seçik bir tarzda betimlenmemiştir. Çalışmalarının kimi bölümlerinde Freud bu evreyi yadsımaya değin gider. Oysa iyi birer eğitim görmüş öğrencilere soru sorarak, kendi topladığım kanıtlara göre, gizil dönem her zaman 6 yaşında başlıyor ve 2 ile 4 yıl arası sürüyor. Bu dönemde yeni şeyler çocuğun ilgisini çekerken ve enerjisini kendine ayırırken, «edepsizce» şeyler için ilgi azalıyor, solgun ama çekici rengini yitiriyor, bilinçaltında kalıyor ya da unutuluyor.

Freud'ün kavramlarında belirttiğimiz çelişkileri ve burada ilgilendiğimiz diğer yazarların benzer yolda bilisizliğini nasıl açıklamalı?

---

(1) Örneğin gizil dönemden çoğu zaman Üç Deneme'de ve Vorlesungen'de (s. 374) sık sık söz edilmiştir, ama bu yapıtların hiçbirinde özel bir incelemeye gidilmemiştir. Daha çok şunlara rastlıyoruz: «Gizil dönem görülmeyebilir de. Gizil dönem, cinsel etkinliği ve cinsel ilgiyi mutlaka durdurmaz».

Hiç kuşkusuz bizim işimiz burada: Bizce olgunun derin kökleri insanın doğasında değil, bu olgu salt toplumsal etkenler ürünüdür. Toplumun farklı sınıflarını incelerken, gizil dönemin alt sınıflarda, özellikle köylülerde daha az belirgin olduğunu saptamak zor değildir. Daha bir açıklığa kavuşmak için, çocukluğun bir önceki dönemine, yani ergenlik öncesi cinselliğe bir göz atalım ve burada incelediklerimizin hangi bağlarla o döneme bağlandığını görelim. Yüksek sınıflarda olduğu kadar, aşağı sınıflardaki çocuklarda, henüz erken yaşta «edepsiz» olan her şeye büyük bir ilginin ortaya çıktığını bölüm 5'te göstermiştik. Bununla birlikte, bu ilgi köylü çocuklarında daha geç ortaya çıkıyor ve yüksek sınıfın çocuklarına göre daha ayrı karakterler gösteriyor. Hem yüksek, hem alt sınıf çocuklarında Freud'ün «anal erotizm» dediğinin kaynaklarını bir kez karşılaştıralım. Varlıklı bir evde çocuk yetiştirilirken, çocuk, doğal işlevleri ve dıkşısı için ilk başta yüreklendirilir; belli bir zaman sonra çocuk gerçek bir yasakla karşılaşır. Doğal işlevlerini yapması için çocuğu belli bir ana değin teşvik eden ve bu işlevlerin hızla yerine getirilmesi için onu öven anne ya da dadı, elde ettikleri sonuçtan memnun kalır; sonra çocuğun bunlarla çok ilgilendiğini ve doğal gereksinimini yerine getirirken bunları —büyükleri pis saymakta duraksamadığı— oyunlara dönüştürdüğünü birden keşfeder. Çocuğun kusurlarını düzeltmek, onu utandırmak ve ilgisini bastırmak için, çocuk odasına egemen olan yekte işte bu sırada olaya elkoyar. Çocuğun ilgisini sürdürdüğü, gizemli çekiciliğinden kurtulamadığı, ama açığa da vurmaktan kaçındığı işlevlerin çevresinde, çocuk büyüdükçe kapalı geçilen, baskı altında tutulan ve ikiyüzlü bir atmosfer oluşur.

Kendi çocukluğunun boğucu havasında, üstü kapalı söylenen ve anıştırma yapılan, ama o zaman bunu çok iyi anlayan ve sonra unutmayanlar, edepsizlik ulamını yaratanların büyükler olduğu konusunda benimle uzlaşacaklardır. İnsan ayrıca çocukları gözlemleyerek ve kendi anılarını zorlayıp anımsayarak büyüklerin yapay tutumlarını, çocukların nasıl bir canlılıkla ve hızla özümlediklerini,

sonra bu küçüklerin büyüyünce nasıl övüngen ve ahlakçı kesildiklerini, bir şey beğenmez olduklarını anlıyor. Köylüler arasında koşullar tümüyle ayrıdır. Çocuklar çok erken bir yaşta cinselliği öğrenmeye başlarlar. Ana-babalarının ya da ailenin diğer üyelerinin cinsel eylemlerine, koşullarını zorlamasıyla katılırlar; kavga sırasında, hasımların birbirlerine cinsel sözlerle küfürler savurduklarına tanık olurlar. Evcil hayvanlarla doğrudan doğruya yakınlık içindedirler; bu hayvanların üremeleri tüm aileyi ilgilendirir ve en ince ayrıntılarına değin herkesin önünde konuşulur. İşçi çocukları bu iki uç arasında, belki orta bir yerde bulunurlar. Hayvanlarla azıcık ilişki içindedirler, ama ortak yatak odalarında öğrendikleri deneylerle ve içkili yerlerde büyüklerin ağzından işittikleriyle cinsel şeyler konusunda çok şeyler öğrenirler.

Rahat aile çocuklarıyla, işçi aile çocukları arasında varolan bu temel ayrımların sonuçları nelerdir? Burjuva çocuklarında, doğal merakın baskı altına alınmasıyla özendirilen «edepsizlik» sözü, alt sınıflarda daha az geçer; orada edepsizlik halen cinsel organlarla çağrışım yapmıştır ve ancak bir dönem görünür. Daha yüksek sınıflarda, öyle bir an gelir ki, cinsellikle ilgili merak, zorlayıcı niteliğini yitirir. Çocuk, kendi odasından çıkar, yeni şeylere dalar ve çevresinde cinselliğe ilk adımını attıracak hiçbir şey bulmadığından, salt cinsel organlara ilişkin ilgisinin uyanması epeyce gecikir.

Alt sınıflarda aksine, cinsel şeyler için erken merak, çocuğun yaşadığı ortamdan aldıklarıyla kendiliğinden harekete geçirilir ve sürdürülür; bu da ilk evreden erginliğe değin cinsel gelişmenin sürekliliğini ve düzenliliğini sağlar.

Burada belirttiğimiz etkenlere, toplumsal etkiler eklenir ve rahat bir ailenin çocuğunun yaşamında süreklilik çözümünü artırmaya yönelir. Altı yaşına değin tüm zamanını eğlenmekle geçiren çocuk, bu yaştan başlayarak kendini zorunlu öğrenme ve okul çalışmaları içinde bulur. Köylü çocuğu, anasının ev işlerine yardım için çalışmaya, kendinden daha genç çocuklara bakmaya, kaz ve koyun güt-

meye çok daha erken başlar. Bu da çocuğun yaşamında, burada ilgilendiğimiz gibi, sürekli çözüm dönemi oluyor.

Demek ki, köylü ya da proteler çocuğun uygunsuz sayılan yasak şeylere ilgisi, burjuva çocuklarına göre ayrı bir biçim altında ortaya çıkıyor, daha az gizli, yanlış duygulara daha az bağlı oluyor; diğer bir deyişle, daha az ahlâk dışı, «anal erotizm»in daha az içinde ve daha çok cinsel oluyor. Cinsellik evresi daha kolay tümleniyor ve daha sürekli oluyor, gizli dönemle karşılaşılmıyor ya da daha az karşılaşılıyor. Nevrozlu hastalarını her zaman burjuvalardan seçen psikanalizin, neden gizli dönemde cinselliği yadsıyabileceği böylece açıklanmış oluyor; oysa gözlemlerini salt tıbba dayandıran ve hastaları toplumun her tabakasından gelen Dr. Moll, böyle bir durumun aksini savunuyor.

Bununla birlikte, ilgilendiğimiz ilişkilerde, yani bir toplumsal sınıftan diğerine göre, ayrı ayrı gerçekliklerle ilgili en az bir kuşku kalıyorsa, Melanezya toplumunda neler geçtiği konusunda yapılacak bir incelemeden sonra, bu kuşkular çok geçmeden dağılacaktır. Hiç kuşkusuz, bizim kültürlü sınıflarda olduğundan ayrı geçiyor oradaki olaylar. Daha önce (bölüm 5) gösterdiğimiz gibi, erken cinsel edepsizlikler, gizli oyunlar ve ilgiler burada gözlenmiyor. Hatta Melanezyalı çocuklar için «edepli-edepsiz», «temiz-kirli» ayrımları diye birşey yok denilebilir. Bizim köylü çocukları için bu ayrımlar yumuşatılıyor, daha az önemli sayılıyor; burjuvalar daha sert, Melanezyalılar daha dolaysız tepki gösteriyorlar. Melanezya'da cinsellik hiçbir zaman tabu nesnesi oluşturmaz; cinsel organlar örtülmez, özellikle çocuklardan gizlenmez. Ayrıca, yerli çocuklar tam çıplak dolaşırlar, boşaltım organlarından açıkça ve doğal bir biçimde söz edilir, bedenin herhangi bir bölümü, tüm çıplaklıkta olduğu gibi, tabuya çarpmaz, çocuklar 3-4 yaşından başlayarak cinsel organların işleviyle ilgili belirsiz bir bilgi edinirler ve diğer çocuk oyunları gibi, bu organların da kendileri için bir zevk kaynağı olacağını sezinlerler. Böylece, Melanezya toplumu ile, bizim toplum arasındaki ayrımı be-

lirleyenin, biyolojik olmaktan çok, toplumsal etkenler olduğu çok geçmeden anlaşılır.

Melanezyalı çocuklarda ilgilendiğim bu evre, bizim çocuklarda gizil döneme denk düşmektedir; bu evre, küçük kız ve oğlanların birlikte oynadığı, bir çeşit gençlik cumhuriyeti oluşturduğu bağımsız çocukluk dönemidir. Oysa cinsel eylenceler, bu çocukların başlıca oyunlarından birisini oluşturur. Çocuklar çok erken yaşta ya birbirleriyle, ya daha büyük arkadaşlarıyla cinsel uygulamaya adım atarlar. Çocukların bu yaşta gerçek bir cinsel uygulama yeteneğinde olmadıklarını söylemeye gerek yok, ama büyükleri onları hoşlarına gidecek her oyunu oynamaları için serbest bırakır; hiç gizlenmeden meraklarını ve doğrudan doğruya cinsel heyecanlarını doyururlar.

Hiç kuşku yok, çocukları «cinsel organlar»ıyla ilgilenmeye büyük ölçüde, daha büyük çocuklar ya da yetişkinler itiyorlar. Avrupa'da varlıklı sınıfların çocukları bu dönemi hiç yaşamaz, köylü ve işçi çocukların yaşamına ise çok az girer. Bu çocuk eğlencelerinden söz ederken, yerliler bunları çoğu zaman *mwaygini kwayrta (çiftleşme oyunları)* deyimiyle nitelerler ya da çocuklar evlilik oynuyor derler.

Her oyunun cinsel olduğuna inanmak yanlış olur. Bu oyunların çoğu hiç de cinselleşme diye adlandırılamaz. Bununla birlikte, küçük çocukların kimi oyunlarında cinselliğin ağır bastığı bir gerçektir. Melanezyalı çocuklar «karı ve koca» oyunlarını çok seviyorlar. Küçük bir kızla, küçük bir oğlan, bir köşe kurup süslüyorlar ve oraya «ev» diyorlar. İşte bu köşede kadın ve erkeğin işlevlerini yerine getirmeye kalkışıyorlar; bu işlevlerin temsil ettiği başlıca şey, doğal olarak cinsel ilişki. Başka bir zaman bakıyorsunuz bir küme çocuk yemekli kır gezintisi hazırlamış: Yemek yiyorlar, kendi aralarında kavga ediyorlar ya da sevişiyorlar. Ya da tecimsel eşya değiştirme sahnesi hazırlıyorlar, bu öykünme, cinsel etkinliklerle sonuçlanıyor. Öyle görünüyor ki, yalnız başına kaba bir cinsel zevk onları doyur-

muyor. Burada anlattığımız gibi, biraz karmaşık oyunlara, düşsel kurgu öğeleriyle bir renk katıyorlar.

Çocuk cinselliği ile ilgili çok önemli bir noktayı, yani kendilerine göre daha yaşlı kuşakların tutumunu belirtmek yerinde olacak. Daha önce de dediğim gibi, ebeveynler çocukların cinsel oyunlarında kınayacak hiçbir şey görmüyorlar. Bunlara tümüyle kabul edilir gözüyle bakılıyor. Çocuklar arasında geçen aşk trajedilerini ya da komedilerini anlattıklarında, daha ziyade tatlı bir dille konuşuyorlar. Çocuklar aşk oyunlarını belli bir ağırbaşlılıkla oynadıklarında, diğer bir deyişle, evden uzakta, ormanın kuytu bir yerine gittiklerinde, büyüklerin onlara karışmak ya da kınamak akıllarına gelmiyor.

Ama her şeyden önce, çocuklar kendi aşk işlerinde, kendi başlarına bırakılırlar. Büyükler onlara hiç karışmadığı gibi, bir kadının ya da erkeğin çocuklara sapık bir ilgi duyduğu da pek seyrektir. Ne olursa olsun, büyüklerin, cinsel rol alan çocuklara karıştığı hiç görülmez. Çocuklara cinsel saldırı bilinmiyor; çocuklarla cinsel oyunlara kendini veren bir yetişkin, gülünç duruma düşer ve yalnız iğrenme duygusu uyandırır.

Kız ve erkek kardeşler arasındaki ilişkileri bir kurala koyan tabu, çocukların cinsel ilişkilerinde önemli bir etken oluşturur. Erken yaşlarda, kız çocuk ilk kez bitki örme bir etek giydiğinde, aynı anadan olma kız ve erkek kardeşler birbirinden ayrılır; ve bu, birbirleriyle yakın ilişkiye karşı koyan kesin tabu gereğince yerine getirilir. Daha önceden bile, kız çocuk yerinden kıpırdamaya başlar başlamaz, bacı kardeş ayrı ayrı oynarlar. Daha sonra, aralarında hiçbir toplumsal bağ kurulmaz; özellikle kız ve erkek kardeşler, karşılıklı aşk ilişkileri için en küçük bir kuşkuyu uyandıracak bir ilgiyi asla açığa vurmamalıdırlar. Çocuklar kendi oyunlarında ve konuşmalarında büyük özgürlüğe sahip olmalarına karşın, bir erkek çocuğu, ne denli küçük olursa olsun, kendi bacısının önünde en küçük bir cinsel anıştırma ya da şaka yapamaz. Hem bu tüm yaşam boyunca sürer; kız ve erkek kardeşlerin birbirlerinin aşk işlerinden söz et-

meleri, en büyük uygunsuzluk sayılır. Bu tabuların uygulanma amacı, aile yaşamından erken kopmak içindir; birbirlerinden kaçan bacı ve kardeşler, aile evini terketmek, her biri bir yana uzaklaşmak zorundadırlar. Bizim kültürlü sınıflarda, bu anda cinsel kopukluk oluşurken ve bellek yitimiyle gizil döneme girerken, Melanezyalılar'da cinsel ilginin çok erken gelişmesi, bizde hiç bilinmeyen bir çeşit cinsel yaşama yol açıyor. Bu andan başlayarak, Melanezyalılar'da cinsellik, çocuk ergenleşinceye değin derece derece, ama sürekli bir gelişme gösteriyor. Kimi tabulara kesin ve salt saygı göstermek koşuluyla, çocuğun cinsel yaşamına özgürlük tanımıyor.

8 — Ergenlik Çağı:

Ergenlik yaşı, iklimlere ve ırklara göre değişir, dokuz ile onbeş yaş arasında çocuk ergenlik dönemine girer. Aslında ergenlik, birden bire bir değişime uğrama, bir dönemeç alma değildir; az çok uzun bir gelişim döneminden geçer. Bu süre içinde cinsel organ, iç salgı düzenekleri ve genel olarak beden köklü bir değişime uğrar. Ergenlikte, cinsel ilginin ya da birleşmenin *sine qua non* — vazgeçilmez — koşulunu aramak yanlış olur, çünkü evlenme çağı gelmeyen genç kızlar birleşebildikleri gibi, henüz ergenlik çağına gelmemiş, ama penisi dikilebilen ve *immissio penis* — penis girmesi — uygulama yeteneğinde gençler de vardır. Ne olursa olsun, ergenlik bireyin cinsel tarihinde en önemli evreyi oluşturur.

Ayrıca bu yaşta cinsellik, yaşamın diğer yönlerine yakından bağlıdır. Durum böyle olmakla birlikte, daha önceki bölümlerde olduğu gibi, bu bölümde de cinselliğin yalnız toplumsal koşullarla ilişkisini inceleyeceğiz ve kendi başına cinselliği bir yana bırakmak zorunda kalacağız. Melanezyalılar'da olanlarla, bizim uygar toplumlarda olanları karşılaştırdığımız zaman, ilkellerde, her şeyden önce, ergenliğe giriş törenlerinin olmadığını görüyoruz. Böylece kendimizi çok önemli bir tartışma öğesinden yoksun buluyoruz.

ama buna karşılık, bu giriş töreninin eksikliği, anasoyu ile babasoyunu sonuna değin karşılaştırma olanağını bize verecek; çünkü diğer ilkel toplumların çoğunda, giriş törenleri, ergenlik dönemini örtüyor ya da tümüyle değiştiriyor.

Bizim topluma gelince, kız ve erkek çocuklardan ayrı ayrı söz etmek gerekiyor; çünkü bu andan itibaren, her iki cins de ayrı ayrı yönleri izliyorlar. Erkeğin yaşamında ergenliğin anlamı, tam bir ruhsal ve bedensel kazanım, cinsel karekterin kesin oluşumudur. Bunun sonucunda, hem cinsellikle ilgili ne varsa, hem aile içindeki durumu tümüyle değişir. Önce aileden başlayalım: En ilginç olgu ana, kız kardeşler ve ailede dişil kim varsa, onlara karşı tutumunda değişiklik olmasıdır. Bizim toplumlarm yetişkin erkek çocuğu, anasının yanında son derece sıkıntılı görünür; bacılarıyla ilişkilerinde aşağılamayı ve kaba davranmayı benimser. Aileden herhangi dişil birine duyguları olunca, arkadaşlarının önünde utanır. İçimizden kım, arkadaşlarıyla neşeli neşeli gezinirken, birden bire anası, bacısı, hatta kuzini ile karşılaşıp onlarla selamlaşmak zorunda kaldığında utanıp sıkıldığını anımsamaz. Açıkça suçüstü yakalanmış gibi, gerçek bir suçluluk duygusu sözkonusudur burada. Kimi gençler, kendilerine sıkıntı veren kişileri görmemiş gibi davranırlar; daha açık yürekli bir başkası, selamlamaya boyun eğer, ama pancar gibi kızarır. Bununla birlikte bunların hepsi, bu tür karşılaşmaların kendilerinin toplumsal durumuna gölge düşüreceğini düşünürler ve bunda erkeklikleri ve bağımsızlıkları için zarar görürler. Bu psikolojinin derinliğine inmeden, bu gibi rastlantılarda duyulan utancın ve şaşkınlığın iyi davranışlara zarar verebilecekle aynı türden olduğunu söyleyebiliriz.

Yeni edinilmiş erkeklik, yeniyetme gencin herkese karşı tüm davranışını derinden etkiler. Bağımsız görüşlere, kendine özgü bir kişiliğe, kendi gurur duygusuna sahibolmaya başlar; üstüne çok varan yetkeye ve tüm entellektüel baskıya karşı kendini savunur. Ergenlik, baba oğul ilişkilerinde yeni bir evreyi, baba idealinin değerlendirilmesinde yeni ölçütleri, yeni esenlik ve güvenirlik olanaklarının içe-

rir. Ama oğul, babanın sadece aptal ya da yeltek, ikiyüzlü, ya da «düşüncesiz herifin teki» olduğunu sezdiği an, bu ideal yıkılır. Böyle bir durumda, genellikle oğul babaya kesin olarak yüz çevirir; daha sonra rastlantıyla bir araya gelecek olsalar bile, baba oğlu üzerindeki etkisini tümden yitirmiştir artık. Buna karşılık, bu dönemde baba oğlu önünde verdiği çetin sınavdan başarıyla çıkarsa, oğulun babaya duyduğu hayranlık sürüp gider. Hiç kuşkusuz, karşıt durum da gerçektir, çünkü bu dönemde baba da oğlunu daha az yumuşak olmayan bir sınavdan geçirir ve yerini alacak olan oğlunun, kendi idealine uygun olup olmadığını anlamaya bakar.

Cinselliğin bu yeni yönelimi ve ergenliği karakterize eden bu yeni oluşum, gencin anası karşısındaki tutumunu da büyük ölçüde etkiler. Bu anda, kendisini ailesine bağlayan bağın niteliğini tümüyle anlamaya başlar. Genellikle olduğu gibi, eğer anası için derin bir aşk ve gerçek bir saygı besliyorsa ve babasını idealleştirmeyi sürdürüyorsa, ilk başta ruhsal dünyasında bir rahatsızlık oluşmasına karşın, dünyaya gelmiş olmasını, anasıyla babasının cinsel ilişkilerine borçlu olduğunu sonunda anlar. Çoğu zaman olduğu gibi aksine, babayı hor görüyorsa, ona kin besliyorsa ve bunu itiraf etmiyorsa, anası ve o ana değin çevresinde en sevdiği kim varsa, onlar için bir lekenin ortaya çıktığını görür.

Gencin yeni edindiği erkeklik, her şeyden önce, cinsel davranışını etkiler. Öğrenmek için kafaca olgunlaşmıştır; fizyolojik bakımdan, edindiği bilgileri yaşamda uygulayacak kadar olgunlaşmıştır. Genellikle bu dönemde cinsellikle ilgili ilk derslerini alır ve şu ya da bu biçimde cinsel etkinliğini belki normal ve düzenli, ama daha seyrek uygulamaya başlar; öte yandan daha çok özdoyum (masturbasyon) ya da gece kirlenmelerine başvurur. Bu dönem genellikle genç çocuk için bir çatal yolu temsil eder ve ikisinden birisine sapar: Ya çocuk ateşli mizaçlı ve ahlakça güçlü değildir, kendini tümüyle cinsel itilere bırakır ve cinsel zevkin karşı konmaz dalgalarında yüzer; ya da daha güçlü

başka ilgiler ve daha güçlü bir ahlak, onu kısmen ya da tümüyle cinsellikten ayırır. Cinsel perhize ne kadar bağlı kalabilir ve ona karşı ne kadar mücadele edebilirse, cinsel tepilerini de o kadar yükseğe çıkarma şansına sahibolur. Uğrayacağı baştan çıkarılmaları, büyük ölçüde, içinde bulunduğu toplumsal durum ve kendisinin yaşama biçimi belirler. Avrupa uygarlığının içinde bile, her topluluğun ırksal niteliklerine, ahlak yasalarına ve kültürel değerlerine ilişkin olarak bu bakımdan büyük ayrımlar görülür. Öyle ülkeler vardır ki, gençler içinde bulundukları toplumsal sınıflarda, kolay cinselliğin dağıtıcı eyleminden nerdeyse kurtulamazlar. Bir başka ülkede ve başka sınıflar içinde gençler şanslarını deneyebilirler.

Bir başka yerde, toplum çok katı ahlak kuralları koyar ve sorumluluktan büyük ölçüde kaçar.

Karşıt cinsten kişilerle ilişkilerinde, daha önce anası ve bacılarıyla olan ilişkilerinde saptadığımız gibi sıkılgan, çekimle itim arasında gidip gelen bir davranış izler ilk başta. Bunu anlayan bir kadın, erkeğin üzerinde kendi derin etkisinden yararlanır, o ise paniğe kapılır ve kendini tam bir kuşku içinde bulur. Kendi bağımsızlığı ve yeni gelişmekte olan erkekliği için, kadının varlığında bir tehlike sezinler.

Yine bu dönemde, cinselliğe eklenen sevecenlik öğesi, özellikle ergenliğin son döneminde ortaya çıkanı, kaynağını, çocuklukta ana ile olan ilişkilerinden alır. İmge oyunları, özellikle düşler, korkunç bir belirsizliğe yolaçar ve gencin zihninde tuhaf bir yönelme izler(1).

Tüm bu söylediklerimiz, özellikle yüksek ve rahat sınıf çocuklarına ilişkindir. Genç köylü ya da işçiler arasında bireysel değişmeler belki daha az olmakla birlikte, temel öğeler aynı kalır ve genellikle görünüm daha sadedir.

Bu durumda işçi ve köylü gençlerinin ana ve bacılarıyla ilişkilerinde ayrıca kabalığa kaçan bir sevgi dönemi gözlenir. Yine bu kabalık köylülerde daha belirgindir. Genç çocuğun babasıyla yaptığı tartışmalar, kendi gücünün ve

(1) Daha ayrıntılı bilgi için kısım 4, bölüm 9'a bakınız.

ileride alacağı yerin bilincine vardığı ölçüde şiddet kazanır; bu da onda giderek daha çok sahiplik ve etkili olma arzusu doğurur. Bu dönemde evde üstünlük için gerçek bir savaşımın patlak verdiği sık sık görülebilir. Cinsel açıdan kriz, daha az şiddetli ve babayla ilişkileri pek doğrudan doğruya etkilemez. Bununla birlikte, genel çizgiler değişmez.

Kültürlü sınıflarda genç kız aybaşı olmaya başlayınca, bunalımlı bir döneme girmiş olur; özgürlüğü kısıtlanır ve yaşamı karmaşıklaşır, ama daha gizemli bir çekicilik kazanır ve her zaman daha sabırsızlıkla beklenir. Toplumsal açıdan ergenlik, genç kızın yaşamında, genç erkeğin yaşamında olduğu kadar keskin bir dönemeç oluşturmaz: Kendi evine alışmayı sürdürür ya da bir yurtta kalarak öğrenim görür; modern genç kız bir meslek sahibi de olur, ama yaşamla uyumunda ve ailesinin dışındaki uğraşılarında hiçbir şey değişmemiş olur. Bundan böyle amacını bir evlilik beklentisi oluşturur. Bu dönemde, çoğu zaman anayla kız arasında bir rekabet ortaya çıkar; bu önemli olay her zaman doğrudan doğruya kendini göstermez, kılık değiştirerek görünür; tipik ve sıradan aile ilişkilerine bir rahatsızlık verir. Yine bu dönemde — daha önce değil — baba ile kız arasındaki ilişkilerde ve çoğu zaman ana ile kız arasındaki ilişkilerde rekabetin ortaya çıktığı zamana rastlayan özel bir sevecenlik gözlenir. Böylece kendimizi Elektra kompleksinin içinde buluyoruz; bu kompleks, Ödip kompleksinden tümüyle ayrılır. Kadınlarda histerik mizacın daha sık olması nedeniyle, Elektra kompleksinin daha çok yaygın olması ve Ödip kompleksinden daha çok toplumsal önem kazanması beklenirdi, ama gerçekte hiç öyle değildir ve batı kültürü üzerine etkisi, bizim «olağan» kavramımıza tümüyle ayrı bir içerik vererek apayrı olabilirdi, oysa gerçekte önemsiz kaldı. Buna karşılık, özel yaşamda etkisini çoğu zaman duyurur, baba ile kız arasındaki zina ilişkisi, ana ile oğlan arasındaki ilişkilere göre çok daha sıktır; bunun nedeni, biyolojik olduğu kadar, toplumsaldır da. Bununla birlikte, bu tartışmada bizi ilgilendiren her şeyden

önce komplekslerin toplumsal ve kültürel etkisi olduğu için, Ödip kompleksi ile Elektra kompleksi arasındaki koşutluğu ayrıntılarına değin izlememiz olası değildir. Artık yüksek sınıflarla, alt sınıflar arasında daha çok karşılaştırmaya giremeyeceğiz; birincide, baskı daha güçlü, histeri daha çoktur ve gerçek zina (aile içi) durumu daha seyrektir; ikincide, genç kızın cinsel ilgisi genellikle daha erken ve daha olağan doyuma varır; böylece daha az histerik rahatsızlık çeker, ama çoğu zaman babasının kendisini sık sık rahatsız etmesi pahasına(1).

Şimdi yine Trobriyand adalarına dönelim. Burada ergenlik bize göre daha erken başlar, ama genç kızlar ve oğlanlar, ilk cinsel deneylerini yapmak için bunu beklemezler. Bu adalarda yaşayanların toplumsal yaşamında ergenlik, topluma giriş törenlerinin olduğu diğer ilkeller kadar önemli ve kesin bir olay değildir. Genç çocuk, derece derece erkekliğe yaklaştığı ölçüde ekonomik işlere ve kabile uğraşılarına giderek daha çok katılmaya başlar; genç bir adam *(ulatile)* sayılır ve ergenliğin sonunda evlenmek için olgun, topluluğun tüm üyelerine yüklediği görevi almaya hazır yetkin bir kabile üyesi olur; topluluğun ona tanıdığı tüm ayrıcalıkların tadını çıkarır.

Genç kıza gelince, ergenlikle birlikte, ailesine göre daha özgür ve daha bağımsız olur; aynı zamanda daha çok çalışır ve daha çok eğlencelere katılma özgürlüğü vardır; olgunluğu ölçüsünde törensel ve ekonomik görevlerini yerine getirir.

Ama en önemli ve bizi burada en çok ilgilendiren değişiklik, genç kız ve oğlanların sürekli olarak artık kendi

---

(1) Köylüler arasında babanın kızına saldırganlığı oldukça sıktır. Latin kökünden gelenlerde bu özellikle doğru görünmektedir. Bu zina biçimi, bana söylendiğine göre, Romanya köylüleri arasında çok yaygın ve İtalya için de aynı şey söylenebilir. Kanarya Adalarında baba ile kız arasında zina ilişkilerini ben kendim çok gördüm. Öyle gizli ilişkiler de söz konusu değil, baba ile kız açıkça ve utanmadan yaşıyorlar ve kendi çocuklarını büyütüyorlar.

evlerinde oturmadıkları zaman ailenin kısmen dağılmasıdır. Henüz küçükken birbirinden kaçan kız-erkek kardeşler, artık kendi başlarına cinsel serüvenlere atılmış olarak, karşıt cinsten kardeşler arası her türlü ilişkiyi yasaklayan kesin bir tabuya uymak zorundadırlar. Öte yandan bu tehlikeyi (ailenin dağılması) önlemeye yönelik *bukumatula* denilen bir kurum vardır. Bu evlerde yeni yetme kızlar ve oğlanlar otururlar. Bir genç çocuk ergenliğe varınca, gelir *bukumatula*'da oturur; bu evler genellikle ya genç birisine, ya da genç bir dula aittir. Evlerde, sayıları üçle altı arası değişen gençler, sevgililerini de oraya götürerek birlikte yaşarlar(1). Genç çocuk evleninceye değin arada bir yiyecek aramak ve ev işlerine bakmak için oraya dönse de, aslında tüm genç erkekler evi boşaltmış olur. Genç kıza gelince, *bukumatula*'ya bağlanmadığı zaman ve seyrek kaldığı aşksız gecelerinde gelir evde yatar.

Bu önemli dönem boyunca, genç kız ve oğlanların kendi analarına, babalarına, bacı ve kardeşlerine karşı tutumları nelerdir? Bizim modern Avrupa toplumlarında bu dönem, daha önceki dönemlerde edinilenlerin derece derece benimsenmesi vekesinlikle pekiştirilmesidir sadece. Çocuğun sütten kesilmesinden sonra ana, sözün geniş anlamıyla, evdeki ilişkilerin merkezinde kalır ve ailenin ekseni olur; hem tüm yaşamı boyunca bu böyle sürer. Genç erkeğin toplumdaki yeri, görevleri ve ayrıcalıkları, anayla ve onun akrabalarıyla olan bağları göz önüne alınarak belirlenir. Eğer ananın gereksinimlerini karşılayacak bir başkası yoksa, görev kendisine düşer ve ananın evi her zaman kendisinin ikinci evi olarak kalır. Toplumsal zorunlulukların istediği sevecenlik ve bağlılık, her zaman gerçek duygunun derin kökünü oluşturur ve bir adam öldüğü ya da başına kötü birşey geldiği zaman, ona en çok üzülen varlık, anası olur, en içten ve en uzun yası o tutar. Bizim top-

---

(1) **Grup evliliğinin varlığını inandırmaya yönelik bu önemli kurumun betimlenmesini ve analizini şu denememizde bulabilirsiniz: B.Malinowski,** The Sexual Life of Savages, **London.**

lumların karakteristiği olan anadan oğula kişisel dostluğu, karşılıklı güveni, içli dışlı yakınlığı, burada aramayınız. Çocuğun anadan ayrılması, şimdiye değin betimlediğimiz her evrede, bizdekinden daha kolay ve tam, daha az sarsıntılı ve daha az şiddetli olur; daha uyumlu ve kararlı bir biçimde biter.

Bu dönemde ana, geçici olarak gölgede kalır. Henüz küçük yaştayken azımsanmayacak bir bağımsızlığı ve gençlik cumhuriyetinin bir üyesi olan erkek çocuk, bir yandan, *bukumatula*'yı kullanma yeteneği sayesinde daha da büyük bir özgürlük kazanır; öte yandan, *kada (dayı)*sına olan görevlerinden dolayı çeşitli kısıtlamalara uğrar. Babayla ilgi daha az önemlidir ve ona daha az zaman ayırır. Daha sonra, dayı ile olan ilişkiler az çok gerginleştiği zaman, genellikle yeniden babaya döner, ikisi arasında sağlam bir dostluk kurulur ve tüm yaşamları boyunca sürer. Ama bu ilgilendiğimiz dönemde yeniyetme, kendine düşen görevleri hâlâ öğrenmek, gelenekleri ve büyüyü, yine bunun gibi sanatları ve toplum içi davranışları öğrenmek zorundadır; bunlar için başlıca ilişkisi olan kimse, eğitimcisi ve koruyucusu olan dayısıdır; onunla olan ilişkisi, babasından çok daha iyidir(1).

Melanezyalı bir gencin kendi yakınlarına duyduğu yakınlıkla, bizim gençlerin kendi ana-babasına duyduğu yakınlıklar arasında önemli bir ayrım daha vardır. Bizim toplumda ergenlik ve topluma katılma, gence yeni ufuklar açtığı zaman, büyük bir coşkuya kapılır ve daha önce yakınlarına beslediği duygu önemli ölçüde zayıflar. Cinselliğinin bilincine varınca, kendi ana-babasından uzaklaşır, onlarla olan ilişkisi artık sıkıcıdır; çoğu zaman derin karmaşıklıklar yaratır. Ana ailesi toplumunda bu gibi durumlar hiç gözlenmez. Edepsizlik ve baba yetkesine karşı ilk savaşım-

(1) **Genç çocuk, baba ve dayı arasındaki ilişkiler, burada gösterdiğimden daha karmaşıktır; akrabalık ve yetkiyle bağdaşmayacak ilginç oyun ve çatışma ilkeleri sunarlar. Bakınız:** Crime and Custom in Savage Society, London.

lar dönemi yoktur; Çocuğun kanında ilk heyecanı yarattığı andan itibaren giderek onaylanan açık bir cinsellik ve çocuklarının cinsel dışavurmalarını onaylayan iyi niyetli ve seyirci bir ana-babanın tutumu görülür. Son olarak çocuğun tutkulu duygusal alanmdan derece derece ama tümüyle ananın ayrılması gelir: Tüm bunların amacı, ergenlik döneminde ortaya çıkan cinsel şiddetin, çocukla aile yakınları arasında doğrudan hiçbir etkiyi göstermemesi içindir.

Cinselliğin her ilerlemesinde, özellikle ergenlikte yeniden etkilenen ilişkiler, kardeşle bacı arasındadır. Aralarında her türlü serbest tavrı yasaklayan tabu, bu yasağı aralarındaki en küçük bir cinsel motife değin geçerli kılar ve ayrıca her birinin cinselliği ayrı ayrı algılamasını da etkiler. Bu tabunun yetişkinlerin yaşamında önemli bir cinsel engeli oluşturduğunu ve aynı zamanda, genel olarak en önemli bir ahlak kuralını temsil ettiğini her şeyden önce bilmek gerekir. Bununla birlikte, çocukluktan beri uygulanan, kardeşle bacıyı birbirinden ayıran ve bu ayrılığı başlıca bir amaç yapan bu yasak, çocuğun kendi klanındaki tüm diğer kadınlar için de geçerlidir. Bu çocuk için böylece cinsel dünya ikiye ayrılmış olur: Birincide, kendisine yasak olan, kendi klanının kadınları; ikincide, kendisine yasak olmayan diğer üç klanın kadınları.

Melanezyalılar'da kardeşle bacı arasındaki ilişkileri olduğu gibi ve bizdekilere üstün yanlarıyla karşılaştıralım. Avrupa toplumlarında, çocukluğu niteleyen bu ilişkilerin yakınlığı, yavaş yavaş ortadan kalkar, birbirine uzaklaşır, hatta araya soğukluk girer; toplumsal, ruhsal ve biyolojik etkenler arada bir bölme oluşturur. Melanezya'da, bacı kardeş arasında oyun sırasında her türlü yakınlığa ve sırdaşlık isteğine karşı yükselen kesin bir tabu vardır. Biri diğerinin her zaman yanında, ama gizemli bir varlık olarak kalır; aralarında görünmez ve aşılmaz bir duvar vardır; geleneksel buyruklar, yavaş yavaş ahlaksal ve kişisel zorunluklara dönüşür. Genç adamın cinsel ufkunda bacı, tek kapalı ve varılmaz bir nokta olarak kalır. Bizde daha ilk günlerde, tüm doğal tepiler sistemli olarak nasıl bastırılırsa,

onlarda da çocukluk sevecenliğinin tüm doğal tepileri öyle bastırılır. Genç çocuğun düşüncelerinde, ilgilerinde ve duygularında kendi kızkardeşi «edep dışı» bir nesne olur; tıpkı biz kendi çocuklarımızın düşüncelerine, ilgilerine ve duygularına uyguladığımız bir sürü diğer şeyler gibi. Daha sonra, genç adamın cinsel konularda kişisel deneyleri zenginleştikçe ve kesinlik kazandıkça, kardeşle bacıyı ayıran duvar da kalınlaşır. Birbirlerinden karşılıklı olarak kaçınmak zorunda olmakla birlikte, daha sonra bacısının evinin geçimini sağlamak zorunda kalacak olan genç adam, bu görevi, kendi düşüncelerini sürekli bir biçimde ona benimsetmek ve ilgi göstermek için yapar. Bu denli yapay ve erken başlayan baskının sonuçlarını freudien psikoloji okulu göremezdi.

Genç çocuk açısından herşeyi anlatmadık. Peki, ergenlik döneminde genç kızın ailesine karşı tutumu nasıldır acaba? Genel olarak Avrupalı genç kıza göre ailesinden daha az ayrıldığı söylenebilir. Kızla erkek kardeşi birbirinden ayıran tabuya karşın, Trobriyandlı ana-ailesi kızı oğlandan daha az etkiler. Kızın herhangi bir cinsel ilişkisine karşı, kardeşinin ilgi göstermesini tabu kesinlikle yasakladığına ve dayının da bu açıdan çok ölçülü olması gerektiğine göre, geriye —oldukça tuhaf ama— genç kızın evlilik işlerini düzenleme hakkı yalnız babaya kalır. Baba ile kız arasındaki bu ilişkiler, tam bizdeki gibi değilse bile, yine de benzerlikler içerir. Gerçekte bizde, baba ile kız arasındaki sürtüşmeler genellikle önemsizdir; Trobriyandlılar'la bizim aramızdaki benzerliklerden birisi de budur. Gerçi onlarda baba ile kız arasındaki ilişkilerde baştan çıkarma söz konusu olabilir, ama aralarındaki ilişkinin de bir akrabalık sayılmadığını burada anımsamak önemlidir. Egzogamik bir yasayı kıza uygulayacak bir tabunun eksikliği nedeniyle, bu ayartma azalacağı yerde, artar. Gerçi baba ile kız arasındaki ilişkiler en yüksek düzeyde kınanacak bir durum sayılır, ama onlara *suvasova* uygulanmaz, diğer bir deyişle egzogami geçersiz sayılmaz. Eğer baba ile kız arasındaki ilişkiler yasaksa, hiç kuşkusuz bunun tek nedeni, bir baba-

nın, kocası olduğu kadının kızıyla birlikte yaşamasının kabul edilmez olmasıdır. Daha sonra, bir ailenin ayrı ayrı üyelerinin birbirlerine karşı tutumlarının etkilerini incelerken, baba ile kızı arasındaki zina ilişkisinin gerçek bir olgu olduğunu saptamak bizi hiç şaşırtmayacak; her ne kadar zina tepileri insanların kafasına takılmasa ve folklorde yankı uyandırmasa da.

Ana ile kız arasındaki ilişkiler, arada önemli ayrımlar olmamakla birlikte, Avrupa'ya göre çok daha doğaldır. Melanezya'da ana ile kız arasında rekabet ve kıskançlık pek görülmez; bunun nedeni, ergenlik anında genç kızın baba evini terketmesi ve dışarda birçok aşk serüvenlerine girmesidir; hem bu serüvenler, baba ile kız arasında bir ilişkiyi olanaksız kılmaz. Böylece, Melanezyalı genç kızın kardeşiyle olan tutumunun dışında duyguları, Avrupalı bir kızın duygularından pek ayrılmaz.

9 — Ana Hukuku Toplumunda Ailenin Bütünlüğü:

Avrupa ile Melanezya uygarlıklarını karşılaştırırken, ikisi arasında derin ayrımların olduğunu ve insanın doğasını biçimlendirmek için kullandıkları güçlerin burada ve orada aynı olmadıklarını gördük. Avrupa'da olduğu kadar Melanezya'da da toplum belli bir ölçüde özgürlük tanıyor, sonra cinsel güdüye belli bir kural koymak ve biçim vermek için araya giriyor. Bununla birlikte, tabunun etkileri ve cinsel özgürlüğün dışavurmaları, kendilerine tanınan sınırlar içinde bir toplumdan diğerine göre değişiyor. Yine aile içindeki ilişkiler gözönüne alındığında, yetke dağılımının ve karşılıklı ilişkilerinin de her iki toplumda aynı olmadığı görülür. Her iki toplumda da, kendilerine özgü yasalar ve töreler içinde, kız ve erkek çocukların gelişimini izledik. Biyolojik tepilerin ve toplumsal kuralların ayrı ve karşılıklı sonuçlarını nerdeyse her adımda izledik. Kimi zaman bunların bir uyum içinde, kimi zaman birbirlerine karşı olduklarını, uyum içinde oldukları zaman ve bazen mutlulukla sonuçlandıklarını, dengesiz durumda da, bunun-

la birlikte kimi zaman gelişme olasılıkları yarattıklarını saptadık. Çocuğun evriminin son döneminde, diğer bir deyişle, ergenlik dönemine vardığı andan başlayarak sevgi eğilimlerinin ana-baba ve kardeşler, Trobriyandlar'da dayı için duygusal bir sistemde kristallendiğini gördük; incelediğimiz her toplum için tipik olan sisteme, psikanalizle aynı terminolojiyi kullanmak için «aile kompleksi» ya da «çekirdeksel kompleks» adını veriyoruz.

Bu her iki kompleksin de başlıca özelliklerini kısaca özetleyelim. Bizim ataerkil toplumun karekteristik davranışlar sistemini oluşturan Ödip kompleksi, ya çocukluğun birinci evresinden ikinci evresine geçiş sırasında, ya da ikinci evresinde oluşur. İkinci evrenin sonunda, diğer bir deyişle, erkek çocuğu 5-6 yaşına vardığı zaman, kompleks kesin olarak oluşmasa bile, iyice belirginleşmiştir. Artık çok sayıda öfkenin ve ortadan kaldırılan arzunun öğelerini içerir. Bana öyle geliyor ki, şimdiye değin vardığım sonuçlar, psikanalizin daha önce ortaya çıkardıklarından pek ayrı değil(1).

Anasoyu yapısındaki bir toplumda tersine, bu yaştaki çocuklar, ana-babalarına iyice belirgin duygular beslerler ve aynı zamanda hiçbir şeyin bilinçaltına itilmediğini ve olumsuz olmadığını, yoksun bırakılmış hiçbir arzunun bu duygulara katılmadığını gösterirler. Bu ayrım nereden gelmektedir?

Daha önce gördüğümüz gibi, Trobriyandlı toplumun örgütlenmesi, gelişmenin doğal gidişiyle tam bir uyum içinde bulunur; oysa bizde ataerkil hukuk kurumu, çok sayıdaki tepilere ve doğal eğilimlere karşı koymak ve onları bastırmak için varolmuştur. Birkaç ayrıntıyı saymak için, bizim ataerkil kurumların, genç çocuğun anasına olan tutkulu bağlılığını engellediğini ve bu noktada onunla sürekli bedensel değinme içinde bulunmasına karşı koyduğunu

(1) Bunu yazdığımdan beri, öğretiye tam ya da yarı bağlı hiçbir psikanalizcinin benim «kompleks» kavramımı ya da öğretimin başka bir yönünü kabul etmeyeceğini anlamış bulunuyorum.

anımsayalım. Ayrıca bu kurumların çocukluk cinselliğini yasaklayan ahlakımızı etkilediğini de anımsayalım. Özellikle alt sınıflarda kabalığı ile bilinen baba, yüksek sınıflarda güçlü ve esnek davranışlarıyla bilinen baba, babalık hakkını yalnız eşi ve çocukları üzerinde kullanır; kadın, kocasının hoşuna gitmeyecek ya da onu gücendirecek diye sürekli korku içinde yaşar; sonuçta, çocukları ana-babadan ayırmaya yarayan bir sürü etken ortaya çıkar. Baba ile oğul rekbete girip tartıştıklarında, ananın sevgisi en aza iner ya da yokolur; ikinci dönem sırasında baba ile oğul birbirinden açıkça kopar ve toplumsal ilgileri ayrı ayrı yönler alır. Çocuk cansıkmaya başlar, ana-babanın özgürlüğünü engeller, babanın çöküş dönemini anımsatmak için her zaman oradadır; erkek çocuk, çoğu zaman daha sonraki toplumsal rekabetin tehlikesini temsil eder. Böylece, duygusal nedenlerden başka, toplumsal nedenler de, çocukla baba arasında sürtüşme yaratmak için araya girerler. Bilerek «erkek çocuk» değil, «çocuk» dedim, çünkü bizim gözlemlerimize göre, bu evrede cinsiyet ayrımı hiçbir rol oynamaz ve baba ile kız arasında daha yakın ilişkiler henüz ortaya çıkmamıştır.

Bu güçlerden ve etkilerden hiçbiri, Trobriyandlı toplumda ve anasoyu yapısı içinde kendini göstermez. Her şeyden önce (ve anasoyu rejimi ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını söylemeye gerek yok), kendi başına cinsellik ve cinsel istek, bu toplumlarda genel bir suçlama konusu değildir ve çocuk cinselliği konusunda hiçbir korku duyulmaz. Çocuk doğal gelişimini izlemesi için anasıyla kösnül bağlılığa izin verilir ve bu bağlılık, çocuk başka tensel ilgiler edininceye değin sürer, sonra kendiliğinden söner. Çocuğun bu ilk iki dönemi sırasında babanın tavrı dostçadır ve koruyucudur. Bizde baba, çocuğa gösterdiği ilgiden daha çok sevilirken, Trobriyandlı baba, önce çocuğunun bakıcısı, sonra arkadaşı olur.

Cinsellik öncesi yaşam da, gerek Avrupa'da, gerek Melanezya'da ayrı ayrı bir gelişim izler. Çocuğun ilk bakımı sırasında ve özellikle yüksek sınıflarda uygulanan baskı,

çocukta edepdışı şeylere, özellikle boşaltım organlarına olan merakını gizleme eğilimi yaratıyor. İlkellerde durum hiç de öyle değil. Onların çocukları daha ilk baştan edepli-edepsiz, temiz-pis ayırımını tanımıyorlar; ne de bizde çocukla anasının ilişkileri üzerine çöken tabuyu biliyorlar; çünkü tabu gereği çocuk henüz erken yaşta anasının yatağından kovulur ve tensel okşamadan yoksun kalır.

Trobriyandlı çocuk, tüm bu karmaşık davranışlardan bağışık tutulur. Ama cinselliğin bir sonraki döneminde, yine azımsanmayacak bir ayrım gözlenir. Daha önce de değindiğimiz gibi Avrupa'da bu dönem, az çok belirgin bir gizil durumla karekterize edilir ve cinselliğin gelişiminde süreklilik için bir çözüm içerir; Freud'e göre bizim baskımızla ve genel bellek ytimiyle (gizil durum) daha çok güçlenir ve çocuğun olağan cinsel gelişimini az çok tehlikeli bir biçimde engeller. Buna karşılık, gizil dönemin salt cinsel ilgileri ikinci plana itmesi sonucu, diğer kültürel ve toplumsal ilgiler ön plana çıkar. İlkellerde bu evrede, bizde nerdeyse bilinmeyen erkek cinsel organ olgunlaşması görülür ve daha sonra hep öyle kalmak üzere çocuğun ilgi alanının en önlerine çıkar. Bu olgu gerçekte kültürel açıdan zararlı olmakla birlikte, çocuğun sarsılmadan ve derece derece ailesinin etkisinden kurtulmasına yarar.

Yaptığımız bu açıklamalarla çocuğun gelişiminin ikinci yarısına girmiş oluyoruz; bizim toplumlarda varolan gizil dönem de bu ikinci yarıya girer. Cinsel evrimin son evrelerini oluşturan bu ikinci dönemi genelde incelerken, karşılaştırmasını yaptığımız bu iki tip toplumda yine derinliğine başka bir ayrım göze çarpar. Aslında bizde Ödip kompleksi —erkek çocuğun ana-babaya karşı davranışları— ergenliğin ilk evresinde dengesini bulurken ve kristalleşirken, Melanezya'da özellikle —tümüyle değilse bile— ilk kompleksler ikinci evrede oluşur. İşte bu zamanda çocuk, kendisinin doğasına biçim vermek amacında olan baskılar sisteminin ve tabunun uyruğuna girer. Ya kendisine kabul ettirilmek istenen gereklere uyarak, ya da bastırılan isteklerini ve eğilimlerini doyurarak bu güçlere tepki gösterir;

insan doğası esnek ve biçim verilebilir olduğu için bu gereklere karşı çıkabilir.

Melanezya toplumunun kendi gençlerine buyurduğu iki ilke vardır: Kabilenin anaerkil yasalarına uymak ve egzogaminin yasaklanması. Buyruklardan birincisini erkek çocuğa aşılamakla görevli olan ananın erkek kardeşidir; bu görevini yerine getirirken çocuğun duygularına, gururuna ve tutkusuna seslenir ve tutumu bizim toplumdaki babanınkine benzer. Dayının yeğeninden istediği çabalar sonucu ikisi arasına kıskançlık ve hınç gibi olumsuz öğeler girer ve çoğu zaman öncülle ardıl arasında rekabet vardır. Böylece «ikili» bir davranış ortaya çıkar ki dayıya saygı, görünür bir biçimde önplanda yer alırken, bastırılmış kini örter ve kin kendini dolaylı olarak gösterir.

İkinci tabu zinadır; bunun içine, cinsel bir gizem perdesiyle çevrili kızkardeş, ondan bir derece daha ötede anasoyu akrabalar ve klanın kadınları girer. Tüm bu kadınlar arasında en kesin tabu kızkardeşe karşıdır. Daha küçüklüğünden başlayarak bu ayırıcı tabunun erkek çocuğun yaşamına nasıl girdiğini ve kendi bacısına duyabileceği sevgiyi nasıl erken kestiğini daha önce gördük. Bacı ile kardeş arasındaki kazara olabilecek cinsel bir değinmeyi bile suç sayan bu tabunun amacı, birincinin, ikincinin kafasında her zaman varolduğunun bilinmesi ve ikincinin bunu tüm gücüyle bastırmaya çalışmasıdır.

İki sistemdeki ailelerin tutumlarını hemen şöyle bir karşılaştırırsak, ataerkil toplumda, çocukluk rekabeti ve daha sonraki toplumsal işlevlerin yanında baba ile oğul arasında hem bir bağın, hem de hınç ve sevişmezliğin olduğunu görürüz. Öte yandan, ana ile oğul arasındaki erken ayrılma, çocuğu doymamış derin bir arzu içinde bırakır ki bu daha sonra cinsel ilginin uyanması sırasında yeniden ortaya çıkar ve yeni tensel özlemlere bir anı gibi eklenir, çoğu zaman erotik bir nitelik alır, düşlerde ve imgelem gücü oyunlarında görünür. Trobriyandlılar'da baba ile oğul arasında sürtüşme olmaz; ananın çocuğu üzerindeki çekiciliğine gelince, buna engel olacak hiçbir şey yoktur, her

şey kendiliğinden doğal akışı içine bırakılır. Saygı ile sevişmezlik arasındaki ikili tutum, burada genç adamla dayısı arasında görünürken, baskı yalnızca kızkardeşin zinacı ayartıcılığına karşıdır. Bu iki toplumun her birine kısa ama biraz belirsiz bir formül uygulayarak diyebiliriz ki, *Ödip kompleksinde arzu, babayı öldürüp ana ile evlenmeyi kapsarken, Trobriyandlı anasoyu toplumunda arzu, bacı ile evlenmeyi ve dayıyı öldürmeyi kapsar.*

Böylece ayrıntılı araştırmamızın özet sonuçlarını ve kitabın birinci bölümünde açıkladığımız iki problemden birincinin yanıtını verdik; diğer bir deyişle, aile yapısıyla bağlantılı olarak çekirdeksel kompleksin çeşitlerini inceledik ve bu kompleksin, toplumsal yaşamın ve cinsel ahlakın kimi özel koşullarına bağlı olduğunu gösterdik.

Bizim toplumda duyguların tipik bir biçiminin varlığını ve özellikle varolması gereken bu seçimin ya da kompleksin nedenlerini az çok kısmen ama özellikle cinsel açıdan ortaya çıkaran psikanaliz övgüye layıktır. Daha önceki sayfalarda, anasoylu bir toplumda daha önce hiç incelenmemiş bu kompleksin (aile kompleksinin) kısa bir betimlemesini yaptık. Bu kompleksin, ataerkil toplumunda gözlemlediğimizden temelde nasıl ayrıldığını bulduk ve bunun neden başka türlü olabileceğini, ona biçimini ve özel içeriğini veren toplumsal güçlerin neler olduğunu gösterdik. Cinsel etkenlerin azımsamadan ve diğer öğeleri de gözönünde yaptığımız karşılaştırmayı elden geldiğince geniş bir temele dayandırdık. Vardığımız sonuçlar çok önemlidir. çünkü şimdiye değin, bizim ataerkil toplumlardakinden ayrı tipte bir çekirdeksel kompleksin varolabileceğinden kimse kuşkulanmadı. Benim yaptığım analizler, Freud'ün kuramlarının yalnızca genelde insan psikolojisine değil, onunla birlikte, çeşitli toplumsal örgütlerle ilişkili olarak insan doğasının değişimlerine de uygulanabileceğini gösteriyor. Diğer bir deyişle, toplumun özel yapısıyla, orada gözlemlenen çekirdeksel kompleksin doğası arasında yakın bir bağın olduğunu gösterdiğimi sanıyorum. Bu bulgu her ne kadar Freud'ün psikolojisinin başlıca düşüncelerini onaylıyor-

sa da, onun formüllerine daha bir esneklik kazandırmak için bizi zorluyor. Daha somut konuşacak olursak, toplumsal etkilerle, biyolojik etkenler arasında sistemli bir bağın kurulması kaçınılmazdır. Ödip kompleksine evrensel bir boyut vermek yerine, her tip uygarlığı ve orada ağır basan kompleksi ayrı ayrı incelemek daha doğru olur.

II

İKİNCİ KISIM

GELENEĞİN AYNASI

1 — Anasoyu Toplumunda Kompleks ve Mit:

Şimdi bize, bu kitabın birinci kısmında formüllendirdiğimiz iki problemden ikincisini incelemek düşüyor; diğer bir deyişle, Ödip kompleksinden doğuşu ve nitelikleriyle derinden ayrılan anasoyu toplumunun kompleksini, bunun gelenek ve toplumsal örgütlenme üzerine yaptığı ayrı ayrı etkiyi incelemek, Trobriyandlı yerlilerin özgül (cinsel) baskılarının toplumsal yaşamda ve folklorda tartışma götürmez bir biçimde ortaya çıktığını göstermek kalıyor. Ne zaman tutkular, katı tabular, töreler ve yasal cezalar geleneğin saptadığı sınırlar içinde ve olağan bir biçimde sürüp gitse, bir cinayet, bir sapıklık ve bir sapma olarak şiddetle ortaya çıkıyor ya da bu trajik olaylardan birisi, ilkel toplumun tekdüze yaşamını ara sıra sarsıyor ve kaynağını ya dayıya olan anaerkil kinden ya da kızkardeşe olan zina arzusundan alıyor. Böylece Melanezyalı folklorün kendisi, anasoyu toplumun kompleksini yansıtıyor. Mitlerin, halk masallarının ve efsanelerin incelenmesi, olağan koşullar içindeki saygı ve dayanışmanın, dayıyı hedef alan kinin baskı altında tutulduğunu gizlediğini gösteriyor; sonra bunlar (rõfulmanlar), bu anlatılarda bastırılmış arzuların beslediği düşler olarak ortaya çıkıyor.

Hiç kuşku yok Melanezya folklorünün en ilginç yanı, aşk büyüsü ve ona ilişkin mitoloji üzerine olanıdır. Yerlile-

rin inancına göre aşk büyüsü, çekici bir güce ve karşı konulmaz bir cinsel ayartıcılığa sahiptir. Ayrıca, yerlilerin öne sürdüklerine göre bu büyü, bacı ile kardeş arasında zinanın söz konusu olduğu, trajik ve garip bir mitin aktardığı geçmiş zamanların dramatik olaylarına dayanır. Böylece, Melanezyalılar'ın kültürlerinin incelenmesi, aile içinde toplumsal ilişkilerin ve akrabalıkların analiziyle elde ettiğimiz sonuçları bize onaylamış olacak.

2 — *Hastalık ve Sapıklık:*

Denememin bu kısmında dayandığım olgular tümüyle bağdaşık değil. Aralarında kimileri üzerine tüm bir bilgi topladığım halde, ötekiler üzerine bilgisizliğimi ya da bilgilerimin eksikliğini itiraf etmeliyim; bu sonuncular için sorunu çözmek yerine, ortaya sermekle yetineceğim. Sözünü ettiğim boşlukların bir kısmı ,zihinsel hastalıklarda benim yetkin olmayışımdan; bir kısmı, psikanalizi geleneksel teknik yardımıyla yerliler arasında uygulayışımdan ve son olarak belgelerin kaçınılmaz eşitsizliğinden, özellikle aralarında Trobriyandlılar'a göre daha az oturduğum boylar arasında topladığım belgelerden ve oralarda çalışmaya daha az elverişli koşullar içinde bulunmamdan ileri geliyor.

Listemde bulunan en zayıf oyunlarla başlıyorum. İlk sahneye çıkan sorunlar, nevrozlar ve zihinsel hastalıklar. Bizde ve Trobriyandlılar'da çocuk gelişiminin karşılaştırmalı açıklamasını yaparken, bu sonunculardaçocuğun daha ileri bir evresinde kompleksin oluştuğunu ve aile ortamının dışında kaldığını, daha az bir sarsıntıya yol açtığını (hiç yol açmadığı bile söylenebilir), her şeyden önce bir rekabetten ileri geldiğini ve erotik öğelerinin çocukluk cinselliğinde bulunmadığını göstermiştik. Durum böyle olunca, Freud'ün nevrozlar kuramına göre Trobriyandlılar'da çocukluk travmaları yüzünden çok daha az nevroz beklemeliyiz. Benim bulundğum koşullarda yetkin bir ruh doktorunun da fırsat bulup Trobriyandlılar'ı incelememiş olmasına üzülmekten başka bir şey elimden gelmiyor, çünkü

psikanalizin onayladığı kimi kuramlar üzerine kuşkusuz bir gün uygun düşen sonuçlar elde edebilirdi.

Eğer bir etnolog Trobriyandlılar'ı inceler ve Avrupalılar'la karşılaştırırsa, kendini yararsız bir işe vermiş olur, çünkü araya bir sürü başka etkenler girer, tabloyu karma karışık duruma sokar ve zihinsel hastalıkların oluşumuna katkıda bulunur. Öte yandan, Trobriyand Adaları'nın otuz kilometre kadar güneyinde Amphlett Adaları bulunur; her ikisinde de aynı kökten gelen, aynı dili konuşan, aynı adetlere sahip insanlar oturur, ama toplumsal örgütlenmeleri önemli derecede birbirinden ayrılır; cinsel ahlakları çok serttir, demek istediğimiz, evlilik öncesi cinsel ilişkileri onaylamazlar; cinsel hoşgörüyü öne çıkaracak kurumları yoktur; ama ailenin üyeleri birbirine çok daha yakın ve sağlam bağlarla bağlıdırlar. Toplum anaerkil olmakla birlikte, babaerkil yekte çok gelişmiştir ve bunun baskısı cinsellik üzerinde görülür; böylece toplum daha çok bizimkine benzer (1).

Zihinsel hastalıklar konusunda çok az yetkin olmama karşın, edindiğim izlenimlere göre bu yerlilerin nevrotik eğilimleri, Trobriyandlılar arasında gözlediklerimden ayrılıyor. Trobriyandlılar arasında çok sayıda dostlarım, ilişkilerim oldu; içlerinden histerik bir tek kadın ya da erkeğe, en azından nörastenik olanına rastladığımı anımsamıyorum. Bir tek sinirsel tik, aniden patlayan hareket ya da saplantılı insan kaydetmiş değilim. Yerlilerin hastalık bilimi, söylemeye gerek yok, kara büyü inancı üzerine kurulu, ama hastalık tanılarını da akıllıca gözönüne alıyor ve akıl hastalıklarında iki ulam tanıyor: *Nagowa*, kreten hastalığı, aptallık, bunların yanında konuşma bozukluğu bu hastalığa giriyor; *gwayluwa*, bunun içine genelde mani giriyor, ayrıca arada sırada şiddete başvuranlara ya da davranış bozukluğu gösterenlere de uygulanıyor. Trobriyand yerlileri, Amphlett ve Entrecasteaux'da oturanların başka

(1) Amphlett Adaları yerlilerinin kimi adetleri ve özelliklerinin betimlenmesi, Argonauts of Western Pacific adlı kitabımda bulunur.

bir kara büyüye sahip olduklarını ve zihin üzerine de kendi tanıdıklarından başka bir etki yaptığını, bu etkinin içine sinirsel tikin, ani çıkışların ya da saplantıların girdiğini biliyorlar. Amphlett Adaları'nda birkaç ay içinde edindiğim izlenimlere göre, yerliler nörastenik bir toplum oluşturuyorlardı. İçten, açık yürekli, neşeli ve kolay yaklaşılır Trobriyandlılar'ı terkettikten sonra kendimi, yeni tanıdıklarına karşı kuşkulu, kasıntılı tavırları içinde gururlu, biraz sert davranmakla gözleri korkan ve son derece sinirlenen insanlar arasında buldum. Bir köye vardığım zaman kadınlar kaçıyorlar ve orada kaldığım sürece hiç ortaya çıkmıyorlardı. Yalnız kimi yaşlı cadalozlar ortaya çıkma yürekliliğini gösteriyordu. Bu genel tabloya, rastladığım çok sayıdaki sinir hastası insanı ekleyebilirim; bu nedenle bu insanları bilgi verici olarak kullanamadım, çünkü bir çeşit korkuya kapılacaklar ve bana sadece yalan söyleyecekler ya da üsteleyerek yapacağım bir soruşturma onları çileden çıkaracak ve incitecekti. Trobriyandlar arasında ruhçunun kendisinin, anormal olmaktan çok *poz verici* olması karakteristik bir olgudur. Onlarda kara büyüyü erkekler ve «bilimsel olarak» uygularken, yani doğaüstüne önemli bir başvuruları yokken, güney adalarında nerdeyse efsaneleşmiş «uçan büyücüler» var. Ayrıca bu «uçan büyücüler» daha ilk görünüşte anormal bir izlenim veriyorlar.

Başka bir toplumda baskı, Amphlett Adaları'na göre daha bir güçlü uygulanıyordu; yalnızca etnoloji bilgimi geliştirdiğim için daha sonra Trobriyandlar'a uyguladığım yöntemi bunlara uygulayamadım (hem onları yakından tanıdığım kadar, bunları tanıyamadım). Yeni Gine'nin güney kıyısının bir kısmında oturan Mailular, babasoyu bir rejim altında yaşıyorlar, aileler çok belirgin bir ataerkil yetkeye boyun eğiyorlar ve cinsel ahlâk açısından çok baskıcı bir kodları var. Bu adalarda aldığım notlara göre çok sayıda insanı nörastenik ulam içine sokmuşum ve etnografik bilgiler için işe yaramaz diye not etmişim.

Tüm bu ilk bilgiler öyle basit tahminler değil; sorunu ortaya koymak için onları burada açıklıyorum ve olası çö-

zümleri gösteriyorum. Sorunun içinde aynı kültür düzeyinde çok sayıda babasoylu ve anasoylu topluluklar olacak, cinsel baskının ve aile kurumlarının çeşitleri saptanacak; cinsel ve aile baskıları arasında varolan farkın karşılıklı ilişkileri, histerinin, tepkisel nevrozların ya da saplantıların sıklığı belirtilecek. Yanyana, ama birbirlerinden tümüyle ayrı rejimler altında yaşayan topluluklarıyla Melanezya, bu tür çalışmalar için en uygun koşulları ve gerçek bir deneysel ortamı bize sunuyor.

Cinsel baskı ile cinsel sapıklık arasındaki karşılıklı ilişki, Freud kuramından yana ayrı bir görüşün savunması olarak görünüyor. Çocuğun cinsel evrimiyle, daha sonraki yaşamında ortaya çıkan sapıklıklar arasında yakın bir bağın olduğunu gerçekte Freud göstermişti. Bu kurama göre, Trobriyanlar gibi çok hoşgörülü bir ahlaka sahip ve çocuk cinselliğinin gelişimine karşı hiçbir engel koymayan bir topluluk içinde sapıklıklara çok seyrek rastlanması gerekir. Durum gerçekte de böyle. Başka klanlar arasında eşcinselliğin olduğunu Trobriyandlılar biliyorlar ve bunu iğrenç ve gülünç bir uygulama olarak sayıyorlar. Eşcinsellik onların arasına beyaz insanın etkisi altında, özellikle de beyazların aklâk anlayışı ile girmiş bulunuyor. Din görevlilerinin konaklama yerlerinde her iki cins birbirinden ayrı ve kendi odasına kapanıp yalnız yaşıyor; cinsel doyumları için başka bir yol bulamayan genç kızlar ve erkekler, bulduklarıyla yetinmek zorunda kalıyorlar. O ana değin hakları sayılan şeyin kendilerine verilmediğini görünce, başkalarına yasakladıkları ve kınadıkları şeylere kendileri başvuruyorlar. Serbestlik içinde yaşayan ya da din yayıcıları arasında çalışan yerliler arasında yapılan çok derin bir anketin sonuçlarına göre, eşcinsellik yalnızca beyaz ahlâkın benimsettiği usdışı ve bilimdışı yaşama tarzında var. Suçüstü yakalanan ve tanrı önündeki din görevlilerince utanç içinde kovulan «kötüler» biliniyor; bunlar kendi köylerine döndükten sonra bir süre yine kendi uygulamalarını sürdürüyorlar, ama bu gibi davranışları iyi görmeyen ve gülünç şeylere konu eden yerlilerin ah-

laksal baskıları altında vazgeçmek zorunda kalıyorlar. Güneyde Amphlett ve Antrecasteaux adalarında sapıklığın daha sık olduğunu sanmakta kendimi haklı görüyorum, ama bir kez daha söyleyeyim ki, bu önemli sorun için derinliğine bir inceleme yapma olasılığı bulamadım.

3 — *Düş ve Eylem:*

Trobriyandlı aile yapısına uygun düşen duygular, yerlilerin kültür ve toplumsal örgütleri içinde nasıl dile geliyor? Bu sorunu derinliğine incelemek istiyorsak, kabile yaşamının nerdeyse tüm dışavurumlarını bu açıdan incelememiz gerekecek. Hem bir seçim yapmak ve en önemli olaylar üzerinde durmak zorundayız. Bunlar iki ayrı ulama ayrılabilir: 1- Özgür imgelem gücü oyununa bağlı olanlar; 2- Folklorik veriler.

Gece görülen ve gündüz kurulan düşler gibi bireysel imgelem gücünün tüm ürünleri, kaynağını bireyin kişisel yaşamından alan kişisel arzular ve idealler birinci ulama girerler ve ruhiçi (endopsişik) güçlerce biçimlenirler. Birinci ulama, gündüz ve gece düşlerinden başka, etkin yaşam içindeki dışavurumu eylemlerle açığa çıkanlar da katılabilir.Yasaların ve ahlakın koyduğu engeller, bastırılmış tutkuların baskısı altında yıkıldığı zaman bir cinayet, bir günah işleniyor, kamu düşüncesinin mahkûm ettiği ya da edebe aykırı eylemlere başvuruluyor. İdealin gücü kadar, tutkunun derinliğini de ancak bu tür eylemlere bakarak yargılayabiliriz. Burada bireyin geçici olarak törelerin engelinden kaçtığı düşlerle ve eylemlerle, bize açıkladığı bastırılmış öğelerle ve aynı zamanda bastırıcı güçlerle yaptığı çatışmayla uğraşacağız.

Melanezyalılar'da gündüz uyanıkken görülen ve gece düşlerini incelemek kolay değil. Trobriyandlar'ı tüm diğer ilkellerden ayıran dikkate değer vekarekteristik bir olay var: Öyle anlaşılıyor ki çok az düş görüyorlar, gördükleri düşlerle pek ilgilenmiyorlar, durup dururken düşlerinden söz ettiklerinde, onlara peygamberce ya da başka bir an-

lam vermiyorlar, düşlerdeki simgeleri çözmek için de bir yorum kodları yok. Çoğu zaman yaptığım gibi bu konuya doğrudan doğruya girdiğim zaman, bilgi aldığım kimseye düş görüp görmediğini soruyordum, pek seyrek bir kaçının dışında, olumsuz yanıt alıyordum. Düş görmemek, daha doğrusu düşe ilgisizlik, Trobryandlılar'ın baskı tanımamasından mı ileri geliyordu, yoksa onların toplumunda cinselliğe hiçbir sınır konulmadığı için miydi? Komplekslerin zayıflığından, ortaya geç çıkışından ve çocukluktaki öğelerinin azlığından mıydı? Derin iz bırakmayan serbest düşleri azlığı, diğer bir deyişle pek direnmeyen anıların azlığı nevrozların olmayışıyla aynı sonuca varmamıza izin veriyor; böylece genel çizgileri içinde, düşlerin başlıca nedenini, doyurulmamış cinsel arzularda, özellikle cinsel tepilerde, ya da çocuklukta şiddetle bastırılan cinsellikte gören Freud'ün kuramlarını onaylıyor. Kültürleri ve yaşama biçimleri benzer, ama (cinsel) baskıların ayrı olduğu iki toplulukta topladığımız belgeleri karşılaştırıp derinliğine inceledikten sonra ancak yukarıda sorduğumuz sorulara yeterli bir yanıt bulacağız.

Yukarıda «serbest düşler» deyimini kullanmış bulunuyorum; serbest ya da değişmez fanteziler arasında sıralanmayan çeşitli düşler olduğu için, geleneklerin gerektirdiği kurallara göre oluşan düşler, «resmi düşler» diye nitelendirilebilir. Örneğin bunlar bir adamın bir işin sorumluluğunu yüklendiği ya da belli koşullar içinde ve kendisini ilgilendiren nesneyle ilişkili olarak o görevi yapacağı var sayılar düşlerdir. Daha açık bir örnekle, balıkçıların şefi, havanın nasıl olacağına balık sürülerinin görüneceği yere ilişkin bir düş görür; düş ona sefere çıkılacak en uygun zamanı açıklar ve o da gördüğü düşe göre buyruklar verir. Deniz aşırı sefere çıkacak balıkçılara *kula* denir, bunlar çoğu zaman törensel tecim başarılarına ilişkin olarak düş görmüş gibi yaparlar. Öte yandan özellikle büyücüler kendi büyülerine ilişkili olarak düş görürler. Büyüye bağlı diğer geleneksel ya da tipik düşler, doğrudan doğruya bir büyü ya da âyin etkisi yapacak düşlerdir. Böylece deniz

aşırı törensel tecimde, çalışma arkadaşının zihni üzerinde doğrudan etki yapacağı ve onda değiş tokuş arzusu uyandıracağı kabul edilen bir düşü gördürmek için büyüler yapılır. Aşk büyülerinin en büyük kısmı da, aşk arzularını uyandırmaya yatkın düşler üreteceği varsayımına dayanır. Buna göre bizim yerliler (oldukça dikkate değer bir olgu), Freudien kavramın tersine, düşte arzunun sonucunu değil, nedenini görüyorlar (1). Gerçekte bu düş çeşitlemesi, Freud'ün kuramı çerçevesi içinde çok kolayca sıralanabilir. Gerçekte de, büyücünün arzularının kurbanı olan kimsede, düşler bir yansıma olarak kabul edilmiştir. Aşk büyüsünün kurbanı düşlerinde, tıpı tıpına büyücünün duyduğu gibi bir kaygı ve bir arzu duyar. Büyücünün etkisinde kalan çalışma arkadaşı *kula*, büyücünün arzularının görünümüne uygun düşen başarılı değiş tokuş sahnelerini düşünde görmüş sayar.

Gerçi orada yalnız konuşulanlar kökeni belirsiz düşler değildir. Çoğu zaman büyücünün kendis igelir, beni bulur ve bol bol balık yakaladıklarını düşünde gördüğünü bana anlatır, bir balık avı seferi düeznlemek niyetinde olduğunu söylerdi. Ya da bahçeler büyücüsü, uzun bir kuraklık dönemini düşünde gördüğünü anlatır, bunun sonucu olarak kimi önlemlerin alınmasını önerirdi. Gömülü ataların onuruna yaptıkları yıllık bayram törenleri sırasında iki kez yerlilerin düşlerini kaydetmek fırsatını buldum. Her ikisinde de düşler törenlerle ilgiliydi; düşünü anlatanlardan birisi ruhlarla konuştuğunu ileri sürüyordu ve onların hoşnut olmadıklarını söylüyordu. Başka bir çeşit tipik düşler de çocukların doğumuyla ilgili. Çocuk bekleyen anne, gördüğü düşlerde, ölmüş ebeveynlerinden birisinden haber aldığını anlatır.

Oysa tipik ya da resmi düşler arasında bizi burada özellikle ilgilendirenler, cinsel olarak görülen düşlerdir. Bir

---

(1) Argonauts of the Western Pacific'te büyü ile ilgili bölüme ve anlatılarda ortaya çıkan âyinlerin ve büyülerin ayrıntılı betimlemelerine bakınız.

adam, geceleyin bir kadının kendisini ziyarete geldiğini, onunla yattığını düşünde görüyor, uyandığı zaman bir de bakıyor ki şiltesi sperma ile ıslanmış. Eşine bundan söz etmez, ama bu düşün gerçekleşmesine ve evlilik dışı bir ilişki kurmaya çalışır. Bu düşün anlamı, ziyaretine gelen kadın, aşk ve arzu büyüsü yaptırmış demektir.

Bir çok insan gördükleri bu türden düşlerini bana anlattılar ve peşinden de düşlerinde gördükleri kadınlarla ilişki kurmaya çalıştılar.

Gerçi ne zaman yerliler bana cinsel düşlerini anlatsalar, bunların zina öğeleri içerdiğini açıkça sezinliyordum. «Düşlerinizde benzeri durumlarda hiç annenizi gördünüz mü?» sorusunu sakince şoke olmadan yanıtlıyorlardı: «Hayır. Anneyi görmek yasaktır; yalnız bir *tanagova* (budala) böyle bir düş görebilir. Böyle şeyler olmamalıdır.» Ama aynı soruyu bacılarıyla ilgili olarak sorduğum zaman, yanıt farklıydı ve büyük bir sevecenlikle tepki gösteriyorlardı. Elbette böyle bir soruyu doğrudan doğruya bir adama sormamak, hele hele bir başkasının yanında tartışmamak için yeterince bilgi edinmiştim. Örneğin «eğer öteki insanlar» böyle düşler görebilselerdi şeklinde soruya dolaylı yoldan yanıt aradığım zaman bile, karşımdakinde hoşnutsuzluğa ve kızgınlığa yol açmış oluyordum. Kimi zaman hiç yanıt vermiyorlardı, konuştuğum kimse bir an sıkıldıktan sonra başka bir konuya geçiyordu. Böyle bir olasılığı kimileri ciddi ciddi, kimileri şiddet ve kızgınlıkla yadsıyordu. Ama bana en iyi bilgi verenler üzerinde sabırla üstelediğim zaman, sonunda gerçeği öğreniyordum ve gerçek düşünce durumunun, görünüşe güvenerek varsaydıklarımdan ayrı olabileceğini saptıyordum. «Başka insanlar»ın da böyle düşler gördüklerini bugün çok iyi biliyorum: «Kimi zaman bir insan üzüntülü, utanç içinde ve huysuz oluyor. Neden? Çünkü gördüğü düşte bacısıyla ilişki kurmuştu.» «Utanıyorum» der bu adam. Söz konusu düşün tipikliğine, sık sık görüldüğüne ve uyuyan insanları rahatsız ettiğine inandım. Diğer veriler, özellikle mitlerden ve efsanelerden alınanlar, bunun gerçekten böyle olduğunu bize gösteriyor.

Kızla erkek kardeş arasındaki zina, egzogami kurallarına göre kınanacak saldırı diye sayılıyor; çünkü bu kurum, aynı boy içinde bulunan tüm kadınlarla erkeklerin ilişkilerini yasaklıyor. Kızla erkek kardeş arasındaki zina en büyük iğrençlik sayılmakla birlikte, boy içinde egzogamiye saygısızlık, aşılması ve gerçekleştirilmesi çok büyük bir güçlük sayıldığından, ayartıcı ve arzu edilir birşey olarak görünüyor. Klanın zina saydıklarını düşlerinde görenler de az değil.

Aynı tipte zina düşlerinin karşılaştırılıp incelenmesi, annenin bu düşlerde pek seyrek göründüğü sonucuna varmamıza izin veriyor; anne görünse bile, derin bir iz bırakmıyor; daha uzak akbaralar daha sık görünürken ve zevkli bir etki bırakırken, zina konusu olan bacı göründüğünde derin ve üzücü bir iz bırakıyor. Bunun üzerinde durulabilir, çünkü cinselliğin gelişimini incelediğimiz zaman gördüğümüz gibi, zina konusu anne olduğunda, ayartılma nerdeyse hiç yok, kız kardeş söz konusu olduğunda, ayartılma duygusu iyice ve şiddetle bastırılmış durumda; boyun diğer kadınlarıyla ilişkiye gelince, onlar sadece yasak konusu olduğundan, bastırma gücü de zayıf ve daha çok uyarıcı durumda.

Bacı kardeş arasında zina öyle iğrenç sayılıyor ki, yerlilerin yaşamını yakından tanıyan bir gözlemci bile, böyle bir şeyin hiçbir zaman olmadığını söylemeye kalkışabilir, yalnız bir freudien bundan kuşkulanabilir ve yapılacak bir inceleme de onu haklı çıkarmakta gecikmez. Kız erkek kardeş arasında zina daha önceleri de varmış; bir çok aile içinde, özellikle Malasi boyunun yöneticileri arasında ortaya çıkan çok sayıda rezaletler anlatılara geçmiş. Bugün ikiyüzlü hıristiyan ahlâkının etkisi altında eski ahlak ve eski kurumlar ortadan kalkmak üzere; yerlilerin yaşamına beyazlar yasa ve düzen dedikleri şeyleri soktukça, o zamana değin kabile geleneğiyle bastırılmış tutkular, giderek daha şiddetle ve daha açıkça ortaya çıkıyorlar. Bacı kardeş arasında geçen üç dört tane zina olayını biliyorum, fısıldaşarak anlatılsa bile, açıkça biliniyor. Bunlardan birisinin sö-

zünü etmeye değer, çünkü sürekli bir ilişki, yüzsüzlükleri ve her ikisinin de çok tanınması nedeniyle çevrelerinde bir sürü rezalet öyküleri anlatılıyor.

Mokadayu çok tanınmış bir şarkıcı olmuştu. Bu meslekten olan diğerleri gibi bu da kadın konusunda az başarılı değildi; «Çünkü, diyordu yerliler, boğaz da uzun bir geçittir, tıpkı *wila* (dölyolu) gibi, eh, biri diğerini çeker.» «Güzel sesli bir erkek kadınları sever, kadınlar da onu sever.» Anlattıklarına göre boybaşı Olivilevi'nin tüm kadınlarıyla yatmıştı ve ayarttığı evli kadınların sayısı da az değildi. Mokadayu bir süre parlak ve kazançlı bir iş olan medyumluk yapmıştı; kulübesinde olağanüstü şeyler geçmişti, özellikle ruhlar dünyasından gelen kıymetli maddeleri ağırlıklarından kurtarmıştı. Bununla birlikte maskesi düşürülmüş ve ağırlıklarından kurtardığı eşyaların kendisine kaldığı anlaşılmıştı.

Bu olaydan sonra kız kardeşiyle olan zina aşkı dramatik olaylara yol açıyor. Kız çok güzel ve aynı zamanda Trobriyandlı olduğu için de birçok sevgilileri vardı. Birden bire tüm sevgililerinden yüz çeviriyor ve iffetli kesiliyor. Köyün gençleri uğradıkları düşkırıklığından sonra sırlarını birbirlerine açıyorlar ve olayı aydınlatma kararı alıyorlar. Ayrıcalıklı rakipleri kim olursa olsun, oyunun kızın kendi ailesinin evinde geçtiğini anlamakta gecikmiyorlar. Bir akşam anayla baba evde yokken kızın âşıkları geliyorlar ve kulübede bir delik açıp içeri bakıyorlar; gördükleri sahne onları derinden sarsıyor: Kız ve erkek kardeş suçüstü yakalanıyorlar. Sonuç köyde korkunç bir rezalete yol açıyor; eğer eskiden böyle bir olay ortaya çıksaydı, suçlu çiftler kendi canlarına kıyarlardı. Ama günümüzde çiftler kamuya aldırış etmediler ve genç kız evlenip başka bir köye gidinceye değin birkaç ay boyunca birlikte yaşadılar.

Kız ve erkek kardeş arasındaki zinadan başka, egzogami yasasını çiğneyen bir başka aykırılığa da *suvasova* deniyor. Bir kadına kendi klanından bir erkekle evlenmesi yasak, aksi halde bundan utanç duyması gerekiyor ve vücudunda yaralar çıkıyor. Bu yaralara karşı, bana bilgi ve-

renlerin onayladıklarına göre, mutlak etkisi görülen bir büyü varmış. Bu tür bir olayın içerdiği önemli bir ahlâksal yasa yok; eş olan genç ise, daha çok seçkin birisi olarak sayılıyor. Kendini beğenmiş ve Trobriyandlı gerçek bir Don Juan, evlenmemiş genç kızları küçük görüyor ve evli kadınlarla, tercihen ne şefin kadınlarından birisiyle ilişki kuruyor ya da *suvasova* yapıyor. «*Suvasova yoku*» (Ah sen, egzogami çiğneyen) deyimi, bizdeki «keyifli hovarda» deyimini biraz çağırıştıran şakacı bir iltifat.

Tabloyu tümlemek için, ana ile oğul arasında tek bir zinayı not etmediğimi, bununla ilgili tabunun çok daha az güçlü karakterde olmasına karşın, böyle bir zina kuşkusunu doğrulayacak bir olaya rastlayamadığımı ekleyeceğim. Trobriyandlı ailesinde hüküm süren duyguları yukarıda kısaca betimlerken, babayla kız arasında geçen ve ataerkil bir toplumdakiyle aynı temele dayanan tek olayı göstermiş oldum. Burada beklendiği gibi baba ile kız arasında zina ilişkisi pek seyrek değil. Kuşku götürmez iki üç olayı bana anlattılar. Olayın kahramanı genç kızlardan birisi, babasıyla olan zina ilişkisinden başka, benim hizmetimdeki genç bir adamın da sevgilisiydi. Genç adam bu kızla evlenmek istiyordu ve bu tasarısının gerçekleşmesi için benden hem parasal, hem moral destek bekliyordu. Olayla ilgili ayrıntılı bilgileri ben de böylece öğrenmiş oldum, zinanın gerçekliği ve uzun süresi üzerine hiçbir kuşkum kalmadı.

Şimdiye değin cinsel tabudan ve bastırılmış arzuya karşı gelmekten söz ettik; bastırılmış olan bu arzu düşlerde, cinayetlerde ve tutkularda dile geliyordu. Bununla birlikte kaynağını bir adamla anaerkil ilişkiden alan, diğer bir deyişle dayı ile yeğen arasında geçen bastırılmış arzular da vardır. Düşlerle ilgili, özellikle de kahince düşlerle ilgili söz etmeye değer ilginç bir olay var: Her zaman bir *veyola* (ana yanı akrabalar), özellikle de kız kardeşin oğlunun, kendi dayısının ölümünü düşte önceden görmesi bir inanç. Düşle değil de, eylemle ilgili başka önemli bir olay da büyücülükle bağlantılı. Kara büyüye yakalanan bir

kimse, kurbanım, annesi tarafından yakın akrabaları arasından seçmeli. Öne sürüldüğüne göre, büyüye yakalanan çoğu zaman kendi anasını (kurban olarak) seçiyor; öyle ki, herhangi bir kimse büyücülüğe başlayınca, gerçek akrabaları, yani anne yanından akrabaları, bunda kendi canları için bir tehlike görüyorlar ve korkuya kapılıyorlar.

Gerçek anlamda cinayetler de yer alıyor ayrıca bunlar da bizim sorunumuzla ilgili. Bu cinayetlerden birisi Osapola köyünde oldu; o zaman benim bulunduğum köye yaya yarım saat ötedeydi ve başoyuncularını da iyi tanıyordum. Üç kardeştiler, en büyük kördü. En küçük bu durumdan yararlanıyor, onun payına düşen tembul cevizlerini daha olmadan topluyordu. Günün birinde kör kardeş eve öfkeyle giriyor ve yakaladığı baltayla en küçüğü yaralıyor. Bunu gören ortanca kardeş, körü bir mızrakla öldürüyor. Beyazların mahkemesi kendisini 12 ay hapse mahkum ediyor; yerliler ise bunda açıkça bir haksızlık görüyorlar. Çünkü bir kardeşin ötekini öldürmesi, tümüyle aile içi bir olay. Hiç kuşku yok bu iğrenç bir cinayet ve korkunç bir trajedi, ama başkaları buna hiçbir biçimde karışmamalı ve kendi nefret ve acıma duygularını açıklamakla yetinmelidir.

Buna karşılık, hiçbir baba öldürme olayına rastlamadım. Bununla birlikte, yukarıda açıkladığım nedenlerden dolayı, yerliler baba kıyasını özellikle bir trajedi gibi görmüyorlar; suçu işleyen, babasının klanına hesap veriyor sadece.

Kabilenin düzenini bozan ve temellerine değin sarsan cinayet ve trajediler gibi dramatik olayların dışında, daha az gürültülü ama durgun ve sakin görünen yüzeyin altındaki tutkuların kaynadığına tanıklık eden başka olaylar da var. Bunlardan korunmak için toplum bir takım ölçüler ve geleneksel idealler geliştiriyor, setler ve engeller koyuyor. Heyecanlı tepkileri uyaranlar da, doğrusu bu setler ve engeller oluyor.

Toplumsal uzlaşmaya, yasaya ve ahlaka karşıt düşen gizli arzuları ve eğilimleri saptamak kadar hiçbir şey top-

lumbilimsel çalışmalarımda dikkatimi çekmedi. Analık hukukunu gelenek bildiriyor; ebeveynler birliği yalnız anasoyu biçiminde var; bu birlik aynı zamanda tüm sevgilerin, tüm hakların ve tüm görevlerin koşulu. Ama gerçekte, baba için sevgi ve dostluk var, çocukla baba arasında yarar topluluğu ve kişisel arzular yer alıyor ve böylece toplumsal yaşamın gerçek canlı güçleri olan egzogamik yaşamın zincirlerini sarsıyor, çünkü bunlar kaynağını kişisel sevgiden ve bireysel yaşamın deneyinden alıyorlar. Bunlar kardeşlerle dayı ve yeğen arasında sürekli varolan dostluk filizlerinin açmasını sağlayan güçlerdir. Böylece bireyin gerçek duygularını, anasoyu yapısının geleneksel ilkesinin toplumsal negatifi temsil eder adeta (1).

4 — Müstehçenlik ve Mit:

Şimdi inceleyeceğimiz folklor, kendi tipik duygu ilişkileri içinde anasoyu ailesinde ağır basarken, psikanalizin ve antropolojinin sınırları içinde olan ne varsa, hepsinden daha kültürlü bir alana bizi götürüyor. Atalar dönemine ait eski öyküleri, şu ya da bu vesileyle ağızdan ağıza ciddi ciddi anlatanların ve dileyenlerin aslında bunları kendi arzularına göre aktardıkları çoktan beri bilinmektedir. Ayrıca, Freudien okulun ileri sürdüğüne göre, bastırılmış arzular kendi doyumlarını folklorde, halk masallarında ve efsanelerde bulmaktadır; bunlara atasözleri, oyunlar, özdeyişler ve kimi tipik küfürler de katılabilir.

İşe bu sonuncularla başlayalım. Küfürlerin bilinçdışı zihniyetle ilişkileri, küfür edilen ya da küfürleri savuran kişinin bastırılmış arzularına hiç de bağlı değildir. Örneğin, Doğulular arasında, birçok ilkellerde ve biraz değiştirilmiş olarak da Latinler arasında bir küfür vardır: «Bok yiyesin», bu ne küfür edilenin, ne de edenin arzularına uygun düşer. Bu küfür savrulurken, yalnız karşısındakini küçültme ve iğrendirme amacı vardır. Tüm küfürler ve kaba

(1) Bakınız: Malinowski B., Crime and Custom in Savage Society,

sözler, heyecan olasılıkları yüklü kimi talepleri içerir. Bunların kimisi iğrenme ve utanç duyguları uyandırır; diğerleri, herhangi bir kişiye yüklenen bir kavramı anımsatan ya da belli bir toplumda çok iğrenç sayılan ve dinleyenlerin duygularını inciten küfürlerdir. Bu çeşitlemeye giren dinsel bir küfür vardır ki, Avrupa kültürü içinde en son yetkinliğine varmış, en karmaşık halini almıştır: «*Me cago en Dios* (tanrıya edeyim)», İspanyol dilinin konuşulduğu her yerde bu küfürün sayısız çeşitleri duyulur. Bir kişinin toplumsal durumunu ,aşağılık ya da hor görülecek uğraşılarını, kıyacı alışkanlıklarını ortaya koyacak aynı çeşitleme içinde başka başka küfürler de vardır; tüm bu küfürler, belli bir toplum içinde bozulmanın en son derecesini gösterdiği için toplumsal açıdan çok ilginçtir.

Bir kimseyi kendisine yasak olan akrabasıyla, genellikle anasıyla ilişki kurmaya çağıran zina tipi küfürlerde slav ırkı, özellikle de Ruslar çok sayıda küfürleriyle ilk sırayı alırlar: «Yob twayou mat» (git annenle yat). Bizi burada en çok ilgilendirenler, Trobriyandlılar arasında içeriği kadar oynadığı rol bakımından da önemli olan bu tür küfürlerdir. Yerlilerin üç zina deyimi var: Kwoy inam (annenle yat), Kwoy lumuta (bacınla yat) ve Kwoy um kwava (karınla yat). Böylece en yasal olanla, hiç yasal olmayan ilişkiler ayırt edilmeden aşağılayıcı ve yaralayıcı bir ihtarla kullanılıyor. Oldukça dikkate değer bir olgu bu, ama şiddetlilikteki derecelenme daha da dikkat çekici. Çünkü anayla yatmaya davet dokuncasız bir olay ya da şakayken, bacıyla yatmayı anımsatma, daha ciddi bir küfür oluşturur ve ancak gerçekten çok öfkeli olunduğu zaman savrulur. Ama aşağılamaların en kötüsü, yalnız iki kez duyduğum (bunlardan birisi yukarıda alattığım kardeş öldürme nedeniyle olanıydı), git karınla yat olanı. Bu deyim o denli kötü ki, Trobriyand adalarında uzun süre oturduktan sonra ancak varlığını öğrenebildim. Hem ayrıca fısıldayarak söyleniyor ve bu küfürün yersiz bir şaka konusu yapılmasına asla izin verilmiyor.

Küfürdeki derecelenmenin psikolojisi nedir? Ne çirkin

bir söz olarak, ne de eylemin suçlanabilir niteliğiyle belirli bir ilişkisi olmadığı açık. Anımsatması tümüyle dokuncasız sayılan anayla yatma küfürünü bir yana bırakalım. Öte yandan sövgü sözünün şiddeti, eylemin kıyacı niteliğinin bir işlevi değildir, çünkü en kötü sayılan küfür, en az kıyacı olana ve en yasal sayılana ilişkin anıştırma yapıyor. Bu küfürün ciddiyetini açıklayan, daha çok onun usayatkınlığı ve çağrıştırdığı eylemin gerçekliğidir; bir kimsenin törensel davranış setlerini yıktığı ve gerçekliği tüm çıplaklığıyla ortaya çıkardığı görüldüğü zaman duyulan utanç, öfke ve toplumsal bozulma duygularıdır. Karı-koca yakınlığını çevreleyen katı törensel biçimler kadar, kız erkek kardeş arasındaki çiğnenemeyen zina tabusu da, davranışların içerdiği gereksiz hiçbir öğeyi elemeyi amaçlamıyor. Karı kocanın önünde hiçbir zaman cinsel şaka ya da müstehcen davranışlarda bulunmamalıdır. Eşler arasında kişisel olanlar ve doğrudan doğruya geçenleri kaba sözlerle dile ketirmek, Trobriyandlılar'ın duyarlılığına yapılan en kötü aşağılamadır. Bu psikolojinin son derece ilginç olması, bir küfürün başlıca gücünü bir arzunun, bir eylemin ve bunların uzlaşmaya dayanan baskısının aralarındaki gerçeklikle ya da usayatkınlıkla olan ilişkilerinden aldığını bize göstermiş olmasından ileri gelmektedir.

Aynı psikolojik açıklama, ananın zina konusu olduğu küfürle, bacıyı zina konusu eden küfür arasındaki ilişkiye de uygulanır. Bir küfüre gücünü veren, anıştırdığı olayın olasılık derecesidir. Ana ile yatma düşüncesini yerlileri bacı ile yatma kadar — daha çok değilse bile — iğrendirmektedir. Bununla birlikte, Trobriyandlı'nın yaşamının gelişmesi, ana ile yatmaya kalkışmakla pek bağdaşmayan koşullar içinde gerçekleştiği ve bacı ile yatmayı tabu çok sert biçimde ve karşı konulmaz bir güçle yasakladığı için, bu sonuncu tabuyu çiğneyecek eğilim daha bir güçle ortaya çıkar ve bu yasağı çiğnemeyi çağrıştıran küfür, gerçek yaşam içinde çoğu zaman ortaya çıkan bir olay kadar yaralayıcı olur.

Trobriyandlılar pek atasözü bilmiyorlar. Özdeyişlere

ve dilbilimsel simgelere gelince, önemli olan bir olguyu burada anacağım: büyüde kullanılan *luguta* (kız kardeşim) sözü, bağdaşmazlık ve karşılıklı iğrenme anlamına geliyor.

Şimdi de mitlere ve efsanelere geliyorum, diğer bir deyişle şeyleri, kurumları, ve adetleri ciddi bir eğilimle açıklamak için anlatılan öykülere. Mitleri ve efsaneleri temsil eden engin ve bol materyalleri açık ve özlüce anlatmak için bunları üç ulama ayıracağız: 1 — İnsanın kökenine ve toplumun genel düzenine, özellikle totemci ayırımlara ve toplumsal mevkilere ilişkin mitler; 2 — Kültürel edinimleri, kahramanların başarılarını, töre kurumlarını, toplumsal kurumların ve diğer kültürel ürünlerin doğuşunu konu alan mitler; 3 — büyünün kimi biçimlerine ilişkin mitler(1).

Trobriyandlı kültür, anaerkil nitelikli olduğu için, kendizimizi bu üç ulamdan birincisinin karşısında buluyoruz: İnsanın kökeni, toplumsal düzen, özellikle şefin saygınlığı ve totemci ayrımlar, benzer biçimde klanın ve alt klanların kökenleri. Bu mitlerin sayısı çoktur, çünkü her yörenin kendi miti, bu mitlerin de kendi aralarında bağlantılı çeşitleri vardır. İnsanlığın yer altından yeryüzüne bir delikten geçerek çıktıklarını hepsi söz birliği etmişcesine onaylarlar. Her klanın özel bir çıkış noktası var; herhangi bir alt klanın ayrıcalığını ya da yetersizliğini çoğu zaman bu önemli duruma rastlayan olaylar belirliyor. Bizim için olayın en ilginç yanı, ortaya çıkışları mitlerde anlatılan ilk atalar kümesinin her zaman yanında kardeşi ya da totem hayvanı olan bir kadınla temsil edilmesi, ama hiçbir zaman kocasının olmamasıdır. Bir çok mitin ayrıntılı betimlemesine göre, ilk ata kadın kendi soyunu üretti. Kimi mitlere göre kadın sakınımsız davranıp yağmurda durmuş; diğerlerine göre, kadın mağarada uyurken sarkıtlardan düşen damlalar onun içine işlemiş; en son bir mite göre kadın suda yı-

---

(1) Argonauts of the Western Pacificx'te Mythology bölümüne, özellikle de sayfa 304 ve sonrakilere bakınız.

kanırken balık onu ısırmış. Böylece kadın «açık» bulunmuş ve bu açıklıktan ruh-çocuk karına girmiş, onu gebe bırakmış(1). Böylece mit, babanın yaratıcı gücü yerine, ana atanın kendiliğinden yaratıcı gücünü koymuş oluyor.

Babaya hiçbir rol tanınmamış ayrıca. Gerçekte de hiç adı geçmiyor ve mitoloji dünyasında varlığı boşuna aranıyor. Kimi bölgesel mitler çok basit bir biçim almışlar; kimileri yalnız tek bir olayı anlatıyorlar ya da bir hakkı ve ayrıcalığı onaylıyorlar. Tüm özgün mitlerin temel öğeleri dramatik çatışmalar ya da olaylar; çıktıkları ve anlatıldıkları yerler her zaman anasoyu ailesinin kendisi. Kimi zaman iki kardeş aralarındaki kavgadan sonra, her biri bir bacıyı alıp götürüyor. Kimi zaman iki bacı kendi aralarında anlaşamıyorlar, ayrılıyorlar ve her biri kendi topluluğunu kuruyor.

Aynı kümede sıralanabilecek başka bir mit, insanlığın ölümsüzlüğü nasıl yitirdiğini, daha doğrusu ebedi gençliğin elinden nasıl gittiğini anlatıyor ve bir kızla ninesi arasında geçen kavganın bu yıkıma yol açtığını bildiriyor. Anaerkillik, ananın ailenin merkezi sayıldığı ve akrabalığın çıkış noktası olduğu ailedir. Anaerkil hukuk, anaya aile içinde ağır basan bir rol tanır; akrabalığın anaerkil yapısı, kardeşler arasındaki geçimsizlik ve bölünmeyle açıklanıyor: Bu ulamdaki mitlerin esinlendiği başlıca konular bunlar. İçinde bir kocanın, bir babanın herhangi bir rol aldığı, hatta en basitinden göründüğü kökenler üzerine bir

---

(1) Bu mitlerin temeli olan simgecilik psikolojisi, Freudienleri ilgilendiren bir konudur. Bildirildiğine göre yerlilerin erkek sperminin döllenmedeki rolü hakkında hiç fikirleri yok, ama bir bakirenin de çocuk yapamayacağını, bunun için kadının, onların kendi deyimlerini kullanacak olursak, «açık olması» gerektiğini anlamış bulunuyorlar. Bu işlem, henüz erken yaşlarda buna uygun bir aletle kolayca uygulanıyor. Ne bir kocanın, ne bir erkek arkadaşın söz konusu olduğu ilk ata-kadın mitinde «açıklık» bir balığa ya da bir sarkıta bağlanıyor. Bu konu üzerine başka bilgiler edinmek için bakınız: «Psyche» ekim 1932, sayısındaki makale ve yeniden basımı: The Father in Primitive Psychology.

tek mit yok. Mitolojik dramın anaerkil niteliğinin, anasoyu yapısındaki bir toplumun içerdiği doğrudan baskıların sonucu olduğunu, başka kanıtlara baş vurmadan psikanalizciye inandırmağa yeterlidir.

Şimdi de ikinci ulamda bulunan mitlere, diğer bir deyişle, kahramanca başarılardan ve önemli serüvenlerden sonra oluşan kimi büyük kültürel olaylarla ilgili olanlara. Daha az basit olan bu mitler, daha uzun dönemleri içerir ve dayandığı dramatik olayları daha çok ayrıntılı anlatır. Bu ulamın en önemli dönemini Tudava miti oluşturur; mitin kahramanı, sarkıtlardan düşen suların deldiği bir bakireden doğmuş. Bu kahramanın ünlü başarıları, bulunduğu yerlere göre birbirlerinden azıcık ayrılan bir çok mitte anlatılıyor; Tudava'nın ahlaksal karekteri mitlerde çok az belirmekle birlikte, tarıma başlangıç, çok sayıda töresel kurumlar ve ahlaksal kurallar ona dayandırılıyor. Tüm bölgelerde bilinen ve tüm mitlerin ortak konusunu oluşturan bu kahramanın en önemli başarısını, bir devin öldürülmesi oluşturur. İşte bu konuda anlatılanlar:

Insanlık Trobriyand takım adalarında mutlu bir yaşam sürüyordu. Dokonikan adlı korkunç bir dev, takım adalarının doğusundaki adalarda birden bire ortaya çıkıyor. İnsan etiyle besleniyor, toplulukları peş peşe yutuyor. Takım adaların Kuzey-Doğusunda bir köyde, bir kız ve birçok erkek kardeşten oluşan bir aile yaşıyor. Dev kendilerine doğru yaklaşırken, bulundukları Laba köyünden kaçmaya karar veriyorlar, ama ayağından yaralanan kız, kaçamaz oluyor. Kardeşleri onu Laba plajı yanındaki bir mağarada küçük oğlu ile terkediyorlar ve bir kayıkla Güney-Batı yönüne kaçıyorlar. Annesi oğlunu büyütüyor ve ona sağlam mızrak yapacak ağaçları seçmesini öğretiyor; bunun peşinden çocuk, bir insanı aklından yoksun bırakacak kwoyagapani büyüsünü öğreniyor. Kahraman yola çıkıyor ve Dokonikan'ı kwoyagapani büyüsüyle büyüledikten sonra öldürüyor, kafasını kesiyor. Bu iş bir kez bittikten sonra anasının yardımıyla taro(1) ile yapılan pasta hazırlıyor, de-

(1) Taro, yumru kökleri yenilen bir besin.

vin başını içine saklıyor ve birlikte pişiriyor. Tudava hazırlanan bu pastayı yükleniyor ve dayısını aramaya çıkıyor. Dayısını bulunca pastayı ona sunuyor, pastayı alan adam içinde Dokonikan'ın kafasını ortaya çıkarmakta gecikmiyor. Birden korku ve dehşet içinde kalan adam aynı zamanda pişmanlık da duyuyor; onları terkederken aynı zamanda deve yem olarak bıraktığını kabulleniyor ve bu günahını ödemek için yeğenine her çeşit armağan sunuyor. Genç hepsini reddediyor ve dayısının kızıyla evlenmeyi kabul ettikten sonra ancak öfkesi yatışıyor. Sonra yine yola koyuluyor ve bir sürü başarılı işler yapıyor, ama onlar bizi burada ilgilendirmediği için anlatmayacağız.

Bu mitte, dramın çıkış noktası olan iki çatışma bulunuyor: Devin adam yiyiciliği ve çocukla kadının, kardeşi tarafından terkedilişi. Bu son olay, anasoyu aile yapısının bir karekteristiğidir ve kabile töreleriyle ahlakının sert baskısı altındaki trobriyandlı ailenin analizini ortaya çıkaran doğal bir eğilime açıkça denk düşmektedir. Kardeş, bacının ve onun ailesinin koruyucusu olarak dünyaya gelir. İnsanın üstüne çöken ağır bir görevdir bu. Öte yandan, koruyuculuk altında bulunan insanlar bunu her zaman minnet ve hoşnutlukla karşılamazlar. Trobriyandlı mitolojisinin en önemil kahramanlık dramının kökeninde anaerkil görevlerin yerie getirilmeyişiyle sonuçlanan büyük bir günahın bulunması, karekteristik bir olgudur.

Bununla birlikte bu sonuncu çatışma, birincisinden tümüyle bağımsız değildir. Dokonikan öldürüldüğü zaman, kafası ağaç bir tepsi içinde dayıya sunuluyor. Eğer söz konusu devi görüce yalnız korkuya kapılmak olsaydı, pastanın içine saklamanın neye yaradığı sorulabilir. Ayrıca, Dokonikan insanlığın ortak düşmanı olduğuna göre, kesik başını görmek dayı için sevindirici olmalıydı. Eğer dayı ile korkunç hayvan arasında ortak bir yan kurulursa, o zaman olayın temelinde yatan olgular ve heyecanlar anlaşılır ve bir anlam kazanır. İnsan yiyen bir canavarın başını, yenecek bir yemek diye birisine sunmak, onu gerçek bir cezaya çarptırmaktır; öyle ki, öyküde yalnız kara ruhlu bir

varlığın ve tek bir çatışmanın bulunduğu, birinci varlığın iki kişiliğe sahip olduğu ve ikinci yarısının iki sahnede geçtiği kabul edilebilir. Bu nedenle Tudava efsanesi, kendi mantıksal sonucuna değin uzanan gerçek bir anaerkil dramın özüdür. Olayların kendi içinde akıp giden ve tartışılmaz görünen bu noktaları ortaya çıkardığım için memnunum; yine bu mitte kimi tarihsel ve mitolojik varsayımların gerektirebileceği daha ayrıntılı yorumlara girmekten de kaçınacağım. Dokonikan ile anaerkillik arasında yapmakta olduğum yakınlaştırma, söz konusu mit için tek olası açıklamayı oluşturmaz: Belki de Dokonikan simgesi daha önce ataerkil ailede babayı ya da kocayı temsil etmiştir, oradan da anaerkil aileye geçmiştir. Eğer gerçekte durum böyleyse, ilgilendiğimiz efsanenin bize iki yararı olacak: Belli bir uygarlığın bir kişiyi ve durumu nasıl biçimlendirdiğini ve dönüştüğünü, kendi toplumsal çerçevesi içine sokma tarzını bize göstermiş oluyor.

Bu mitin içinde başka bir olay daha var ki, üzerinde durmadan sadece belirtmekle yetineceğim: Kahramanla dayısı kızı arasındaki evlilik. Yerliler arasında akrabalık sistemi yürürlükte olduğu için, bu evlilik tümüyle yasal sayılmayıp zina cezasına uğramamış olamaz.

Diğer bir efsaneler çevriminde birbirleriyle çatışan iki kardeşin öyküsünü buluyoruz: Bahçedeki pay yüzünden aralarında çatışma çıkıyor (gerçek yaşamda sık sık görülen şeyler) ve biri diğerini öldürüyor. Öldürenin bundan içinin sızlayıp sızlamadığını mit bize söylemiyor. Buna karşılık, dramın daha az önemli olan yiyecekle ilgili kısmı üzerine ayrıntılı bilgi veriyor. Büyük kardeş (öldüren) yerde bir çukur kazıyor, içine taşlar, kuru yapraklar ve odunlar koyuyor; sonra söz konusu olan yeni kesilmiş bir domuz ya da yeni yakalanmış büyük bir balıkmış gibi, kurbanını kızartmaya hazırlanıyor. Pişirme işi bittikten sonra, eti dağıtmak için köy köy dolaşmaya çıkıyor, çok belirgin bir koku yayılmaya başlayınca da, yeniden etleri ateşe tutuyor. Bu sunuyu reddeden topluluklar, yine eskisi gibi insan yiyici olmuyorlar; kabul edenler ise, insan yiyici kesiliyorlar.

Böylece insan yiyicilik, tercihen kardeş öldürme eylemine ya da buna benzer bir cinayetten, bir suçtan elde edilen bir yiyeceğe duyulan tiksintiye bağlı bulunuyor. Bu mitin insan yiyici (kanibal) olmayan kabileler arasında anlatıldığını bilmem söylemeye gerek var mı. Dobu'nun insan yiyici yerlileriyle, Entrecasteaux adalarının diğer bölgelerinde yaşayanlar, insan yiyici olanlarla olmayanlar arasındaki ayırımı, iki kardeşle iki bacı arasında geçen ve kökeni gerçek bir kavga olmasa bile bir anlaşmazlığa dayanan bir öyküde anlatıyorlar ve insan yiyiciliğini pek kınamıyorlar(1). Gerçi bu mitlerde bizi en çok ilgilendiren şey, büyük kardeşle, küçük kardeş arasında geçen bir kavgada ataerkil damganın kendini belli etmiş olmasıdır.

Güneşin ve ayın kökenlerine ilişkin kısaca anıştırma yapılan ateşin kökeni üzerine olan mit ise, iki kız kardeş arasındaki uyuşmazlığı betimliyor. Bu mitlerle ateşin bir kadının cinsel organından doğuşunun betimlendiğini ayrıca eklemek yerinde olur.

Mitlerin psikanalitik yorumlarına ve bu konuya ilişkin psikoloji ve antropoloji yapıtları okumaya alışık bir okuyucu, benim yazılarımı çok basit ve sade bulur. Tüm söylediklerimle mitleri açıkça yüzeyden tanıttım ve her çeşit karmaşık ve simgesel yorumlardan kaçındım. Hem bunu bilerek yaptım, çünkü benim savım anaerkil bir toplumda geçiyor ve bu toplumun özel yapısının sonucu çatışmalara dayanıyor; bu tez, tartışma götürmez kanıtlara dayandığı zaman ancak yararlı olabilir. Ayrıca, eğer benim görüş açım doğruysa ve bakış yöntemim mitlerin biraz daha doğru yorumuna yaklaşıyorsa, olayların yeniden kaçamak ve simgesel yorumlarına girmek yerine, kendisini konuşmaya bırakmak daha yeğdir. Az çok dikkatli bir okuyucu, anaerkil yapı içinde doğrudan doğruya geçtiğini saydığımız durumların kimi simgesel ve yapay yorumlar yardımıyla ataerkil toplum yapısı içine sokulabileceğini kolayca anlayabilir. Biri diğerinin doğal koruyucusu sayması gerekir-

(1) Bu mitleri Argonauts of the Western Pacific'te anlatmıştık.

ken, dayı ile yeğen birbirleriyle çatışırlar ve her zaman ortak haklarını savunacakları yerde, çoğu kez iki yırtıcı hayvan gibi birbirlerine bakarlar; bunun gibi kabile yasasının tek bir beden saydığı iki kardeş de kendi aralarında kavga ettiklerinde ve biri diğerine acımasızca davrandığında, öyle olgular oluştururlar ki, bu olguların benzerini, en azından kabaca, ataerkil aile içinde bulabiliriz. Anaerkil mitlerle ataerkil mitleri aktörlerin kişilikleriyle, rollerin paylaşılması birbirinden ayırıyor. Başka türlü diyecek olursak, ayrım sadece trajedinin toplumbilimci yanında. Nasıl olursa olsun, benim bakış açımın mitlerin psikanalitik yorumlarının değerini azaltacağını sanmıyorum; bu yorumlar sadece toplumbilimsel bir düzeltme getiriyor. Bununla birlikte bu düzeltmeler çok büyük bir önem taşıyor ve hatta psikolojik sorunların temeline ilişkin: İşte bu noktayı yeterince gösterdiğime inanıyorum.

Şimdi de üçüncü ulamdaki mitlere, yani kültürel gerçekleştirmelerin ve büyünün temelinde bulunanlara geçelim. Yerlilerin tüm hareketlerinde en büyük rolü büyü oynar. Ne zaman kendileri için yaşamsal bir önem taşıyan bir işe girişseler ve kendi güçleriyle başaramazlarsa, büyünün yardımını çağırıyorlar. Rüzgâra ve zamana egemen olmak için, denizlerde tehlikelerden korunmak için, aşkta, tecimsel törenlerde ve dansta başarıyı güvence altına almak için yerliler kendilerini büyüye bırakıyorlar. Kara büyü ile sağlık büyüsü, yerlilerin toplumsal yaşamında çok büyük rol oynuyor; bahçecilik, balıkçılık ve oyma kayık gibi ekonomik önemi olan etkinliklere ve girişimlere temel ve ilk önem taşıyan öğe olarak giriyor. Gerçi mitle büyü arasında çok yakın ilişkiler var. Mit kahramanları kanıtladıkları olağan-üstü gücün büyük bir kısmını, büyü ile kurdukları yakınlığa borçlular. Bugünün insanlığını geçmişin mitsel büyük kahramanlarından ayıran, büyünün en etkili biçimini bilmemiş olmaktır. Eğer insanlar geçmişin güçlü büyüsünü ve etkili ayinlerini yeniden bulabilselerdi, havada uçabilirlerdi, gençliklerini yeniden bulabilirlerdi ve ölümsüz yaşama kavuşurlardı; insanları öldürebilir ve yeniden dirilte-

bilirlerdi, her zaman güzel, mutlu olurlar, sever ve sevilirlerdi.

Mit gücünü büyüden alır, ama büyü de mite bağımlıdır. Tüm büyülerin ve ayinlerin toplumsal bir temeli vardır denilebilir. Yerliler, insanların büyüye nasıl sahip olduklarını açıklayan ve bu büyünün etkinliğinin güvencesini oluşturan bir efsane biliyorlar. Mitin başlıca toplumsal etkisi belki de bu olayda yatmaktadır. Gerçekte mit, büyünün içinde yaşıyor; birçok toplumsal kurumlara biçimini veren ve sürdüren büyü olduğuna göre, mitin, yine büyü aracılığıyla büyüyü etkilediği söylenebilir.

Büyüye ilişkin bu mitlerden birkaç tane somut örnekler vereceğiz. En iyisi sorunu ayrıntılı bir durumda incelemek ve daha önce yayınlamış olduğum uçan kayık metnini seçmek(1). Bu miti gemi yapımı sırasında anlatmak yerliler arasında bir adet. Öykünün kahramanı ve aynı zamanda da sonuncusu olan adam (öyle anlaşılıyor ki birincisiydi de), kayık yapımında ve büyüde elde ettiği başarıları betimlemiş. Onun yönetimi altında kayığın nasıl yapıldığı, Güney'e yapılan bir deniz seferi sırasında, diğer kayıklar sadece yüzerken, onun kayığının uçarak diğerlerini nasıl geçtiği ve kayık sahibinin bu seferden nasıl başarı kazandığı anlatılıyor. Öykünün mutlu başlangıcı böyle, ama sonrası acıklı oluyor. Topluluğun tüm erkekleri onu kıskanıyorlar ve ona ölümcül bir kin besliyorlar. Olayın sonraki gelişimi şöyle: Bizim kahramanın bahçecilikle ilgili etkin bir büyüsü var ve bu büyü sayesinde komşularına zarar verebilir. Genel kuraklık olduğu bir yılda yalnız onun bahçesi zarar görmüyor. Buna çok kızan topluluğun adamları onun ölmesi gerektiğine karar veriyorlar. Kahramanımız, hem kayık büyüsünü, hem de bahçeler büyüsünü en küçük kardeşine bağışlıyor; bunun üzerine büyük kardeş öldürülürse, büyünün yok olacağına artık kimse inanmıyor. Kıya kararı yine uygulanıyor, ama bunu yapan yabancılar değil, en küçük kardeş oluyor. Bir yoruma göre küçük kar-

(1) Bakınız, adı geçen yapıt, sayfa 421 ve sonrakiler.

deşle, bir yeğen birlikte saldırıp öldürüyorlar. Başka bir anlatıma göre, büyük kardeşini öldüren genç çocuk, onun onuruna bir ölüm şenliği hazırlamış. Bizce öykünün en ilginç yeri şöyle: Büyük kardeşini öldürdükten sonra yalnız kalan genç, büyüyü bir kayığa uygulamayı denemiş, ama büyünün tümüne değil de, en zayıf kısmına sahip olduğunu görünce hiç de hoş bir olayla karşılaşmamış. Böylece insanlık uçan kayık büyüsünü yitirmiş.

Anaerkillik kompleksi burada açıkça görülüyor. Klan yasası kahramana en genç kardeşi ve yeğeniyle paylaşma görevini veriyor; o ise her ikisini de bundan yoksun bırakıyor; daha doğrusu onlara tüm büyüyü ve âyinleri aktardığını söyleyerek sadece önemsiz bir kısmını verip aldatıyor. Öte yandan fesatın başıda, büyük kardeşini koruması, onun öcünü alması ve çıkarlarını paylaşması gereken küçük kardeşi görüyoruz.

Bu mitolojik durum, toplumsal gerçeklikle garip bir uygunluk gösteriyor. Büyü, mitler, şarkılar, kimi mallar ve ekonomik ayinler gibi ailenin sahip olduğu şeyleri, ya kızkardeşinin oğluna, ya da küçük kardeşine bırakması gerekirdi. Büyünün aktarılmasını ise kendi sağlığında yapmalıydı. Çoğu mülkiyete ilişkin haklar ve ayrıcalıklar da ölmeden önce aktarılıyor. Dayıya ya da büyük kardeşe ait malların yasal yoldan edinilmesi, yasal kalıtçı olmakla birlikte, çoğu zaman önemli bir tutar oluşturan *pokala*'ya karşın gerçekleştiğini eklemekte yarar var. Önemli bir noktayı söylemek ayrıca yararlı olacak: Bir baba oğluna mülkiyetinin bir kısmını aktardığı zaman, bunu salt sevgisinden yapar.

Mitte geçen büyük kardeşin küçük kardeşe karşı dürüstçe olmayan davranışın benzerini gerçek yaşamda da bulmaktayız. Klan yasasına göre aralarında her zaman ortak çıkarları bulunması. karşılıklı görevlerini dürüstçe yerine getirmesi ve birbirlerine yalnızca sevgi duyması gereken iki insan arasında her zaman karşılıklı güvensizliğe dayanan belirsiz ilişkiler de var. Ne zaman bir yerliyi kalıt olarak aldığı büyü konusunda konuşturduysam, dayısın-

dan ya da büyük kardeşinden aldığı bu büyünün bir kısmından yoksun bırakılmadığından emin olmadığı izlenimini bana veriyordu. Oysa babasından büyüyü öğrenen bir kimsede hiçbir zaman böyle bir kuşku uyanmıyordu. Bugün büyü sisteminin en az yarısına sahip olanlar, bunu anadan yana akrabaların değil, babadan yana akrabaların cömertliğine borçlular.

Görüleceği üzere gerçek yaşamda olduğu kadar bir mitte de durum bir komplekse, bastırılmış bir duyguya denk düşüyor; klanın yasasına ve güncel ideallere ters düşüyor. Yasaya ve ahlaka göre iki kardeş, dayı ile yeğen, ortak duyguları ve ortak çıkarları olan iki dost, iki müttefiktir. Güncel yaşam içinde bir dereceye değin, mitlerde ise tümüyle ve açıkça bunlar birbirlerine düşman, biri diğerini aldatmaya ve öldürmeye çalışıyor. Aralarındaki ilişkiyi yöneten sevgi ve uyum değil, güvensizlik ve düşmanlık.

Kayık mitine ilişkin başka bir ayrıntı da burada anılmaya değer: Son deyişte anlatıldığına göre üç bacı, büyüsünü öğrenmeden büyük kardeşi öldüren küçük kardeşi kınıyorlar. Kendileri ise büyüyü önceden öğrenmişler; gerçi kadın oldukları için kayık yapma ve onlarla uçma yetenekleri yok, ama aslında uçan büyücü olabiliyorlar. Kıyadan sonra gerçekten uçuyorlar ve ayrı ayrı bölgelere gidip yerleşiyorlar. Bu bölüm, anasoyu toplumunda kocadan önce büyüyü öğrenen kadının karekteristik durumunu betimliyor bize. Kız kardeşler aynı zamanda klanın ahlak bekçiliğini de yapıyorlar, ama onların kızgınlığı bir kıyaya karşı olmuyor, klanın yitirdiği bir parça mülkiyete öfkeleniyorlar. En genç kardeş, büyüyü öğrendikten sonra büyük kardeşi öldürseydi, üç bacı onunla mutlu ve memnun bir biçimde yaşamını sürdürürdü.

Daha önce yayınlamış olduğum ve burada ilgilendiğimiz konu bakımından ilginç, büyünün kökenlerine ilişkin, ilkellerin deniz kazası sırasında kullandıkları bir mitten bir parça daha var(1). İki kardeş varmış; büyüğü bir adam,

(1) Adı geçen yapıt, sayfa 262-264.

küçüğü ise bir köpek. Günün birinde büyük kardeş balık avı seferine çıkmış, giderken de küçük kardeşini götürmeyi reddetmiş. Annesinden yüzmeyi iyi öğrenen köpek, suya dalarak onu izlemiş. Büyük kardeşinden daha iyi balıklar avlayarak dönmüş. Kendisine yapılan kötü davranışın öcünü almak için köpek klan değiştirmiş ve büyüsünü ailesine geri vermiş. Bu mitten çıkan anlama göre anne ikinci oğlunu kayırmış, açıkça anaerkil bir davranışta bulunmuş; şöyle ki, babayı aldatma gereğini duymadan ve doğrudan doğruya kayırıcılık yapmış. Burada yine anaerkil toplumun tipik kavgalarından birisiyle karşı karşıyayız: Büyük kardeşin, küçük kardeşe kötü davranışı ve onun da öç alması.

Çok daha önemli bir başka öykü de anlatalım: aşk büyüsünün kökeni üzerine anlatılan bu efsane, anaerkil kompleksin etkisi üzerine çok anlamlı kanıtlar veriyor. Kolayca aşık olan bu insanlar arasında baştan çıkarma, hoşa gitme, karşıt cinsten birisini etkileme önemli yer tutuyor ve onları güzelliklerini, cesaretlerini, sanatçı yeteneklerini sergilemeye itiyor. İyi bir dansçının, şarkıcının ya da savaşçının ünü, karşıt cinsten birini çekecek öğeleri içeriyor; insanın tutkuları da kendi haklarını onaylamayı gerektirdiğine göre, çoğu durumlarda bu ün duraksamadan aşk sunağı üzerinde kurban ediliyor. Bununla birlikte, yerlilerin her şeye başvurarak ve en çok kullandıkları baştan çıkarma yolları, yine de en çok saygı duydukları sıradan ve kaba büyü oluyor. Yerli bir Don Juan, kişilik niteliklerinden çok, büyüsüyle övünüyor. Şansız bir aşık, esrik gönlüyle büyüye yalvarıyor: «Ah, gerçek kayroiwo'yu bilseydim». Yaşlı, sakat ve çirkin insanların büyüleri sayesinde aşkta mutlu olduklarını öğrenir öğrenmez, yerliler bu insanları hayranlıkla seyrediyorlar.

Bu büyü basit olmaktan uzak. Her birinin özel bir formülü olan bir dizi hareketle özel bir ayini içeriyor ve arzu edilen sevgili üzerine giderek artan bir etki bırakacak şekilde peşpeşe uygulanıyor. Hemen söyleyelim ki, bu büyüler sevdiği genç erkeği etkilemek için genç kızlarca uygu-

landığı kadar, genç kızlardan yakınlık arayan genç erkeklerce de uygulanıyor.

İlk formül, âyin yapılan denizdeki banyoya ilişkin. Yerlilerin vücutlarına sürdükleri ve havlu yerine kullandıkları süngerimsi yaprakların üzerine bir formül okunuyor. Denizde banyo yapılıyor, sonra büyülenmiş bu yapraklarla vücut kurulanıyor ve denize atılıyor. Yapraklar yükseliyor ve alçalıyor: Tutkuyla coşanın yüreği de böyle kalkıp inmiş oluyor. Kimi zaman bu formül yeterli oluyor, aksi halde sabırsız aşık, daha güçlü bir formüle koşuyor. Bu kez formül tembul cevizi üzerine okunuyor, aşık onu çiğniyor ve sevdiği kimsenin bulunduğu yöne tükürüyor. Eğer bu ikinci de etkisiz kalırsa, daha güçlü bir üçüncüye başvuruluyor; daha etkin olan bu yola göre formülü elleri açıp ayalarına okumak ve sevilen kimsenin göğsüne iyice bastırmak.

Geriye sonuncu ve en güçlü, fazla bir benzetmeye kaçmadan psikanalitik olarak niteleyebileceğimiz bir yöntem kalıyor. Gerçekte Freud düşlerin özü bakımından cinsel olduklarını ortaya çıkarmadan çok önce, Melanezya'nın Kuzey-Batı'sında yaşayan esmer derili yerliler arasında benzeri bir kuram vardı. Kimi büyülerin düş görmeye yol açacağına inanmışlardı. Bu düşlerde doğan arzu, uyanık olunan zamanda yaşama giriyor ve böylece düşler-arzular gerçekleşiyor. Bunlar Freud'ün söylediklerinin tersine çevrilmişi. Bu iki kuramdan hangisi daha doğru? Bunu araştırmayı üstlenmeyeceğim. Aşk büyüsüne gelince, başka bir yönteme göre kokulu kimi otlar, hindistan cevizi yağında öğütülüyor, sonra düş üretebilecek bir formül bu otlara okunuyor. Büyüyü yapan bu karışımı, sevdiğinin burun deliklerinden geçirmeyi başarırsa, düşte görüleceğinden emin oluyor. Bu düşte kız birtakım görüntüler görecek, deneme sahibi olacak ve istemediği halde, birisiyle gerçek yaşamda beden bedene olacak.

Birbirinden ayrı aşk büyüsü biçimleri arasında *sulumwoya* çok daha önemli. Bu büyüye büyük bir güç atfediliyor ve formül ya da âyin satın alınmak istendiği ya da

büyü kendisi için, ama başka birisince uygulanmak istendiği zaman yüksek bir ücret ödemek gerekiyor. Bunlardan birisi adanın Doğu'sunda bulunuyor. Mercen kumlu bir plaj Batı'dan denize iniyor, denizdeki küçük kayalıklara çarpıp kırılan beyaz dalgaların arkasında ve uzaklarda, aydınlık bir günde görülebilen bir mercan adası yükseliyor. Aşk büyüsünün ikinci merkezi Iwa adası işte buradadır. Deniz banyosu yapılan plajın bulunduğu ve Kumilabwaga köylülerinin adaya çıktığı ön burun yerliler için bir aşk tapınağı gibidir. Burada görkemli bir bitki örtüsünün ardında ve beyaz kalker içinde, ilkel trajedinin doğduğu mağara bulunur. Mağaranın iki yanında, her âyinden sonra her zaman aşk esinleme gücüne sahip bir kaynak var.

Bu iki yerde ve denize karşı güzel bir büyü miti ile aşk miti birbirlerine bağlanıyorlar. Bu mitin en ilginç yanlarından birisi, yerlilerin gözünde korkunç ve trajik bir etki bırakacak olan bacı kardeş arasındaki zina aşkını temsil etmesidir. Bu özelliğiyle öykü biraz bizim efsanelere yaklaşıyor: Tristan ile İseult, Lancelot ile Guenievre vd.(1). Bu tür efsanelerden ilkel toplumlarda ayrıca çok bulunur.

Kumilabwaga köyünde, Malas klanından bir kadın yaşıyormuş, bir kızıyla bir oğlu varmış. Günün birinde, anne bitkisel dokulardan bir etek yapmakla uğraşırken oğlu otlarla büyü yapmaya başlamış. Bunu yaparken bir kadının aşkından emin olmak istiyormuş. Hindistan cevizi yağının içine *kwayawaga*'nın acı yapraklarından ve biraz da kokulu *sulumwoya* (nane) koymuş, karışımın üzerine bir büyü okuyarak kaynatmış. Sonra bu karışımı, katılaşmış muz

---

(1) **Tristan ile İseult bir Ortaçağ efsanesi. Büyülü aşk şerbeti içen Tristan ile İseult birbirini sonsuz ve ölümcül bir aşkla severler. Ayrı ayrı evli olan Tristan ile İseult'ü hiçbir baskı ve entrika birbirinden ayıramaz ve ölünceye değin bir arada kalırlar. Efsaneye Yeniçağ'da yeniden ün kazandıran Wagner'in lirik dramı oldu.**

Lancelot ile Guenievre, Yuvarlak Masa romanının iki kahramanı. Guenievre, kral Arthur'ün eşi, Lancelot ise o dönemin ünlü şövaliyelerinden birisidir (ç.n.).

yapraklarından yapılmış bir çiçek kabının içine koymuş ve olduğu gibi kulübeye yerleştirmiş. İşini bitirdikten sonra denize yüzmeye gitmiş. Bunlar olurken, kız kardeşi boş hindistan cevizlerine kuyudan su doldurmak için hazırlanıyormuş. Büyülü yağın bulunduğu yerden geçerken saçları çiçek kabına değmiş ve birkaç damla yağ üstüne dökülmüş. Parmaklarını yağa sürmüş ve koklamış. Sonra dolu kaplarla döndüğünde anasına sormuş: «Nerede o adam? Nerede kardeşim? «Yerlilerin ahlakına göre kız bu soruları sormakla korkunç bir harekette bulunmuş, çünkü bir genç kız, kendi kardeşini sorup aramamalı ve ondan herhangi ve kendi kendine söyleniyor: «Eyvah! Çocuklarımın aklı başlarından gitti.»

Sonra kız, kendi kardeşinin peşinden koşuyor. Onu plajda yüzerken buluyor. Kardeşinin önünü kapayan yaprak üzerinde yoktur. Kız ise, lif yapılı gömleğini çıkarıyor ve çırıl çıplak ona yaklaşıyor. Bu görünüm karşısında dehşete kapılan çocuk plaj boyunca koşmaya başlıyor, kuzeyde, Bokaraywata plajının önünü kesen keskin kayalıklarda duruyor. Oradan güneye dik ve geçit vermez kayalıklara doğru koşuyor. Plajları kaplayan büyük ağaçların gölgeleri altında üç kez yoruluncaya değin koşan adam yorgunluktan bitkin bir halde kendini böylece bacısının kollarına bırakıyor, birlikte kendilerini yere atıyorlar, birbirlerini öpüyorlar ve okşuyorlar. Sonra utanç ve pişmanlık içinde, ama yine de aşk ateşiyle yanarak Bokaraywata mağarasına gidiyorlar, orada aç, susuz ve uykusuz kalıyorlar. Mağaranın içinde birbirlerine sarılıyken ölüyorlar, vücutları üzerinde o güzel kokulu hint nanesi bitiyor.

Iva adasında bir adam, bu trajik olayın büyülü düşünü *(kirisala)* görüyor. Görüntü gözlerinin önüne geliyor. Sonra uyanıyor ve kendi kendine: «Bokaraywata mağarasında ikisi de ölmüş, üzerlerinde *sulumwoya* bitmiş, diyor. Oraya gitmeliyim.» Kayığına biniyor ve Iwa'yı Kitava'dan ayıran denizi aşıyor. Trajik plaja varınca, mağaranın üzerinde bir balıkçıl kuşunun uçtuğunu görüyor. Mağaraya giriyor ve bakıyor ki ölülerin göğüslerinin üzerinde *sulum-*

woya çıkmış. Köye geri dönüyor. Çocukların anası, ailenin içine düştüğü utanç verici durumu itiraf ediyor. Kadın ezbere öğrendiği büyü formülünü ona veriyor. Adam büyünün bir kısmını Iwa'ya götürmek için alıyor, öteki kısmını Kumilabwaga'da bırakıyor. Mağaradan da biraz nane topluyor. Sonra kendi adasına dönüyor. Şöyle diyor: «Buraya büyünün üst kısmını getirdim; kökleri Kumilabwaga'da kaldı. Büyü burada kalacak, Kadiusawasa geçitiyle Bokaraywata sularını birleştirecek. Birincisi, erkeklerin banyo yeri, ikincisi kadınların banyo yeri olacak.» Sonra Iwa'lı adam, büyünün tabularını bildiriyor, âyinin nasıl yapılacağını tüm ayrıntılarıyla buyuruyor, sonra koşulları açıklıyor; ne zaman büyünün başkalarınca kullanılmasına izin verilir ya da kutsal yerler açıklanırsa, bunu yapanlar her iki köye de büyük ödence ödeyecek. Ayrıca, plajda büyü yapacak olanların onuruna geleneksel bir mucize ya da en azından bir kehanet var. Mite göre söz konusu olanı açıklayan Iwa'lı adam: Büyü başarılı olunca, plajın yakınında iki küçük balığın oynadığı görülüyor, başarı böylece öğrenilmiş olunuyor.

Mitin sadece son kısmını özetledim, çünkü tekstin aslı sıkıcı ve ayrıntılı toplumsal bilgiler içeriyor ve çoğu zaman boş öğünmelerle yozlaşıyor; âyinler bitmez tükenmez teknik açıklamalarla gelişiyor ve tabu listeleri, bir sürü ahlaksal bıktırıcı öğütlerle birleşiyor. Ama bu son kısım yerlilerin gözünde pratik ve pragmatik bir niteliğe sahip, çoğu zaman da kişisel ve tüm geri kalan kısma göre çok daha önemli, antropologlar için, başta anlatılan dramatik kısma göre daha öğretici. Kaynak alınan büyü kişisel bir özellik taşıdığı için mit, toplumbilimsel bir evrim içinde kalıyor. Bunu yasal sahibi aktarıyor, bir başkası yasal kurallar içinde satın alıyor. Büyünün tüm gücü, geleneğin doğru olarak gözlenmesinde yatıyor. Günün ayin yöneticisini, büyünün ilkel kaynağına doğrudan ve zincirleme bağlayan bağlar çok büyük önem taşıyor. Kimi büyü formülleri, bunlara hizmet eden herkesin adlarını saymaktadır. Tüm ayinde ve büyüde temel olgu, özgün modele mutlaka uygun gelecek olan kanıdır. Zincirin halkalarında şimdiden geçmişe doğ-

ru gidildiğinde, son kaynağı mit oluşturur. Bir temel kural olarak büyünün zincirleme yasallığını hâlâ soyağacının çıkış noktası güvence altına alır.

Söz bunlardan açılmışken, büyünün ve mitin toplumsal bağlarından biraz söz etmek uygun olur. Büyünün kimi biçimleri, örneğin kötülük için büyü, aşk büyüsü, güzellik büyüsü, *kula* büyüsü, bunlar yerel değil. Soy zinciri bu biçimleri içinde akrabalık temeline dayanmasa da, yine de önemlidir. Büyünün öteki biçimleri belli bir yere, topluluğun yerel endüstrisine, şefin ve köyünün kabul ettiği yönetime özgü haklara bağlıdır. Bu ulama tüm bahçelerin büyüsü girer, eğer aynı topraktan doğmuş ve aynı yere uygulanıyorsa etkili olur. Aynı ulamın içine köpek balıklarıyla, diğer yerel balıkların avlanması da girer; bu büyünün kimi biçimleri kayıklara ve süs olarak kullanılan kırmızı deniz kabuklarına uygulanır; özellikle yağmur ve güzel hava için uygulanan en yüksek büyü *waygigi*, Omarakana'nın yüksek şeflerinin özel ve ayrıcalıklı büyüsünü oluşturur. Yerel büyülerde sözcüklerin ezoterik (içrek) gücü, yerelliğe olduğu kadar, orada oturanlara ve bu büyüyü kullananlara da bağlıdır. Kimi durumlarda büyü sadece yerel değil, aynı zamanda üyelerinin birbirlerine ana yanından akraba oldukları bir grubun üyelerine de aittir ve bu grubun ortak kalıtını oluşturur adeta. Durum son söylediğimiz gibi olursa, büyüye bağlı mit, yerel kökenler üzerinde özde toplumsal ve birleştirici bir güç kurar. Çoğu zaman birlik duygusunu tümleyen güç eksiktir ve grup herkesin katıldığı kültürel değerle donanır.

Yukarıda anlattığımız öykünün son kısmında nerdeyse büyü üzerine her mitte bulunan, kehanetlerin ve mucizelerin ayrıntılı listesinde yer alan ilgiye değer başka bir ayrıntı var. Denilebilir ki, yerel mit, daha öncekileri yardımına çağıran bir grubun isteklerini nasıl onaylıyorsa, büyü üzerine mit de aynı şekilde bir mucizeyi yardımına çağıranları onaylar. Büyü, her zaman insanın içinde bulunan özel bir erkin inancına dayanır ve her zaman gelenekten türer. Mit, bu erkin etkinliğinin güvencesini taşır, ama bu etkinlik aynı zamanda bir kanıtın çürütülmez değeri olarak

bilinen tek bir olguyla, yani edimsel sonuçlarıyla onaylanmalıdır. «Onları meyveleriyle tanıyacaksınız.» Kendi kanışlarının onaylanmasını edimsel olgularda bulmak için ilkel insan, modern insandan daha az arzulu davranmaz. Uygar insanlarda olduğu kadar ilkellerde de görerek inanma, mucizelere inancı içerir. Ve canlı insan her zaman mucizeler doğurur. Ermişlere, şeytanlara ve vahiylere sahibolan ve inanmışlar topluluğunun üstünde dolaşan tanrının ruhunu onlara okutan yalnızca modern din değildir. Bunun yanında yeni uydurulmuş bütün dinler ve inançlar (ruh çağırmacılık, gizlicilik, hıristiyanlık bilimi) de kendi yasallıklarını doğaüstü gösterimlerin sağlam olgusuyla kanıtlamaya özen gösteriyorlar. Vahşilerin de kendilerine özgü bir keramet bilimi var; tüm doğaüstünün büyüye boyun eğdiği Trobriyand adalarında kerametçilik de büyüsel bir niteliğe sahip. Her büyü biçiminin çevresinde küçük mücizeler sürekli dolaşıyor; bunların kimileri bazen çarpıcı ve tartışma götürmez kanıtların değerine erişiyor.

Bıkıp usanmadan başarılarıyla öğündükleri aşk büyüsü söz gelimi, çok çirkin erkekler onun sayesinde çok ünlü güzellerin tutkusu olabiliyor ve yukarıda anlattığımız gibi ünlü zina olaylarında mücize gücünün en yüksek noktasına varıyor. Bu suç *Kumilabwaga* mitolojisindeki sevgililerin başına gelene benzer bir kazayla çoğu zaman açıklanıyor. Böylece mit, günümüzde geçen tüm mücizelerin arka fonunu oluşturuyor; modelleri ve ilk tipleri sürüp gidiyor. Mitlerin sözünü ettiği özgün mucizelerle, canlı insanın ürettiği her zamaki mücizeler arasında aynı türden ilişkileri ortaya koyan başka öyküler de anlatabilirim. Benim *Argonauts of the Western Pacific* adlı kitabımı okuyanlar, geleneksel tecim mitolojisinin günümüz ilkellerinin adetleri ve edimleri üzerine hangi noktada kendi gölgesini yansıttığını anımsarlar. Yağmurla güzel hava ve bahçecilikle balıkçılık büyüsünde hep yinelenen büyü gücünün en belirginlerini, ilkel mücizenin zayıf bir biçimi altında ve mücize niteliğinde onaylamak için çok güçlü bir eğilim vardır.

En mitsel anlatıların sonunda buyruklar, ayinler, tabu-

lar ve ağır basan toplumsal kurallar var. Belli bir büyünün mitini, bu büyüyü elinde tutan anlattığı zaman, bu büyünün kaynağında kendisi varmış gibi doğal olarak kendi işlevini anlatacaktır. Kendi büyüsünün ilk kurucusu olduğunu ileri sürecektir. İlkel trajedinin geçtiği aşk mitinin yöresi, mağarasıyla, plajıyla, kaynaklarıyla büyüsel erkin tümüyle içine girdiği bir çeşit kutsal yer oluyor. Artık büyünün tümünü kendi tekelinde tutamayan yöre halkı için o yüreye özgü kimi ayrıcalıklar çok büyük değer taşır. Tüm dikkatlerini doğal olarak her zaman kendi bölgelerine bağlı kalan âyinsel kısma verirler. Şef erkinin köşe taşı oluşturduğu yağmura ve güzel havaya ilişkin Omarakana büyüsündeki mit de yine günümüzdeki âyinlerde görülen bir ya da iki bölgesel olay çevresinde geçer.

Tüm cinsel çekiciliğin, tüm baştan çıkarıcı gücün kaynağının aşk büyüsünde olduğuna inanılır.

Yerelliğin özel öğeleri de aynı zamanda balina avında ve *kalala*'da yer alır. Burada mitin «öğütçü» niteliği, günlük olaylara dayanan kendi önemli işlevini, âyinle, inançla ve canlı kültürle olan yakın ilişkisini açıklar. Psikanalizciler çoğu zaman mitten «soyun çok eskiden beri sürüp gelen bir düşü» gibi söz ediyorlar. Anlattığımız mitin ne edimsel, ne de günlük olaylara dayanan niteliğini göz önüne aldığına göre bu formül, kaba bir yaklaşımla bile doğru değildir. Bu sorunu başka bir yapıtımızda(1) ayrıntılarıyla incelediğimiz için burada kısa açıklamalarla yetineceğiz.

Ben sadece kendimi açık havada geniş ve derin anketlere vererek yerinde incelediğim anaerkil kompleksin bir uygarlık üzerine etkisini ortaya koymayı tasarlıyorum. Bununla birlikte elde ettiğim sonuçlar çok daha geniş alanlara uygulanabilir, çünkü bacı ile kardeş arasındaki zina anasoyu rejiminde yaşayan halklar, özellikle de Pasifik'te yaşayan halklar arasında çok sık görülen bir olayken, küçükle büyük kardeş, dayı ile (erkek) yeğen arasındaki rekabet evrensel folklorik bir nitelik taşımaktadır.

---

(1) **Bakınız: İlkel Psikolojide Mit.**

ÜÇÜNCÜ KISIM

PSİKANALİZ VE ANTROPOLOJİ

1 — Psikanaliz ile Toplumbilim Arasındaki Ayrım:

Ödip kompleksinin psikanalitik kuramı, toplumbilmsel ya da kültürel veriler gözönüne alınmadan formüllendirildi. Bundan daha doğal bir şey olamaz, çünkü başlangıçta psikanaliz klinik gözlemler üzerine kurulu basit bir sağaltım tekniğinden öteye gitmek istemiyordu. Bununla birlikte, uygulama alanı yavaş yavaş genişledi: Önce nevrozların genel kuramı oldu(1), sonra her türlü psikolojik süreçlerin kuramı oldu, en sonunda da bedenin ve ruhun, toplumun ve kültürün tüm belirtilerini (manifestation) açıklamaya yönelik bir sistem oldu. Bu savların çok aşırı olduğu açıktır, ama psikanalizcilerin saptadığı amaçların kısmen de olsa gerçekleşmesi, psikanalizdeki uzmanlarla, öteki dallardaki uzmanların tüm art düşüncelerden uzak ve akıllıca işbirliğini gerektirir. Psikanalizin ilkelerini yeni öğrenmeye başlamış olan bu sonuncular, önlerinde yeni araştırma alanlarının açıldığını görebilirler ve bu kez kendileri bilgilerinden ve özel yöntemlerinden psikanalizcileri yararlandırabilirlerdi.

Ne yazık ki öğreti daha ilk başta iyi kabul görmedi ve akıllıca karşılanmadı: Tersine, uzmanların çoğu psikanali-

---

(1) **Nevrozların genel kuramı klinik çalışma olmaktan çıkmadı, kuramsal çalışmalarla birlikte kendi yerini buldu. Bunun'a ilgili çok güzel bir çalışmayı okuyucuya salık vermeden edemeyeceğim. Bakınız: Otto FENICHEL- The Psychoanalytic Theory of Neurosis,** (ç.n.).

zi görmezlikten gelmek ya da ona karşı savaşmak gereğine inandılar. Kuşkusuz psikolojiye çok önemli katkılarının neler olabileceğini bilmezlikten gelen karşıtları kendi istekleriyle kendi kendilerini cezalandırırken, psikanaliz de katı bir biçimde kendi içine kapandı.

Biz bu denemede, antropoloji ile psikanaliz arasında bir işbirliği kurmayı deneyeceğiz. Gerçi şimdiye değin psikanalizcilerin bu tür girişimleri oldu; Dr. Ernest Jones'ın ilginç makalesini bu girişimlere örnek alacağım(1). Bu makale bizim de özel ilgimizi çekiyor, çünkü benim bu denememem 1924'te iki makale olarak yayınlandı(2) ve Dr. Jones'ın makalesi, bu denemenin birinci kısmını eleştiriyordu. Dr. Jones'ın denemesi, ilkel toplum sorunlarına kendine özgü yaklaşımı ve incelemesiyle antropoloji ile psikanalizi birbirinden ayıran kimi ayrı yöntemleri tipik bir biçimde inceliyor. Yazar, Melanezya'da varolan ana hukukunun ayrı ayrı yorumlanma tarzlarını, onların hukuk sistemlerinin ve akrabalık ilişkilerinin karmaşıklığının ayrımlarını ortaya koyduğu kadar, antropolojnin kimi zor sorunlarının derin bilgilerini de ortaya koymaya izin veriyor.

Dr. Jones'ın düşüncelerinden kısa özetler vermekle başlayalım. Denemede ana hukuku kurumunun ve kimi ilkel toplumlarda ataerkilliğin bilinmemesinin psikanalitik açıklanmasını üstleniyor. Psikanalizci olarak bu iki olgunun kendi basit görüşlerine göre yargılanmaması gerektiğine inanıyor. İlkellerin doğumla ilgili düşüncelerini sergilerken, «gerçekliğin en azından bilinçdışı ayırt etme yetisine» sahiboldukları sonucuna varmamıza izin verecek yeterince açık bir simgeciliğe başvurduklarını söylüyor. Ataerkilliğin bastırılmış bu ayırt etme yetisi, anaerkil hukukun karekteristiğiyle yakından ilgili olabilir, çünkü bu bastırma kadar anaerkil hukuk da aynı dürtüyle, yani erkek çocuk büyü-

---

(1) **Mother Right and the Sexual Ignorance of Savages, «International Journal Of Psycho-Analysis», cilt VI, İkinci kısım, 1925.**

(2) **Psycho-Analysis and Anthropology, «Psyche», cilt IV.**

dükçe babaya duyduğu öfkenin yönünü değiştirme arzusuyla ilgilidir.

Bu varsayıma dayanan Dr. Jones, Trobriyandlar'ın yaşamından aldığı birçok olayları anlatıyor, ama özellikle temel konuda benimkilerden ayrı sonuçlara varıyor; çünkü ben çekirdeksel aile kompleksinin topluluğun toplumsal yapısınca belirlendiğini söylüyorum. Dr. Jones, hiç çekinge koymadan Freud'ün kuramını kabul ediyor, çünkü ona göre Ödip kompleksi temel ve aslında en önemli olgudur. Bu kompleksi iki öğe oluşturur; biri anneye duyulan aşk, öteki babaya karşı öfke; bu sonuncunun baskı sürecinde daha büyük bir rol oynadığı kabul edilir. Babanın doğuma katkısı yadsınmakla bu öfkeden kurtulacağını sanırlar: «Cinsel birleşmede ve doğumda babanın tüm payı reddedilerek öfkeyi besleyen kaynağın azalacağı ve başka yöne çevrileceği düşünülür» (s. 122). Bununla birlikte her zaman yerinde duran babayı ortadan kaldırmayı başaramazlar. «Babanın imgesinden ayrılamayan çekinme, korku, saygı ve sağır düşmanlık» kaynağını «ilkellerin saplantılı ikilemi»nde bulur, azıcık olsun azalmadan dayıya aktarılır: Böylece her suç dayıya yüklenirken, yetkesini uygulayan en yaşlı erkeğin işlediği tüm kabahatler ona ödetilirken, baba kendi evinde rahatına bakar ve evdekilerle dostça geçinir. Böylece «gerçek baba iki parçadan oluşur adeta: Bir yandan, yumuşaklık ve hoşgörü niteliklerini temsil eden ananın kocası, öte yandan, sertliği ve kesin ahlaksal yönü temsil eden ananın kardeşi» (s. 125). Başka türlü anlatacak olursak, ana hukukunun birlikte varlığı ve babalık fizyolojisinin bilinmemesi, ananın yol açtığı rekabetin doğurduğu düşmanlıktan oğulu koruduğu kadar, babayı da korur. Buradan anlaşıldığıa göre Ödip kompleksi, Dr. Jones için de temel bir önem taşımaktadır ve «anaerkil sistem, dayılık kompleksi ile birlikte Ödip kompleksinde özetlenen eğilimlere karşı bir savunma olanağı olarak görünüyor» (s. 128).

Bu denemenin ilk iki kısmını okuyan okuyucular için şimdiye değin bildiklerinin bir yankısını sergilemiş oluyoruz; bunları Dr. Jones'ın düşüncelerinde de bulacaklar ve

bu düşüncelerin sağlam bir temele dayandığını onaylayacaklardır.

Dr. Jones'ın başlıca onayına göre analık hukuku ve babalığın bilinmemesi, «çocuk büyüdükçe babaya duyduğu öfkeyi sadece yön değiştirmeye yarar» (s. 120) ki ben bunu olduğu gibi onaylamayacağ m. Benim kanıma göre, antropolojinin çeşitli dallarından alınacak kanıtlarla bu onayın desteklenmesi gerekir. Ama bu görüş tarzı, benim Melanezya'da gözlemlediğim tüm olgulara ve dolaylı olarak öğrendiğim diğer kimi babalık sistemlerine çok denk düşüyor. Eğer günün birinde daha sonraki araştırmalar Dr. Jones'ın kuramını doğrularsa (hem bunun böyle olmasını dilerim), benim katkılarımın değeri çok yükselmiş olacak, çünkü böylece salt kazara bulunan olgular üzerine dikkat çekmek yerine, evrimci olduğu kadar oluşla da ilgili evrensel boyutlarda bir olguyu ortaya çıkardığım onaylanmış olacak. Benim kanıma göre Dr. Jones'm kuramı, benim kendi vardığım sonuçların belli bir ölçüde cesurca ve özgünce genişletilmiş biçimidir. Şöyle ki: Ana hukuku toplumlarında aile kompleksi, Ödip kompleksinden ayrı tutulmalıdır; anasoyu ailelerinde öfke yön değiştirmiş ve babadan dayıya yönelmiştir; tüm zinacı eğilimler anadan çok, kız kardeşe yöneliktir.

Ama Dr. Jones benim paylaşmaya hazır olduğum daha iyi kavranılır bir görüş noktasını onaylamakla yetinmiyor: Komplekste *neden*'i ve tüm toplumsal yapılarda *sonuç*'u görüyor, ayrıca belli nedensel ya da metafizik bir kavramı da formüllendiriyor. Halk biliminin (folklor) bir çok psikanalizci yorumlarında olduğu gibi Dr. Jones'ın denemesinde de töreler, kurumlar ve Ödip kompleksi, kültür tipinden toplumsal örgütlerden ve ortak düşünlerden bağımsızmış gibi göz önüne alınıyor. Bir folklorde iki erkeğin birbirine kin beslediklerine ne zaman bir anıştırma yapılsa, bu folklorün ait olduğu toplumun ne olduğuna ve baba ile oğul arasında kin güdecek bir neden olup olmadığına bakılmaksızın bu erkeklerden birinin babayı, ötekinin de oğulu simgelediği sonucuna varılıyor hemen. Benzer durum

ana ile oğulun birbirlerine duyduk'arı zina aşkını dile getiren mitolojik trajedilerde betimlenmiş bulunan yasak ya da bastırılmış tüm tutkularda da görülürken, söz konusu toplumun örgütüyle bu tür yasak eğilimlerin bağdaşmadığını kanıtlamak kolaydır. Sözünü ettiğim bu makalesinde «salt betimleyici planda» vardığım sonuçlar doğru olmakla birlikte, diyor Dr. Jones, üzerinde üsteleyerek durduğum psikoloji ile toplumbilim arasındaki karşılıklı ilişki «son derece kuşku götürür» (s. 127). Ve ayrıca «eğer dikkatler saptanmış verilerin toplumbilimsel görünümleri üzerine çevrilirse», benim görme tarzım «çok ustaca bir telkin, çok usa yatkın bir bakış» gibi görülebilir, ama sorunun oluşsal (genetik) görünümlerine yeterince dikkat etmediğim için «derinliğine bir görünüm elde etme olasılığım yok, diğer bir deyişle, bu olguların, bilinçaltını içten tanıyan bir bilgi üzerine kurulu yorumlarını yapamayacağ'm» (128). Dr. Jones'ın vardığı bu sonuçlar ben'm için pek okşayıcı değil: «Bay Malinowski'ninkine karşıt olan kavram, gerçeğe daha çok yaklaşıyor» (aynı).

Yukarıda anlattığımız kısımda, bir yandan psikanalizle, öte yandan antropoloji ve görgül toplumbilim arasındaki bu ayırımın bir ilke olarak ileri sürülebileceğine inanmıyorum. Psikanalizi kültürlerin görgül biliminden ve betimleyici antropolojiden ayırmak ve bunların psikanalizin kuramsal yardımından yoksun bırakıldığını gö'mek benim hoşuma gitmeyecek. Toplumbilimlerin önemini abarttığımı sanmıyorum. Biyolojik, psikolojik ya da bilinçaltı etkenlerin önemi ne olursa olsun, ben sadece bu etkenleri çekirdeksel kompleksin formülü içine sokmaya çalıştım.

2 — *Bastırılmış Kompleks:*

Dr. Jones'ın benim başlıca savımı «çekirdeksel aile kompleksi, bir topluluktan diğerine göre ve her ailenin kendine özgü yapısına ilişkin olarak değişir» diye tanımlaması, kısa ve doğru bir tanımlamadır.» Ona (Malinowski'ye) göre, bilinmeyen toplumsal ve ekonomik nedenlerden

dolayı anasoyu rejimini onaylayarak kurulan ailede, bacı ile kardeşin birbirlerine duyduğu ilgi ve dayı ile yeğenin birbirlerine besledikleri öfke, bastırılmış çekirdeksel kompleksi oluşturur. Anasoyu rejiminin yerini, babasoyu rejimi aldığı zaman, çekirdeksel kompleks de Ödip kompleksi biçimini alır» (s. 127-128). Dr. Jones, benim daha önce yayınladığım sonuçların biraz ötesine gitmekle birlikte, benim bu görüş biçimimi yorumlaması çok doğru. Araştırmayı yerinde yaptım ve yazdığım bu denemede «salt betimleyici planda» kaldım, ama bu kez genetik sorunları üzerine düşüncelerimi açıklamak için bu fırsattan yararlandım.

Dr. Jones ve öteki psikanalizciler için Ödip kompleksi mutlak bir şeyleri, temel kaynağı, kendisinin deyimini kullanacak olursak her şeyin *fons* ve *origo*'sunu temsil ediyor; oysa daha önce de dediğim gibi, güçlük burada aranmalıdır. Bana gelince, tersine belli bir toplumun yapısına ve kültürüne bağımlı olarak çekirdeksel aile kompleksinde işlevsel bir oluşum görüyorum. Toplumda yürürlükte olan kısıtlama rejimi bunu zorunlu olarak belirliyor. Kompleksde her şeyin ilk nedenini, kültürün, toplumsal örgütlenmenin ve inançların tek kaynağını görmek benim için olası değil; metafizik ve yaratıcı bir kendilik, ama her şeyden önce kendiliğinden varolmuş, ama hiçbirisi onu koşullandırmamış.

Anıştırma yaptığım karanlık noktaları ve çelişkileri daha iyi ortaya çıkarmak için, Dr. Jones'ın makalesinden en önemli birkaç parçayı burada anacağım. Bize en doğru fikri, sadık psikanalizcilerin ilkellerin töreleri üzerine yaptıkları tartışmalarda kullandıkları kanıtın türü verir.

Anaerkil toplumlarda olduğu gibi «Ödip kompleksini oluşturan en önemli eğilimleri» ortaya çıkarma olasılığı olmasa bile, bunlar yine de gölgede dolanıp durmazlar: «Temelde yasak aşkın nesnesi annedir, bacıya ve dayıya aktarılar bilinçaltı, babanın sadece basit bir vasıtasıdır» (s. 128). Bunu başka türlü söyleyecek olursak, Ödip kompleksini bir başkası maskeler ya da bir başkasından aldığı renklerle biraz ayrı görünür. Dr. Jones, kompleksin «bilinçaltına itil-

mesinden» ve «bu itilmenin sağlanmasına ve sürdürülmesine yardım eden çeşitli karmaşık olanaklardan» söz ettiğine göre, aslında daha kesin bir dil kullanmış oluyor (s. 120). Burada ilk anlaşmazlıkla karşılaşmış oluyoruz. Bir kompleksin, davranışların ve duygularm gerçek bir örgütlenmesine karşılık olduğuna, birincilerin açık, ikincilerin içe itildiğine ve gerçekten bilinçaltında varolduğuna her zaman inandım. Böyle bir kompleks, uygulamalı psikanaliz yöntemlerinin yardımıyla folklor, mitoloji ve bilinçaltının diğer kültürel dışavurumları incelenerek her zaman açıklığa kavuşturulabilir. Dr. Jones tipik kompleks davranışının ne bilinçte, ne bilinçaltında bulunacağını kabul ediyor, Trobriyandlılar'ın folkloründe, düşlerinde, hayallerinde ve diğer belirtilerinde en küçük bir ize rastlanmadığını söylüyor, tersine, bizim için başka kompleksler ortaya çıkarıyor; bu duruma göre Ödip kompleksini nerede aramamız gerekecek? Baskının baskısı anlamına gelen ve bilinçaltının altına yerleşmiş bir başka bilinçaltı var mı acaba? Bu soruların bizi günümüz psikanaliz öğretisinin dışına, tümüyle bilinmeyen bölgelere sürükleyeceği açıktır; hem bu bölgelerin metafizik olduklarından bile kuşkulanıyorum.

Şimdi kompleksi bilinçaltına iten yolları düşünelim. Dr. Jones'a göre gerçek akrabalıkla, toplumsal akrabalığı birbirinden açık ve kesin olarak ayıran bir eğilim vardır; bu eğilim doğal doğumu yadsımaya karşılık olan çeşitli törelerde, ayinle yapılan doğum kurumlarında, babalığı bilmezlikten gelmede v.d. dile gelir. Bu noktalarda Dr. Jones'ı onayladığımı hemen söylemek istiyorum, ama kimi ayrıntılar üzerinde de kuşkularım var. Benim kanıma ve tüm bildiklerime göre ilkellerde bu karmaşık fizyolojik süreç (babalık) bilinmiyor diye «fiziksel babalığın amaçlı yadsınmasından» söz etmeye yer var mı, diye kendi kendime soruyorum; çünkü ilkeller için bunu bilmemek, sindirim sistemini, salgıları, organizmanın zamanla tükenmesini, kısaca insan bedeninde tüm olup bitenleri bilmemek kadar doğaldır. Kültür düzeyleri çok düşük olan insanlar, doğal bilimlerin diğer dallarındaki olguların nedensel ilişkilerini

nerdeyse hiç bilmezken, embriyolojinin kimi verileri üzerine bilgi sahibi olduklarını kabul etmemize kimse izin veremez. Biyolojik ilişkilerle toplumsal ilişkiler arasındaki ayrımın ya da en azından birbirine karşı göreli bağımsızlıklarının ilkel toplumlarm en önemli özelliklerinden birisini oluşturduğunu, konuyu biraz uzatmış da olsam, göstermeye çalışacağım.

Babalığın bilinmemesine ilişkin olarak Dr. Jones'ın düşüncelerinde yine de küçük bir çelişki buluyorum. Aslına bakarsanız, makalesinin bir yerinde okuduğumuza göre, «bir yandan, babanın doğumdaki rolünün bilinmemesiyle, öte yandan ana hukuku kurumu arasında çok yakın bir bağ vardır. Benim kanıma göre (konuşan yine Dr. Jones), her iki olgu da aynı sonuca çıkıyor; ama hangisinin daha önce ya da daha sonra olduğuna gelince, bu ayrı bir soru, bununla daha sonra ilgileneceğiz. Her iki olgunun da dayandığı ortak neden fiziksel nitelik taşımaları: Erkek çocuk büyüdükçe, babaya duyduğu giderek artan öfkenin yön çevirmesi» (s. 120). Bu çok önemli bir nokta, ama Dr. Jones bu olgudan pek emin görünmüyor, çünkü aynı makalenin başka bir yerinde bize söylendiğine göre «ilkel insanın babanın doğumla ilgili payını bilmemesi ya da buna ilişkin bilgilerin daha çok bilinçaltına itilmesi, ana hukuku için bir gerekçe olamaz; bununla birlikte daha önce de söylediğimiz gibi, bu bilgisizlik ya da bilinçaltına itilmenin büyük ölçüdeki payı, içtepi ile birlikte ana hukuku kurumunu teşvik etmiştir diye kabul edebiliriz» (s. 130)

Yukarıda yaptığım alıntıda iki oran arasındaki ilişki açık değil; ikincisi bana doğru bile görünmüyor; birincisine gelince, eğer yazar «ikisi arasında çok yakın ilişki'den neyi anlatmak istediğini özenle söylemişse, yeri geldiğinde bu kabul edilebilir. Peki bunun anlamı ne? Bilisizlikle ana hukuku, ikisi birlikte başlıca sonuç, diğer bir deyişle ödip kompleksi için gerekli nedenler midir? Yoksa aralarında az çok gevşek bir bağ mı vardır? Bu son olasılıkta Ödip kompleksini örtme gerekliliğinin ana hukuku ve bilisizlikle sonuçlanması için gerekli koşullar nelerdir? Bu somut ve-

riler eksik kaldıkça, Dr. Jones'ın kuramı belirsiz bir telkin edicilikten öteye bir değer taşımaz hiçbir zaman.

Elimizdeki gereçleri inceledikten sonra, şimdi de «başlıca neden»le ilgileneceğiz. Daha önce de gördüğümüz gibi bu nedeni oluşturan Ödip kompleksidir; salt bir olgu ve oluş açısından deneyüstü diye kavranmıştır. Psikanalizciler antropolojik çalışmalar yaparken gerçekte Ödip kompleksinin ilk kökenlerini araştırmaya bağlı kaldılar. Ve vardıkları sonuca göre bunun kökenleri gitti ilkel sürünün işlediği şu ünlü totemik cinayete dayandı.

3 — *Kültürün Başlıca Nedeni:*

Freud'ün totemcilik ve tabu, egzogami ve kurbanın dramatik kökenleri üzerine kuramı, psikanalizin antropolojiye yaptığı en büyük katkılardan birini oluşturur. Psikanalitik kuramları, antropolojinin bulgularıyla uyum haline getirmek isteyen böyle bir denemede bunları sessizce geçiştirme olanağı yoktu. Ayrıca Freud'ün kuramını oldukça ayrıntılı bir eleştiriden geçirmek için bu fırsattan da yararlanacağız.

Freud Totem ve Tabu kitabında(*) Ödip kompleksinin aynı zamanda totemciliğin, kaynanayla ilgili ilişkilerin yasaklanmasının, atalar kültünün, zinanın yasaklanmasının, insanın kendi totemik hayvanıyla aynı kişiliğe bürünmesinin ve baba-tanrı düşüncesinin açıkladığını gösteriyor. Daha önceden de bildiğimiz gibi gerçekte Psikanalizciler Ödip kompleksinde tüm kültürün kaynağını, tüm kültürün özündeki bir olguyu görüyor; Freud ilgilendiğimiz bu kitabında, bu kompleksin doğuşuna ilişkin bir kuramı geliştirmeye çalışıyor.

Çıkış noktası olarak Freud kendine öncül olan iki ünlüyü alıyor: Darwin ve Robertson Smith. Darwin'den «ilkel sürü», ya da daha sonra Atkinson'un «dev aile» dediği dü-

---

(*) S. Freud, Totem and Taboo, Vintage Books, New York. Türkçesi için bakınız: Totem ve Tabu, Remzi Kitabevi, İstanbul..

şünceyi alıyor. Bu iki yazarın bakış açısına göre, küçük bir kümeden oluşan ilkel aileyi ya da ilkel toplumu olgun bir erkek yönetiyor ve ona egemen oluyordu; kendisine bağımlı çok sayıda kadın ve çocuk vardı. Başka büyük bir bilgin olan Robertson Smith'ten Freud, Totem'in kutsallaştırılması gibi önemli bir düşünceyi aldı. Smith'e göre en ilkel dinsel eylemde ortak yenen bir yemek vardı ve klanın üyeleri bu yemeği törenle yiyorlardı. Bu totem yemeğinden kurban kesme ve en önemli evrensel dinler doğdu. Totem hayvanının ya da ortak âyinler için iyi sayılmayan benzer türden bir hayvanın sıradan günlerde yenmesini tabu yasaklıyordu. Bu iki kurama Freud kendi kuramını da ekliyor: İnsanın totemle aynı kimliğe bürünmesi çocukların, ilkellerin ve nevrozların kafa yapısına özgü bir özelliği oluşturur ve bu, babayı sevilmeyen herhangi bir hayvanla bir tutmadan ileri gelir.

Her şeyden önce bizi burada ilgilendiren kuramın toplumsal yanıdır. Freud'ün Darwin'den aldığı ve kuramını geliştirdiği metnin parçasını buraya olduğu gibi alıyorum. Önce Darwin'i dinleyelim: «Tüm memeli erkek hayvanların kıskançlığı üzerine bildiklerimize dayanarak —ki bir çoğunun rakiplerine karşı kolayca savaşabilmeleri için özel organlardan silahları bile var— doğal durumda genel bir karma cinsel yaşam olasılığının son derece az olduğu sonucuna varabiliriz. Bununla birlikte çok gerilere giderek insanın alışkanlıklarını bugün varolanlara göre yargılayacak olursak, varacağımız en az olası sonuçlara göre insanlar küçük topluluklar halinde vahşice yaşıyorlardı; her erkeğin bir kadını vardı, elinden gelirse birkaç kadına sahip oluyordu ve bunları başkalarına karşı kıskançca savunuyordu. Ya da toplumsal bir hayvan olamamıştı ve goril gibi birkaç kadınla yaşıyordu; bunu tüm vahşiler istiyor, yalnız yetişkin bir erkek böyle bir küme içinde kalabiliyordu. Genç erkek büyüdüğü zaman, egemenlik için diğerleriyle kavgaya giriyordu ve içlerinde en güçlüsü tüm rakiplerini kovduktan ya da öldürdükten sonra toplumun şefi oluyordu (Dr. Savage, in *Boston Journal of Natural History*, cilt

V). Böylece açıkta kalan genç erkekler yer yer dolaşıyorlar, sonunda genç bir kadına sahibolmayı başardıkları zaman, tek ve aynı aile üyeleri arasında çok yakın kan bağı birliğini engellemeyi kendilerine görev sayıyorlardı» (1).

Burada Darwin'in insandan ve gorilden söz ederken aralarında ayrım yapmadığına ilk önce dikkati çekeceğiz. Bir antropolog olarak, yaptığı bu belirsizlikten dolayı onu kınamaya hiç hakkımız yok, çünkü bilimin en azından yapabileceği şey, kökenimize ilişkin tüm boş övünmelerden kendimizi kurtarmak ve bizden aşağı olan kardeşlerimizden utanmamayı öğretmektir. İnsanla maymun arasındaki ayrım felsefi açıdan önemli olmasa bile, insan biçimindeki maymunlar (antropoid) ailesi ile örgütlü insan ailesi arasındaki ayrım toplumbilimci için çok önemlidir. Doğal durumdaki hayvanın yaşamıyla, kültürlü insan yaşamı birbirinden açıkça ayırt edilmelidir. Karma yaşam (promiscuous) varsayımına karşı biyolojik kanıtlar arayan Darwin için böyle bir ayrımın önemi yoktu. Eğer araştırmalarını kültürün kökenleri üzerine dayandırsaydı ve kültürün doğuş anını kavramak isteseydi, bunları iyice göz önünde bulundurmak zorunda kalırdı. Kültürün kökenlerini belirleyen büyük olaya değin uzanmak isteyen Freud, bu girişimlerinde tümüyle başarısızlığa uğradı, çünkü sözünü ettiğim ayrımları yapmadı ve kültürü *ex hypothesi*, varolmayan koşulların içine yerleştirdi. Ayrıca Darwin de yalnız küme şefinin karısından söz ediyor, diğerlerinden hiç söz etmiyor. Kovulan genç erkeklerin sonunda kendilerine birer eş bulduklarını, sonra da artık baba ailesiyle ilgilenmediklerini ileri sürüyor. Darwin'in bu varsayımları üzerine Freud iki noktada önemli değişiklikler yaptı.

Eleştirilerime destek olan psikanalizin babasının sözlerini olduğu gibi aktarıyorum: «Darwinci ilkel sürü kavramı, kuşkusuz, totemciliğin başlangıcına yer vermiyor. Yalnız zorba, kıskanç baba tüm dişileri kendine saklıyor ve

(1) Freud, Totem ve Tabu, s. 163. Alıntı Darwin'in The Descent of Man adlı kitabından yapılmıştır, cilt II, s. 603-604.

büyüyen oğullarını kovuyor. Toplumun bu ilkel durumu herhangi bir yerde gözlenebilir(1). Görüleceği gibi yaşlı erkeğin *tüm dişileri* kendine ayırdığı, kovulan oğullarının yakın bir yerlerde kaldıkları, sürü halinde toplandıkları ve olası olay için hazır bekledikleri var sayılıyor. Gözlerimizin önünde kanlı olduğu kadar, varsayımsal bir kıya düzenleniyor. Ama bu kıya, insanlık tarihinde olmasa bile, psikanaliz tarihinde çok önemli bir rol oynuyor! Freud'a göre bu kıya gelecek tüm uygarlığın başlangıç noktası olmaya hizmet etti. «Uygarlık bu büyük olayla başladı ve o zamandan beri insanlığı rahatsız etmekten geri kalmadı» (2). Başlangıçta cinayet vardı, toplumsal örgütlenmenin, ahlaksal yasakların ve dinin doğuşuna yol açan o unutulmaz eylem. Tüm uygarlığın en önemli davası olan öyküyü dinleyelim:

«Sürülen kardeşler birgün güçlerini birleştirdiler, babalarını öldürdüler ve yediler; böylece baba sürüsüne son verdiler. Şimdiye değin birinin yalnız başına yapamadığı bir şeyi, birlikte girişip gerçekleştirdiler. Yeni bir silahın kullanılmasında olduğu gibi belki kültürde bazı ilerlemeler kendilerine üstünlük duygusu verdi. Kuşkusuz bu vahşi yamyamlar kurbanlarını yediler. İlkel zorba baba, hiç kuşku yok, her bir kardeş için hem özenilir, hem korkulur biriydi. Babayı yedikten sonra artık onunla aynı kimliğe büründüler ve her biri onun gücünün bir kısmını kazandı. Totem şöleni, belki de insanoğlunun yaptığı ilk kutlamaydı; toplumsal örgütlenme, ahlaksal yasaklar ve din gibi birçok şey onunla başlamıştı; bu unutulmaz ve kıyacı eylemin yinelenmesini ve kutlanmasını istiyordu.» (1).

İnsan uygarlığının kökenindeki eylem böyle olabilirdi; bununla birlikte yazar kendi betimlemesinde «kültürün yeni bir ilerlemesinden», «yeni bir silahın yapılmasından» söz ediyor ve tüm kültürden önce, kültürün kesin ürünleri

(1) **Totem ve Tabu**, s. 162.

(2) **Totem ve Tabu.**

(1) **Totem ve Tabu**, s. 183.

olan kimi nesne ve silahlarla hayvanları donatıyor. Bir örgütün, bir ahlakın, bir dinin zorunlu birliği olmadan, maddi bir kültür kavranılamaz. Umut ederim bunun basit bir kanıt anlaşmazlığı değil de, sorun'un özüne ilişkin olduğunu gösterebildim. Freud ile Jones kendi kuramlarında, halen bir uygarlığın varlığını içeren bir süreçle uygarlığın kökenlerini açıklamaya çalıştıklarını göreceğiz. Böylece uygarlık bir kısır döngü içinde dönüp duruyor. Bu kuramın eleştirisel incelenmesi, uygarlık sürecinin analizini kolaylaştıracak ve biyolojik temellerini aydınlığa çıkaracak.

4 — Babayı Öldürmenin Sonuçları:

Bu kuramın ayrıntılı bir analizine girmeden önce sabırlı olmaya kendimizi hazırlayalım ve bu konuda Freud'ün bize tüm söylediklerini dinleyelim, çünkü bunlar her zaman dinlenmeye değer: «...Çete kuran kardeşler kümesi, bizim çocuklarımızın ve nevrozlarımızın her birinde ayrı ayrı baba kompleksinin ikili (ambivalence) içeriğini oluşturuyorlardı. Çocuklar, cinsel isteklerine ve güç gereksinimlerine karşı çıkan babalarına kızıyorlardı, ama aynı zamanda da hem seviyorlar, hem hayran oluyorlardı. Babayı ortadan kaldırdıktan, öfkelerini yatıştırdıktan ve onunla aynı kimliğe büründükten sonra, kendilerini aşırı bir sevgi duygusuna kaptırmış olamlılar. Bunlar pişmanlık biçiminde oluyordu; genel bir pişmanlık duygusuyla karışan bir suçluluk duygusu duyuyorlardı. Bugün tüm insanların yazgısında gözlediğimiz gibi, ölü, canlı olduğundan daha bir güç kazanmıştı. Babalarının sağlığında kendileri için yasak olan şeyler, «boyun eğmenin sonucu» olarak, psikanalizden çok iyi bildiğimiz gibi, kendi ruhlarında şimdi kendileri için yasaklıyorlardı. Babanın yerini alan totemin öldürülmesini yasaklayarak kendi eylemlerini yadsıyorlar, özgür bıraktıkları kadınlarla cinsel ilişki kurmayı reddederek bu eylemin ürünlerini toplamaktan vazgeçiyorlardı. Böylece «oğulun suçluluk duygusu»ndan totemciliğin iki temel tabusu yaratıldı; bu nedenle bunlar Ödip kompleksinin bastırılmış iki arzusuyla karşılaştırılabilir. Bu tabulardan

birisine boyun eğmeyenler, ilkel toplumu rahatsız eden yalnız bu iki suçun suçlusu oluyordu» (1).

Babalarının öldürme işini bitiren kıyıcılar böylece hemen yasalar çıkardılar ve dinsel tabular koydular, toplumsal bir örgüt kurdular, kısaca söyleyecek olursak, tüm insanlık tarihi boyunca kuşaktan kuşağa aktarılacak uygarlığın ilk öğelerini kendi yaşamlarına getirdiler. Burada daha yukarıda bildirdiğimiz sorunun içinde kendimizi buluyoruz: Ya kültürün ham maddesi hazır olarak vardı ve bu durumda bunu doğuran Freud'ün sözünü ettiği «büyük olay» değildi, ya da olay döneminde kültürün hiçbir izi hâlâ yoktu ve bu durumda oğulların kutsal kurumları nasıl kurdukları, nasıl yasa çıkardıkları ve töreler yerleştirdikleri anlaşılmıyor.

Freud bu ayrıntıyı bilmiyor değil, ama öyle anlaşılıyorki bunun büyük önemini sezmiyor. Bununla birlikte ilk suçun kalıcı etkisi olasılıklarına karşı sorulabilecek soruyu önceden görüyor; gerçekte eylem tüm insanlık tarihi boyunca kuşaktan kuşağa nasıl etkisini gösterdi? İtirazlara yanıt vermek için Freud başka bir varsayıma başvuruyor: «...Ortaklaşa bir ruhun varlığını ilke olarak ileri sürdüğümüz kuşkusuz kimsenin gözünden kaçmamıştır; bu ortak ruhta, bireysel ruhlarda yer alan aynı süreçler geçerlidir» (1). Ama bu ortak ruh ilkesini kabullenme yeterli değil, ayrıca bu uçsuz bucaksız kendiliğe sınırsız bir bellek vermek gerekir: «...Kabul edelim ki.. bir sorumluluk duygusu kuşaktan kuşağa aktarılarak, insanlarda artık azıcık bir bellek izi bırakmayacak kadar eski bir hataya bağlanarak binlerce yıl boyunca direndi. Kabul edelim ki, babası tarafından kötü davranılan bir oğulun soyunda doğabilen bir duygu süreci, zorba baba ortadan kaldırıldıktan sonra da bu davranış hafifletilmiş olarak sonraki kuşakta da sürüp gitti» (2).

---

(1) **Totem ve Tabu**, s. 185

(1) **Totem ve Tabu.**

(2) **Totem ve Tabu.**

Bu varsayımın geçerliliğine tümüyle güvenemeyen Freud hemen bir *argumentum ad hominem*'e (hoşa gidecek bir kanıta) başvuruyor. Varsayımının biraz cesur görülebileceğini hesaplayarak «...bu cesaretin sorumluluğunu yalnız başımıza taşımıyoruz», diyor ve özür diliyor. Ama daha ötelere, bu evrensel kuralı, antropologların ve sosyologların kullanması için formüllendirmeye değin gidiyor: «Bir ortak ruh ve insanın ruhsal yaşamının sürekliliğinin bir varsayımı — ki bireysel varoluşun ortadan kalkmasından sonuçlanan ruhsal davranışların kesintiye uğramasını gözönüne almamaya izin verir — olmaksızın, ortak bir psikoloji ve halkların psikolojisi varolamazdı. Eğer bir kuşağın ruhsal süreci başka bir kuşağa aktarılmazsa, bu süreç başka bir kuşak içinde sürmezse, herkes yaşamı yeniden öğrenmek zorunda kalabilir ve tüm bu ilerleme ve gelişme olasılıklarını ortadan kaldırabilir»(1). Burada çok önemli bir noktaya dokunmuş oluyoruz: Ortaklaşa bir ruh varsayımının yöntemsel gerekliliğine. Günümüzün yetkin antropologları «ortaklaşa bir ruh»un varlığını, edinilmiş «ruhsal eğilimlerin» kalıtsal yoldan aktarılmasını ya da bireysel insan ruhunun sınırlarını aşan bir «ruhsal sürekliliği» kabul etmedikleri bir gerçek(2). Buna karşılık antropologlar her kuşağın kendi deneylerini biriktirdiği ve sonraki kuşağın kullanımına bıraktığı ortamı açıkça belirleyecek

---

(1) Totem ve Tabu.

(2) Antropolojide yetkin bilginlerin hiç biri (Lang, Crawlay, Marett) Freud'ün dayandığı çalışmalar üzerine törelerin, inançların ve kurumların analizini yaparken bu tür kavramları kullanmadı. Özellikle Frazer kendi çalışmalarında bu tür kavramları (kişisel iletişim) bilinçli ve yöntemsel bir biçimde eledi. Bu metafizik varsayım üzerine eğilen Durkheim'i yeni antropologların çoğu eleştirdi. Hobhouse, Westermarck, Dewey gibi yetkin toplumbilimciler ve Lowie, Kroeber, Boas gibi sosyoantropologlar «sensorium collektif»i kullanmaktan özenle kaçındılar. Toplumbilime «ortaklaşa ruh» kavramının sokulması girişimine karşı iyi araştırılmış ve acımasız bir eleştiriyi, Ginsberg'in Toplum Psikolojisi adlı kitabında bulabilirsiniz.

durumdalar. Bu ortam maddi nesnelerin bütünüyle, geleneklerle ve uygarlık diye adlandırdığımız basmakalıp zihinsel süreçlerle kurulmuştur. Birey-üstü'dür bu, psikolojik değil. İnsan bulunduğu ortamı biçimlendirir, sonra ortam da insanı. İnsanın yaratıcı güçlerini dışlaştırabileceği ve insani değerlerin ortak kitlesine kendi payını katacağı tek ortam orasıdır. Uygarlığın birazdan yapacağımız daha derin analizi, hangi düzeneğin yardımıyla uygarlığın bunu yarattığını, sürdürdüğünü ve aktardığım açıklayacak. Ayrıca bu analiz *kompleks*'in doğal bir alt ürünü, uygarlığın doğuşunun ikincil bir sonucu olduğunu da gösterecek.

Dr. Jones'ın makalesini okurken, Freud'ün uygarlığın kökenleri üzerine kuramını tümüyle benimsediği kolayca görülüyor. Alıntı yaptığı parçalarda o da Ödip kompleksinde her şeyin kökenini görüyor. Demek bütün uygarlıklardan önce bir oluşum varmış. Alıntı yaptığımız şu parçada Dr. Jones, Freud'ün kuramının açık bir yandaşı olarak ortaya çıkıyor: «Sorunu inceledikten sonra Malinowski örneğini izlemeye, diğer bir deyişle Freud'ün «ilkel sürü» (Atkinson'ın «dev ailesi») kavramını düzeltmeye ya da terketmeye kendimi hazır bulmadım; bana kalırsa bu kavram ilgilendiğimiz karmaşık sorunlara en doyurucu açıklamaları getiriyor.» (s. 130). Dr. Jones «kökeni ilkel sürüye değin uzanan tepilerin soydan soya aktarılması» (s. 121) nın sözünü ettiğine göre, ilk kıyanın soysal anılar varsayımını da kabul ediyor demektir.

5 — *İlk Baba Öldürme Varsayımının Analizi:*

Freud'ün ve Jones'in varsayımlarını şimdi adım adım inceleyeceğiz. «İlkel sürü» kavramına antropologun karşı koyacak pek bir şeyi yok. Bir ya da birkaç kadınla evlilik üzerine kurulu ailenin insan ya da ön-insan akrabalığının en ilkel biçimini oluşturduğunu biliyoruz. Psikanaliz, darvinci akrabalık kavramını kabul ederken ilkel karma yaşamın, grup evliliğinin ve cinsel ortaklaşmacılığın varsayımını doğru değerlendirmiş oldu ve tüm yetkin antropolog-

ların onayını kazandı. Ama daha önce de gördüğümüz gibi Darwin, insanın durumuyla, hayvanın durumu arasında açık bir ayrım yapmadı ve darvinci kavramda üstü kapalı bir biçimde bulunan bu ayrımın taslağı, Freud bu büyük doğa bilimcisinin varsayımını yeniden biçimlendirmek isterken tümüyle silindi. Bu duruma göre insan evriminin antropoid kutbundaki ailenin kuruluşunu kendimiz araştıracağız. Bu konuda sorulacak sorular şunlardır: Aile insanlaşmadan *önce* üyeleri hangi bağlarla birbirlerine bağlıydılar ve aile insanlaştıktan *sonra* üyelerinin doğal durumu neydi? Hayvan akrabalığını insan akrabalığından, antropoid aileyi doğal durumdan, en ilkel tip insan ailesini kültür durumundan ayıran ayrımlar nelerdir?

Aantropoid ön-insan ailesinin üyeleri birbirlerine güdüsel ya da doğuştan gelen bağlarla bağlıydılar; bireysel deneyimler bu bağlarda değişiklik yapabilirdi, ama hayvanlar ne dile, ne yasalara, ne kurumlara sahip olmadıkları için, gelenek kuramıyorlardı, geleneğin etkisinde kalmıyorlardı. Doğal durumdaki dişi ve erkekleri birbirlerine çeken kızgınlık dönemindeki, yalnız bu dönemdeki cinsel ayıklama güdüsüdür. Dişinin döllenmesinden sonra yeni bir güdü çiftleri ortak bir yaşamı örgütlemeye iter, gebelik süresince erkek koruyuculuk ve bekçilik görevini yüklenir. Yavrunun doğumunda dişi kendisinde analık güdülerinin — süt verme, bakım ve okşama gereksinimleri — uyandığını duyar; erkek de bu sırada ailenin yiyeceği ve güveniyle uğraşır, gerekirse onları savunmak için tehlikeli kavgalara girer. Antropoid maymunlarda bireyin büyüme ve olgunlaşma süresi uzun olduğu için türün korunması bakımından dişide olduğu kadar erkekte de bir sevgi duygusunun oluşması kaçınılmazdır; doğumdan önce başlayan bu duygu, daha sonra yeni birey kendi başına işlerin üstesinden gelinceye değin sürer. Yavru olgunluğa erince, aile ile bir arada kalmanın biyolojik gereksinimi ortadan kalkar. Daha sonra göreceğimiz gibi bu gereksinim insanlarda, ailenin üyeleri işbirliği gerekliliği için bir arada kaldığından kültür durumunda sürüp gider. Ama ön-insan dev

ailesinde dişi ve erkek çocuklar bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz doğal olarak sürüyü terkederler.

Benzeri herhangi bir türü gözlerken böyle görgül saptamalar yapılabilir. Belirttiğimiz olgular türün çıkarına uygun düşer ve durumun genelde de böyle olduğu düşünülebilir. Bunlar ayrıca hayvan güdülerine ilişkin bilgilerimizden çıkarabileceklerimize de uyar. Üst memeli hayvanlarda erkek yaşlanınca ve gücünü yitirince, koruyuculuğu daha genç birine bırakmak üzere aile ocağını terkettiği görülür. Bunun türe büyük bir yararı vardır, çünkü tıpkı insanda olduğu gibi hayvanın da karekteri yaşlanmayla düzelmez, yaşlı şef daha az yararlı olmanın dışında, ayrıca daha çok çatışma çıkarır. Tüm bunların bize gösterdiğine göre doğal durumdaki güdülerin çalışması özel karışıklıklar, iç çatışmalar, içeitilmiş heyecanlar ya da trajik olaylar olmaksızın gerçekleşir.

Demek ki yukarı tür hayvanlarda aile yaşamı doğuştan gelen sevgi davranışlarıyla pekiştirilir ve yönetilir. Ne zaman biyolojik bir gereksinim doğsa (arkasından) ona uygun zihinsel tepkilerin ortaya çıktığı görülür. Gereksinim giderilince, peşinden sevgi davranışı da ortadan kalkar. Güdüyü, belli bir duruma doğrudan ve zevk duygusunu eşlik eden yanıt olarak ortaya çıkan bir davranış biçimi diye tanımlarken, hayvanın aile yaşamının bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı bir dizi güdü tarafından belirlendiği söylenebilir: Aşka başlama, çiftleşme, ortak yaşam, yavrular için sevgi ve ana babanın karşılıklı yardımı. İkinci halka başlayınca, birinci halkanın yararı kalmıyor, çünkü bu güdüsel yanıt zincirlemesini karekterize eden şey, her yeni durumun yeni bir davranış biçimi ve yeni bir sevgi davranışı gerektirmesidir. Bu psikolojik olayı hiç unutmamak gerekir: Her yeni yanıt, önceki duygusal davranışı tümüyle siler; yeni heyecanda öncekinden hiçbir iz kalmaz. Hayvan yeni bir güdünün istilası altmdayken, önceki güdüden kaçar. Pişmanlıklar, zihinsel çatışmalar, ikili (ambivalent) heyecanlar gibi tüm kültürel tepkiler insana özgüdür, hayvana değil. Güdülerin çatışması, güdüsel dışavu-

rumların gidişi biraz anlaşmazlıklarla ve sürtüşmelerle ve az çok mutlu bir biçimde geçebilir, ama «ruhiçi trajediler» hiçbir zaman görülmez.

Tüm bu olguların değeri nedir ve ilk kıya varsayımıyla ilişkileri nelerdir? Freud'ün uygarlığın eşiğine, uygarlığın başlama eylemini oluşturan Büyük Trajedi'yi koyduğunu birkaç kez anımsatmıştım. Freud'den ve Dr. Jones'tan doğrudan doğruya yeni alıntılar yapmaksızın (bu alıntıları seve seve çoğaltabiliriz) diyebiliriz ki, burada söz konusu olan onların kuramının ister istemez onaylanmasıdır. Totemik baba öldürmenin öngerçeği (postulat) olmazsa, onların tüm varsayımları yıkılabilir. Daha önceden de bildiğimiz gibi psikanalistler için Ödip kompleksi, tüm uygarlıkların temelinde bulunur. Bu demektir ki, onların gözünde bu kompleks sadece uygar yaşamın tüm belirtilerine egemen değil, ayrıca zamanın da önünde gidiyor. Totemik düzenin, hukukun ilk öğelerinin, ilk âyinlerin, ana hukuku kurumunun, daha doğrusu psikanalizcilerin ve antropologların uygar yaşamın ilk öğeleri olarak saydıkları ne varsa onların *fons* ve *origo*'sunu oluşturur. Dr. Jones eğer benim uygar yaşamdan çıkardığım sonuçları Ödip kompleksine mal etme girişimlerime karşı çıkıyorsa, demek ki açıkça bu kompleksin tüm uygarlıklardan önce geldiğini düşünüyor. Ama durum böyleyse, şurası açık ki, kompleksin nedeni olan totemik kıya, *ister istemez* kompleksten çok daha eski olmalıdır.

Öyleyse kompleks, tüm uygarlıklardan önce doğmuş olmalı; ama o zaman sorunumuzun öteki seçeneği ile karşı karşıya bulunmuş oluyoruz: Totemik kıya canlı varlıklarda doğal durumda mı ortaya çıkabildi? *Ex hypothesi*, varsayım dışı, henüz var olamayan gelenekte ve kültürde iz bırakmış olabilir mi? Bu sorunları onaylayarak yanıtlamak, ortaklaşa baba kıyımının peşinden maymunun da uygar yaşama girdiğini ve insan olduğunu aynı zamanda onaylamaktır. Ya da aynı eylemin peşinden ırksal bir bellek, hayvan-üstü yeni bir yetenek kazandı.

Olanları biraz daha yakından inceleyelim. Ön-insan

antropoid türlerin aile yaşamında güdüler zincirinin her halkası, yararlı olmaktan çıktığı an, ortadan kalkar. Geçmişteki güdüsel davranışlar etkin hiçbir iz bırakmaz, bu da her türlü çatışma ve kompleks olasılıklarını ortadan kaldırır. Bence bu savın hayvan psikolojisi üzerine yapılacak yeni araştırmalarla doğrulanmasına gereksinim var, ama böyle olduğu gibi de bu konu üzerine tüm bildiklerimizi doğruluyor. Eğer söylediklerimiz doğruysa, freudien varsayımların dev ailesiyle ilgili önermelerini reddetmek hakkına sahibiz. Çocuklar ana-babanın koruyuculuğuna gereksinimleri kalmayınca doğal ve güdüsel olarak aileyi terketmeye hazır olunca, baba onları neden kovsun? Kendilerinin ve komşularının kümelerindeki üyeler arasında öteki cinsten de çocuklar olacağına göre, neden dişilerden yoksun kalsınlar? Genç erkekler babanın öfkesini çekerek ve onun ölümünü arzulayarak neden babanın sürüsüne bağlı kalsınlar? Daha önceden bildiğimiz gibi, özgür oldukları için çok mutlu olan çocuklar, babanın sürüsüne dönmeyi hiç istemezler. Sürüde özgür olmak istiyorlarsa, babanın sadece emekliye ayrılmasını beklemek yeterken, yaşlı babanın öldürülmesi gibi üzücü ve arzu edilmez bir eyleme neden girişsinler?

Freud'ün varsayımındaki onayların tutarsız olduklarını hemen anlamak için bu soruları formüle etmek yetişir. Gerçekte, herhangi bir hayvan türü için zaten kaçınılmaz olan çok sayıdaki alışkanlıkları, eğilimleri ve zihinsel davranışları Freud dev ailesine yüklüyor. Böyle bir kavramın biyolojik açıdan destek bulamayacağı açıktır. En önemli görevi çoğalma olan antropoid bir türün doğal durumdaki varlığını, bu türün tüm çıkarlarına karşı bir güdü düzeneği ile belirlemek, kabul edilecek şey değildir. Freud'ün ilkel sürüyü, orta sınıftan bir avrupalı ailesin karekterize eden tüm kusurlarla, tüm aksak yanlarla ve tüm uyumsuzluklarla donattıktan sonra çok çekici ama elbette tümüyle fantezi bir varsayıma uygun olarak, tüm tutkularının zincirden boşalacağı bir ortam olan tarihöncesi cengele saldığını görmek çok kolay.

Ama biz yine de Freud'ün kurgularını geçerli sayalım ve kendi kanıtlarımızın gereksinimi için ilk kıya gerçekliğini kabul edelim. Yol açabildiği sonuçlar yine de aşılmayacak güçlükler doğuruyor. Bize öğretildiğine göre, totemik kıyanın peşinden, aile içi insan yeme (endo-cannibal) totem yemeğinin kutsallaştırılmasında ve cinsel tabu kurumunda bir pişmanlık duygusu açıklanmış oluyor. Demek ki babayı öldüren evlatların vicdanı var. Oysa vicdan uygarlığın bir ürünüdür, diğer bir deyişle pek doğal bir ürün değildir. Yine varsayım oğulların yasa yapma, ahlaksal değerler ve dinsel törenler yerleştirme, toplumsal bağlar kurma olasılığını da içeriyor; hayal etme olasılığı olmayan olgular üzerine kurulu salt dayanıksız olgular bunlar; çünkü varsayımın kendisine göre söz konusu olaylar tüm uygarlıktan önceki bir ortamda geçiyor; hem bir uygarlık bir anda ve bir tek eylemle yaratılmıyor.

Doğal durumdan kültürel duruma geçiş birden bire olmuyor. Hiç de hızlı olmayan bir süreç ve nerdeyse algılanamayan bir geçiş söz konusu. Uygarlığın ilk öğelerinin ilkel gelişimini, dili, geleneği, materyal yapımını, kavramsal düşünceyi çok emek isteyen, çok geniş zaman aralıkları üzerine yayılmış ve çok yavaş bir süreç olarak, sınırsız ve son derece küçük çabaların birikim etkileri olarak göstermeliyiz. Bu süreci tüm ayrıntılarıyla yeniden kurma olasılığımız yok, ama bu evrimin en önemli etkenlerini ortaya çıkarabiliriz, ilkel insanın kültür durumunu analiz edebiliriz, oluşumuna egemen olan düzeneği bir dereceye değin açıklayabiliriz.

Eleştirel analizimizi özetlemek için diyeceğiz ki, eğer totemik kıyaya bir anlam verilmek isteniyorsa, onu uygarlığın tam kökenlerine yerleştirmek ve genel olarak kültürün ilk nedeni yapmak gerekir. Başka türlü söyleyecek olursak, kıyanın gerçekleştirildiğini ve sonuçlarının doğal durumda geliştiğini kabul etmek gerekir; burada da birkaç çelişkiyle karşı karşıyayız. Birinci olarak, hayvansal yaşam koşullarında güdüler her zaman duruma uygun olarak çok iyi işlediğinden, baba kıyasını doğrulamaya elverişli tüm

nedenlerin yokluğunu böylece saptamış oluyoruz; oğullar ne çatışmaya yol açıyorlar, ne baskıya; sürüyü terkettikten sonra babalarına diş bilemek için hiçbir neden yok. İkincisi, daha önce de gördüğümüz gibi, doğal durumda totemik kıyanın sonuçlarını saptayaoak tüm olanaklar eksik kalıyor. Doğal durumda âyinin, yasaların, ahlakın katışabileceği hiçbir kültürel ortam yok.

Kültürün kökenlerini, yaratıcı bir eylemin sonucu olarak kavramak olanaksızdır, diyerek bu iki itirazı özetleyebiliriz. Uygarlık bir kıyadan, bir tufandan ya da bir ayaklanmadan yararlanarak ve baştan sona silahlı olarak yerden çıkmadı.

Uygarlığın gerçek doğasını ve kültürel süreçleri kavrama tarzımızın bizi zorladığı gibi neleri freudien kuramın temel kusuru olarak sayıyorsak ve açıkça ne itirazlarımız varsa, şimdiye değin onlarla meşgul olduk. Bu varsayıma ayrıntılı başka çok sayıda itirazlarla karşı çıkmak zor olmasa gerek, ama böyle bir çalışmayı Prof. Kroeber yaptı: Antropolojik açıdan olduğu kadar, psikanaliz açısından da Freud'ün varsayımının bilincinde olmadığı neler varsa, bunları açıklıkla ve inandırıcı bir biçimde güzel bir yazıda ortaya koydu (1).

Totemin kökenleri üzerine psikanalizde yaratılan bu spekülasyondan çok, daha ciddi bir güçlüğü burada açıklamak önem kazanıyor. Eğer Ödip kompleksinin ve üstelik uygarlığın gerçek nedeni, baba öldürmenin şok edici eylemindeyse ve kompleks sadece insanlığın ırksal belleğinde bulunuyorsa, zamanla bu neden silinmedi? Freud'ün kuramına göre başlangıçta kompleksin korkunç bir gerçeklik, sonra da insanın başına bela bir anı olduğu kabul edilebilirse, neden daha sonraki uygarlıkların içinde yok olmadı?

Kaçması kolay olmayan bir sonuca varıyoruz burada, ama bunu diyalektik olarak çürütmeye de hiç gereksinim yok, çünkü Dr. Jones'ın kendisi bunu bir makalesinde arzu

---

(1) **Totem and Taboo, an Ethnologic Psycho-analysis, «American Antropologist», 1920, s. 48 ve sonrakiler.**

edilir tam bir açıklıkla belirtiyor. Ona inanacak olursak, ataerkillik ve üst uygarlıkların toplumsal örgütleri, gerçekte ilk kıyaya bağlı tüm güçlüklerin mutlu bir çözümünü oluşturdu.

«Tanıdığımız ataerkil sistem, babanın üstünlüğünü tanıma ve aynı zamanda ne ana hukuku sistemine, ne karmaşık tabulara başvurarak bu üstünlüğü sevgiyle kabullenmenin istemi anlamına geliyor. İnsanın ehlileştirilmesi, Ödip kompleksinin derece derece silinmesi anlamına geliyor. Şimdi insan gerçek babasına karşıdan bakabilir ve onunla yaşayabilir. Babanın aile içinde işgal ettiği yerin tanınması, uygarlığın gelişmesinde en önemli bir ilerleme sayılmalıdır derken, Freud haklıydı».

Böylece Dr. Jones ve yine ona göre Freud'ün kendisi birtakım kaçınılmaz sonuçlara vardılar. Onlara göre kompleksin içinde doğduğu ilk koşullardan çok uzaklaşması, aynı zamanda Ödip kompleksinin silinmesidir, diğer bir deyişle, ataerkil kültürdür. Bu sonuç ayrıca Totem ve Tabu' nun genel şemasına ço kiyi uyuyor. Peki uyuyor mu, psikanalizin genel şemasına nasıl uyuyor, antropolojiye ve onun sorunları üzerine yansıttığı uygun bir ışık var mı?

Bu sorulardan birincisiyle ilgili olarak hemen anımsayalım ki, bizim modern ataerkil toplumlarda Ödip kompleksinin varlığı saptanmış bulunuyor ve ataerkil dünyamızda uygulanan sayısız psikanalitik sağaltımlar sırasında gün geçmiyor ki yeniden saptanmış olmasın. Bu olaya en son karşı çıkması gereken bir psikanalizci olmalıdır. Ödip kompleksi bu kadar silinmişe benzemiyor. Psikanalizcilerin buluntularının az abartma içermediğini kabul ederken bile toplumbilimsel gözlem bu konuda psikanalizin savlarını yine de onaylıyor. Bununla birlikte psikanalizci, nedenleri bilinçaltına itilen aile uyumsuzluklarını bilinç düzeyine çıkarmayı içeren yöntemle bireysel ve toplumsal akıl hastalarının çoğunu sağaltırken sanki bizim toplumda «babanın üstünlüğü tümüyle» tanınmamış ve «hatta sevgiyle kabul» edilmemiş gibi onu savunuyor. Gerçekte en belirgin ataerkil kurumlar, aile uyumsuzluklarının oluşumuna en elverişli

koşulları sunan *Patria Potestas*'ın -baba gücü, egemenliğinin- son aşamasıdır. Psikanalizciler Shakespeare'i, İncil'i, Roma tarihini ve Yunan mitolojisini anımsayarak usanmadan bunu bize gösteriyorlar. Kompleksin kahramanının kendisi son derece ataerkil olan bir toplumda yaşamadı mı? Ve kahramanın trajedisi babasına duyduğu kıskançlık ve babanın esinlediği boş inanç korkusu üzerine, hemen diyelim ki tümüyle toplumsal nedenlere dayanmıyor mu? Kahraman ataerkil yazgının yaylarıyla oynayan bir çeşit kukla olmasaydı, söz konusu mit ya da trajedi aynı korkunç ve kaçınılmaz sonuçları önümüzde sergilemeyecek miydi?

Modern nevrozların çoğu, hastaların gördüğü düşler, edebiyatımız ve ataerkil inançlarımız Ödip kompleksinin diliyle yorumlandı; diğer bir deyişle oğulun babanın aile içinde işgal ettiği yeri hiç bilmediği, gerçek babasının yüzüne bakmayı sevmediği ve onunla barış içinde yaşama gücünde olmadığı, adı açıklanmayan, ama belirgin baba hukuku içinde yorumlandı. Şurası açık ki, hem bir kuram, hem bir uygulama olan psikanaliz, uygarlığımız «Ödip kompleksi» öğesini içeren uyumsuzluklardan acı çekiyor, önerisinin gerçeğiyle birlikte yürüyor ve uzlaşıyor.

Yukarıda aldığımız parçada dile getirilen iyimser görüşlü antropoloji için insan ne düşünebilir ve ne düşünmeli? Eğer ataerkil kurum, Ödip kompleksinin mutlu bir çözümü anlamına geliyorsa ve baba ile oğul arasında içten ilişkiler kuracak nitelikteyse, Ödip kompleksinin silinmemiş biçimini bulmak için araştırmalarımızı nereye yöneltmeliyiz? Bu kompleks ana hukuku kurumunda «yön değiştirmiş» olsun; zaten bu kitabın ilk iki bölümünde gösterdiklerimiz bunlardı ve Dr. Jones'ta bizim etkilerimizin dışında yine aynı şeyi açıklıyor. Henüz inceleme konusu olmamış bir uygarlıkta Ödip kompleksi tüm görkemiyle var olabilir mi? Gereksiz bir soru. Böyle bir incelemenin bunu ortaya çıkarıp çıkaramayacağını önceden söyleyemem. Ama bana öyle geliyor ki, sorunu yadsımak, açıkça yetersiz kesinlemelerle onu örtmek, şimdiye değin yapıldığı gibi çözümü

önünde geri çekilmek, antropolojiye olduğu kadar psikanalize de kötü hizmette bulunmaktır.

Dr. Jones'ın ilginç çalışması üzerine başlıca eleştirel analiz gücümüzü vererek, psikanalizin bu sorunu işlerken uyguladığı yöntemi bozan tüm çelişkileri ve karanlık yanları ortaya çıkardık. Başlıca tutarsızlıkları belirtelim: «Bastırılmış kompleks» kavramı; ana hukuku ile ataerkilliğin bilinmemesi arasında, birbirlerinden bağımsız olmalarına karşı, karşılıklı bir bağın varlığının onaylanması; son olarak, ataerkilliğin Ödip kompleksine mutlu bir çözüm oluşturması ve aynı zamanda onun nedeni olması. Benim kanıma göre tüm bu çelişkiler Ödip kompleksinde toplumsal ve kültürel olguların sonucunu değil, *Vera Causa*'sını gerçek nedeni gören öğretiyle bağıntılı; bu öğreti Ödip kompleksini ilk kıyaya değin çıkarıyor ve bunun ortaklaşa eğilim ve soydan geçme biçimi altında ırksal bellekte direndiğini bize öğretiyor.

Bir noktayı daha ortaya koymak istiyorum. Eğer ilkel baba öldürme, gerçek tarihsel bir olay gibi gözönüne alınıyorsa, diğer bir deyişle uzam, zaman ve somut koşullar içinde meydana gelmişse, bu kıyayı gözlerimizin önünde nasıl canlandırmalıyız? Zamanın belli bir anında, belli bir yerde ve üstün bir sürü içinde mi kıyanın meydana geldiğini kabul etmeliyiz? Uygarlık bu kıyadan mı çıktı ve hemen tüm dünyaya mı yayıldı, içkin bir yayılma gücü gereğince gittiği her yerde maymunları insanlara mı dönüştürdü? Saçmalıkların hemen göze çarpması için bu saçmalıkları dile getirmek yetişir. Baba öldürme salgınının tüm dünyaya yayıldığını, her sürünün kendi zorbasına karşı çıktığını, bunun da uygarlığın yaratıcısı kıyayla sonuçlandığını varsaymak daha az saçma olmasa gerek. Bu varsayımı somut açıdan inceledikçe ve sonuçlarını geliştirdikçe, eğer Freud'ün kendisinin bile karşı çıkmak gereğini duymadığı Profesör Kroeber'in deyimini kullanacak olursak, insan daha çok «sadece şöyle bir öykü» görüyor.

6 — Kompleks mi, Duygu mu?:

Şimdiye değin «kompleks» sözcüğü, ailenin üyelerine karşı tipik tutumları göstermek için kullanıldı. Yalnız ataerkil toplumlara uygulanan «Ödip kompleksi» terimini, tüm uygarlıklara uygulanır kılmak için onu genelleştirme girişiminde bulunarak «çekirdeksel aile kompleksi» yeni deyiminde kullanmıştım. Bununla birlikte, bilimsel terimlerin yararına ve her şeyden önce genel bir kural olarak yeni bir terimden kaçınmak için ve hem ayrıca terimlerin iki türlü kullanımı da yerleşmişse, ben yeni deyimimi atmaya hazırım. Bana göre «kompleks» sözcüğü, öyle şeyler içeriyor ki, onu bilimsel anlamda belirtildiğinden yani Almanlar'ın «Schlagwort» dediğinden başka türlü kullanmak yararsız oluyor. Hem ona verilmiş anlamı da hiçbir zaman usumuzdan çıkarmamalıyız.

«Kompleks» sözcüğü, psikanalizin belli bir tarihine rastlar: Psikanalizin sağaltımla yakından bağlantılı olduğu ve nevrozları iyileştirme yönteminden başka bir şey olmadığı bir döneme değin uzanır. O zaman «kompleks» sözcüğü, hastanın bilinçaltına itilmiş hastalıklı heyecan davranışını belirtmek için kullanılırdı. Ama bugün, bir adamın bilinçaltındaki heyecanının tutumunu, başka herhangi bir kimseye göre ayırmak ve yalıtmak, onu bilinçaltına itilmemiş öğelerden bağımsız olarak sağaltmak olası mı sorusu gündeme geliyor. İncelememiz sırasında, bir kimseye göre davranışları oluşturan çeşitli heyecanların organik bir sistem, çözünmez bir bütünlük oluşturacak kadar iç içe ve birbirine yakından bağlı olduklarını saptadık. Böylece baba için yüceltilen ve idealleştirilen duygular, yansıma ve karşıt olan sevmezlik, öfke ve aşağılama duygularına bağlıdır. Gerçekte bu olumsuz duyguların büyük bir kısmı babaya göre çok abartılmış görünür; bunlar bir babanın, en azından idealinin, çok coşkulu idealleştirilmesinin gölgesi ve bilinçaltına atılmasıdır. Bu gölgeyi önbilinçten ayırmak, onunla bilinçaltı arasında bir açıklık yaratmak, olacak şey değildir. Psikanalizci kendi sağaltım odasında gerektiğinde

belirgin öğeleri, davranışın açık durumunu hastalığın oluşunda önemli bir rol oynamamış gibi ihmal edebilir; bilinçaltındaki öğeleri yalıtabilir ve kompleks adını vereceği ayrı bir öğe durumuna sokabilir. Ama hastasından ayrılır ayrılmaz ve psikolojinin genel kuramını formüllendirmeye girişmek için masasına oturduğunda, komplekslerin olmadığını, bilinçaltında hiç de bağımsız bir varlık sürdürmediğini, temel öğelerinin azıcık olsun bilinçaltına itilmeden tam bir organik kısım oluşturduğunu hemen anlar.

Bir toplumbilimci olarak burada beni ilgilendirenler, hastalık bilimi ile ilgili sonuçları değil, olağan ve basit temelleri. Ve bunların hepsi şimdiye değin kuramsal analizi geciktirirken, diğer bir deyişle, sonunda olgulara değindiğim ana değin, ailesel etkileri betimlediğim sürece, «önbilinç» üzerine olduğu kadar, bilinçaltı öğeleri üzerine de ısrarla durmadan edemedim. Psikanalizin, anaya ve babaya olan tipik duyguların olumlu olduğu kadar, olumsuz öğelerden de oluştuğunu, bilinç düzeyine yayılı bir tabakanın varlığı kadar, bilinçaltına itilmiş bir tabakanın da varlığını göstermesi övgüye değer. Ama bütün bunlar, her iki tabakanın da eşit önem taşıdığını bize unutturmamalıdır.

Böyle yalıtılmış ve bilinçaltına itilmiş bir davranış kavramının toplumbilimde hiçbir yararı olmadığına göre, bu kavramın nasıl genelleştirilebileceğini görmeye çalışalım; diğer bir deyişle, şimdiye değin «çekirdeksel aile kompleksi» dediğimize hangi pisikolojik öğretiyi bağlayabiliriz, bu kompleks, bilinçaltındaki öğeler kadar, açık öğelerden de oluşuyor. Doğal olarak özellikle M A.F.Shand'ın duygusal yaşamımıza ilişkin çok önemli çalışmalarını gözlerimin önüne getiriyorum; onun bu duygular kuramı daha sonra Stout, Westermarck, Mc Dougall ve diğerlerince geliştirildi. M. Shand heyecanların birbirleriyle bağıntısı olmayan, ara sıra kazara ortaya çıkan ve zihinsel bir ortamda yüzen birbirinden ayrı cansız parçacıklar gibi görülemeyeceğini ilk anlayan kimse oldu. Onun kuramı, heyecanlar üzerine diğer tüm çalışmalarda olduğu gibi, heyecanlarımızla çevremiz arasında karşılıklı açık bir bağın varlığını bildiren

bir ilkeye dayalıdır; nesnelerin ve kişilerin miktarı bizde heyecan tepkilerine yol açar. Her kişinin ya da nesnenin çevresindeki heyecanlar belli bir sistemde örgütlenirler: Aşk, kin, ya da ana-baba için, bir ülke için, bir ideal için yapılan özveri. Böyle bir sistemde örgütlenmiş heyecanlara M. Shand duygu adını veriyor. Ailenin çeşitli üyelerine, vatanseverliğe, gerçeklik aşkına, dürüstlüğe, bilimsel çalışmalardaki özveriye bizi bağlayan bağlar, duygu bağlarıdır. Her insanın yaşamına sınırlı miktardaki bu duygular egemen olur. Duygular kuramını M.Shand önce çok önemli sayabileceğimiz bir iki denemeyle başlattı, sonra bu çalışmalar büyük bir cilt oluştaracak şekilde gelişti (1). M. Shand bu kitabında aşk ve kin gibi her sistemin küçük bir miktarı için doğuştan gelen bir eğilimin varlığını ve bunun bileşimine belli miktarda heyecanların katıldığım kabul ediyor. M.Shand her belli bir durum için bir tip zihinsel tepki kompleksi görüyor; öyle ki, her heyecan kendi buyruğunda belli miktarda güdüsel tepki bulunduruyor. Toplumsal bağlar kadar kültürel değerler de, geleneğin ve kültürün etkisi altında bir eşitlemeye uğramış duygular olduğundan, M.Shand'ın kuramı toplumbilimci için çok büyük önem taşımaktadır. İki ayrı toplumdaki aile yaşamını incelerken, belli bir toplumsal soruna M.Shand'ı kuramının somut bir uygulamasını yapmış olduk. Bulunduğu ortamın en önemli öğeleri bakımından çocuğun davranışının derece derece oluştuğunu gösterdik ve oluşumuna katkıda bulunan etkenleri analiz ettik. M.Shand'ın kuramında yaptığımız tek düzeltmenin ve tek katkının, psikanalizin bize telkin ettiği «bir duygunun bilinçaltına itilmiş öğeelri»ni gözönüne almak olduğuna inanıyoruz. Ama bu bilinçaltındaki öğeler yalıtılmış ve dışarıyla ilişkisiz olamazlar; «kompleks» olarak «duygu»dan ayrı ve farklı bir şey gibi düşünülmemelidir. Bunların sonucu olarak M.Shand'ın kuramı, bize üzerine kendi vardığımız sonuçları oturtabileceğimiz tek sağ-

(1) **Character and Emotions**, in «**Mind**», yeni dizi, cilt I, ve **The Foundation of Character**, 1. basım, 1917.

lam kuramsal temel olarak görünüyor; öyle ki, bir «çekirdeksel kompleks»ten söz etmek yerine aile duygularından, belli bir toplumun karekteristik akrabalık bağlarından konuşmak daha doğru olur.

Babaya, anaya, kardeşe ya da bacıya olan duygular ya da davranışlar birbirlerinden yalıtılmış ve bağımsız olarak gelişmiyorlar. Organik ve çözünmez aile birliği, aile üyelerinin birbirlerinde gözlediği ve aynı zamanda bir sisteme dayalı davranışların psikolojik birliğini de koşullandırır. Demek ki «çekirdeksel aile kompleksi» deyimi, duyguların eşdüşüm sistemi kavramıyla aynı anlama geliyor ya da daha kısacası, anaerkil ya da babaerkil bir topluma özgü duyguların bir biçimidir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

İÇGÜDÜ VE KÜLTÜR

1 — Doğal Yaşamdan Kültürel Yaşama Geçiş:

Bu kitabın, kimi psikanalitik kavramların başlıca tartışmalarına ayrılan bir önceki kısmında vardığımız sonuçlar özellikle eleştirel nitelik taşıyordu: Uygarlaşmış yaşam öncesi durumda toplumsal kurumlara, töreye, dine kalıp görevi yapmaya elverişli ortamın varolmadığı ilkesini göstermeye çalıştık. Bilmemiz gereken şu ki, uygarlık bir anda ve bir tek eylem tarafından yaratılmadı, kurumlar, töre, din birden bire ortaya çıkmadı, en büyük olaylardan sonra bile hayvanlar doğal durumlarında kaldı. Ama bunu reddetmek bize yetmiyor, ayrıca kimi kesinlemeler yapmayı da göze alıyoruz. Yanlışları gösterdikten sonra, gerçek durumda cereyan ettiği gibi süreçleri aydınlatmak istiyoruz. Doğal durumun karakteristik süreçleriyle, uygarlaşmış yaşamın süreçleri arasında varolan süreçlerin analizini yapmaya kalkışırken işte böyle bir eğilim içindeyiz.

Uygarlaşmış durumun tipik, karakteristik davranışı, doğal durumdaki hayvandan tümüyle ayrılır. İnsanın kültürü ne denli basit olursa olsun, yine de maddi araçlar topluluğuna, silâhlara ve ev eşyalarına sahiptir; insan, aynı zamanda yardımcısı olduğu ve denettiği bir ortamda gelişti, dil aracılığıyla başkalarıyla iletişim kurdu; ussal, dinsel ya da büyüsel nitelikte kavramlar oluşturmayı başardı. Böylece maddi varlığın bütünlüğünü elinde tutan insan, toplumsal bir örgütün içinde yaşadı, dilin yardımıyla iletişim kurdu ve manevi değerler sisteminde eylemlerine dayanak buldu. Bunlar, insanın kültürel fetihlerinin

tümünü içinde sıraladığımız başlıca dört kümedir. Demek ki biz kültürü ancak yapılmış bir olgu olarak tanıyoruz, ama onu hiçbir zaman gözlemlemiyoruz; oysa *in statu nescandi*'yi —doğuş halinde olanı— olası tüm açıklığıyla anlamak önemlidir. «Bir uygarlığın doğuşunu gösteren özgün olaylar» üzerine varsayımlar üretmenin yararına hiçbir zaman inanmıyoruz. Saçma varsayımlara ve doğrulanmayacak kesinlemelere başvurduğumuz sürece, insan kültürünün başlangıçları üzerine düşüncelere dalmak, boşuna kürek çekmek olur. En önemli tek şey, sürecin bütünlüğü içinde rol oynayan kültürel gelişmelerin çeşitlerini ortaya koymaktır; diğer bir deyişle onların her biri için insanın psikolojik donanımının değişimi içinde ve bu psikolojik donanım üzerine etkili olabilecek psikolojik olmayan etkenlerin payını ortaya koymaktır. Kültürel gelişim etkenleri iç içe ve birbirleriyle yakından bağlantılıdırlar; kültür olgularının kalıtlarına ilişkin hiçbir bilgiye, belirtiye sahip olmadığımız ve başlangıç üzerine tüm kurgularımızda zaman etkeni düşünsel denetimimizden tümüyle kaçtığı için geriye bize etkenler arasındaki karşılıklı bağı incelemek kalıyor ki bu da halen bize önemli bilgiler verecek niteliktedir. Olduğu gibi incelememiz gereken bu karşılıklı bağlar, gelişimi bitmiş durumdaki bir kültür içinde kendini gösteriyor, ama bu andan (durumdan) başlayarak gittikçe daha ilkel biçimlere varma olanağımız var. Böyle başlayarak değişmez bağımlı kurallar yerleştirmeyi başarabilirsek ve tüm kültürel olgularda gözlenen kimi karşılıklı bağları saptarsak, bu yasaları ve bu kuralları benimsemeyen tüm varsayımların boş ve anlamsız olduğunu söylemeye yetkimiz olacak. Bundan da öte, eğer tüm kültürel olguların boyun eğdiği yasalar kimi etkenlerin ağır basan etkisini bize gösterirse, uygarlığın kökenlerine aynı etkenlerin yön verdiğini onaylamaya hakkımız olacak. Böyle anlaşılan «köken» kavramı, ne zaman içinde öncelik, ne de nedensel belirleyicilik içeriyor, ama başlangıç evresi de içinde olmak üzere tüm uygarlık evrelerinde kimi etkin etkenlerin evrensel varlığını belirliyor sadece.

Başlıca kültürel ulamlar, daha ilk başta birbirlerine bağımlı durumda ve eş zamanda varolmuşlardır, diyen postulayı formüllendirmekle başlayalım. Bu kültürel ulamlar peşpeşe doğmuş olamazlardı ve zaman içinde peşpeşe oluşlarını göstermek de olası değildir. Örneğin maddi kültür, insan ancak geleneksel tekniğe göre âletlerini kullanma yeteneğini kazandıktan sonra kullanılabilirdi. Öte yandan kavramsal düşüncenin ve dilin varlığı olmaksızın bilgi ve gelenek kavranılamaz. Demek ki düşünce, dil ve maddi kültür arasında yakın bir bağ var ve ilk evre de içinde olmak üzere, evrimin tüm aşamalarında bu böyle olmalıydı. Öte yandan, yaşamın maddi olarak düzenlenmesi, ev araçlarının kullanılması, günlük yaşamda yer değiştirme olasılıklarının edinilmesi, tüm toplumsal örgütlerin gerekli sonuçları ve ilk kaçınılmaz koşullarıdır. Ocak ve barınak, yalnızca ev yaşamının simgeleri değil, ayrıca akrabalık bağlarının oluşumunda en etkin rol oynayan gerçek toplumsal etkenlerdir. Beri yandan ahlâk bir güçtür, o olmazsa, insan kendi güdülerine karşı savaşamaz ya da salt güdüsel yaşamın ötesine bile geçebilir; insan kültür durumunda, hatta en basit teknik etkinliklerinde ona durmadan başvurmak zorundadır. Burada bizi en çok ilgilendiren, güdüsel donanımda sonradan ortaya çıkan değişmelerdir, çünkü bu bilinçaltına itilenlerin aldığı yol ve değişime uğramış güdüsel eğilimler sorununa ilişkindir, kısacası, «bilinçaltı» alanına ilişkindir. Ödip kompleksinin hesabını vermek için öne sürülen uydurma varsayımların, şimdiye değin uygar yaşam içinde insan güdülerinin uğradığı yazgının çok ihmal edilmesinden ileri geldiğini göstermeye çalışacağım. Kültürün başlangıcının, güdülerin biliçaltına itilmesinin sonucu olduğunu, Ödip kompleksinin ya da diğer tüm «kompleksler»in tüm temel özelliklerinin, uygarlığın kendi ileriye doğru evrimi sırasında biriktirdiği gerekli alt-ürün olduğunu göstermeye çalışacağım.

Ve sonuç olarak, kültür durumunda yaşayan ana-baba ile çocuklar arasında zina girişimlerinin doğması gerektiğini, gerçek güdüleriyle yönetilen hayvanlar ailesinde bu

gibi şeylerin olamayacağını göstermeye çalışacağım. Zina aile yaşamıyla bağdaşmayacağı için bu yasak eğilimlere karşı insanlar arasında savaşmak ve bunu kesinlikle bastırmak gerektiğini de ayrıca göstereceğim. Öten yandan, kültür, yalnızca zorlayıcı bir yetkenin benimseteceği bir eğitimi de kapsamaktadır. Bizim toplumda bu yetkeyi temsil eden babadır; baba ile oğul arasındaki ilişkilerden öfke ve kompleksi oluşturan diğer öğeler doğar.

2 — *Yenidoğan Kültürün Beşiği Aile:*

Araştırmalarımızın konusunu oluşturanlar arasında, güdüsel yanıtlar düzeneğinin uğradığı başlıca değişikliklerin de incelenmesi gerekir: Aile yaşamının ilkel biçimleri ve hayvan ailesinden insan ailesine geçiş. Psikanaliz tüm ilgisini insan ailesi üzerinde yoğunlaştırıyor ve benim de ait olduğum antropolojinin gözünde aile, ilkel toplumun en önemli kümesini oluşturuyor. Aşk girişimlerinin doğasına, evlilik ilişkilerine, ana-babanın görevlerine ilişkin hayvan toplumlarıyla insan toplumları arasında daha sonra yapacağımız karşılaştırma, ailenin hangi anlamda toplumun bir hücresi ve tüm insan örgütlerinin çıkış noktası gibi sayılabileceğini bize gösterecek. Konumuzun sonuna değin gitmeden önce, bir çıkış noktası saptamak yine de gerekli olacak. Çoğu zaman antropologların ileri sürdüklerine göre insanlık, maymuna benzer sürücül bir türden gelişti ve insan, hayvan atalarından «sürü güdüsü»nü miras aldı. Oysa bu varsayım, bizim burada onayladığımız görüş noktasıyla hiçbir zaman bağdaşmıyor, çünkü toplumlaşabilme —sözün genel anlamıyla—, aile ilişkilerinin bir uzantısını oluşturur ve bundan başka bir kaynak da yoktur. Ön-kültür sürücül postulasının neyin üzerine dayandığı gösterilmemiş olduğu sürece ve kültür kazanımı olan toplumlaşabilir insanla, tüm özelliklerini doğuştan kazanmış sürü hayvanı arasında kökten ve doğal bir ayrım olduğu sürece, ilkel akrabalık kümelerinin toplumsal örgütlerini türetmek için yapılacak tüm girişimler boşuna olacak-

tır. Ayrıca, her tanıtlama yaparken «sürü güdüsü»yle karşı karşıya kalacağımıza ve her fırsatta onu çürütmek için yeniden başlayacağımıza, bu zıt noktaya, bu yanlış kavrama daha ilk baştan saldıracağız.

Acaba bizim ön-insan atalarımız doğuştan gelen ve hayvanlara bir sürü içinde işbirliği yapma yeteneğini veren eğilimlerinin buyruğu altında mı, yoksa sadece örgütlenmiş ve yalıtılmış aileler durumunda mı yaşıyorlardı, sorusu bence boş (ayrıca salt hayvanbilimsel) bir soru. İlgileneceğimiz soru daha çok, insan örgütlerinin kimi biçimleri acaba sürücül hayvanın kimi belirtilerine indirgenebilir mi, başka türlü söyleyecek olursak, acaba örgütlü davranış, sürücül hayvanın özel bir durumu ya da sürü içgüdüsü gibi sayılabilir mi, olacak.

Önce sürücül hayvanı inceleyelim. Belli sayıdaki hayvan türleri, belli bir sayıda küme oluşturarak ancak yaşayabilirler ve doğuştan gelen eğilimlerinin itmesyle ve belli bir işbirliği biçimine başvurarak varlıklarını sürdürecek başlıca sorunlarını ancak çözebilirler. Bu tür hayvanların özel bir «sürü güdüsü»ne sahip oldukları söylenebilir mi? Yetkin yazarların dile getirdiği tüm güdü tanımlarına göre, *güdü belli bedensel düzeneklere bağlı değişmez bir davranış biçimi oluşturur, organik gereksinimlere yanıt verir ve türü temsil edenlerin hepsinde tekbiçimde kendini gösterir.* Hayvanların yiyecek ararken başvurdukları çeşitli özel davranışlar; dişi ararken oluşturdukları tutumun bütünlüğü; yavruların büyütülmesi ve eğitilmesi; çeşitli devinim aygıtlarının işleyişi; ilkel savunma ve saldırı düzeneklerinin harekete geçirilmesi: Bunların her biri anatomik aygıta olduğu kadar fizyolojik düzeneklere ve ırksal varlığı temsil eden engin biyolojik sürecin tümü içinde özel amaçlara bağlı güdülerdir. Ne zaman organizmanın koşulları ve dış koşullar güdünün harekete geçirilmesini kamçılasa, bu güdülerin yönetimi altındaki türün tüm bireyleri benzer bir biçimde davranır.

Peki, sürü halinde yaşama? Bu konuda işlevlerinin ayrımının, etkinliklerinin eşgüdümünün ve ortak yaşamın ge-

nel bütünlüğünün böceklerde ve belki de mercan kümelerinde olduğu gibi nispeten yaşamın daha aşağılarında yer alan hayvanlarda daha belirgin olduğunu söylemek yerinde olur(1). Bununla birlikte, ne toplumsal böceklerde, ne sürücül memelilerde herhangi bir biçim altında «sürü yaşamı»nın öze Ibir eylemine bağlanabilecek anatomik kalıntı bulunmuyor. Hayvanların ortaklaşa davramşı, onların tüm süreçlerinin temelidir, tüm güdülerini kapsar, ama başlı başına bir içgüdü oluşturmaz. İsterseniz şöyle diyelim, doğuştan gelen bir bileşen oluşturur; söz konusu olan tüm güdülerin genel bir çeşitlemesidir, onun sayesinde aynı türün bireyleri arasında en yaşamsal işlerde bir işbirliği yerleşir. Hayvanların ortaklaşa tüm davranışlarında işbirliğini doğuştan gelen uyarlamalar yönetir, yoksa — sözün insanıl anlamında — toplumsal bir örgüt değil. Yukarıda andığım tüm makale boyunca göstermeye çalıştığım da buydu.

Demek ki insan, hayvanların sahip olmadığı sürücül bir güdüyü değil, yaygın «sürü yaşamı»nı miras aldı. En basitinden bunun anlamı, insan bireysel olmaktan çok, ortaklaşa bir davranıştan yana kimi uyarlamaları gerçekleştirecek genel bir eğilime sahiptir; buyrun size, somut antropolojik sorunlar için bize hiçbir yardımdan bulunmayan bir önerme. Gerçi bunun yanlış olduğunu göstermek çok kolay. İnsan gerçekten en önemli eylemlerini ortaklaşa yerine getirme eğilimine mi sahip? Sadece kimi belirli etkinlikler dolayısıyla gerçekten bir «sürü yaşamı» mı gösteriyor? Hiç kuşku yok işbirliği gücünü sınırsız olarak göstermek ve kendi türünden çok sayıda insana görev verecek yetenekte. Bununla birlikte yapılacak etkinlik ne olursa olsun, koşullar ve kültürün tipi gerektirdiği zaman insan yalnız başına da görevlerini yapacak yetenektedir. Örneğin bedensel gereksinimin içerdiği tüm etkinlikler: Yiyecek tedariki, balık avlama, tarım ortaklaşa yapılabileceği gibi, küme içinde bireysel çabayla ya da yalnız başına da yapılabilir. Türün

(1) Bu konu için bakınız, B. Malinowski, **Instincts and Culture**, In Noture, 19 Temmuz 1924.

çoğalmasına gelince, insan ya cinsel yarışmanın ortaklaşa biçimlerini, küme yaşamını onaylayarak, ya da sadece bireysel aşk girişimlerini kabul ettirerek bunu sağlayabilir. Az çok böceklerde gördüğümüz yavruların ortaklaşa büyütülmesi, insan toplumlarında görülmez; çocukları bireysel olarak ana-baba büyütür. Öte yandan, eğer çoğu dinsel ve büyüsel törenler ortaklaşa yerine getiriliyorsa, topluma bireysel katılma âyinleri, yalnız kazanılan deneyimler ve gizemlerin kişilerce açıklanması (personal revelation) da dinde olduğu kadar, kültür ortaklaşa biçimlerinde önemli rol oynar. Sürücül eğilimlerin izini kutsal alan, kültürün diğer alanlarından daha çok göstermez(1). Böylece kültürel etkinliklerin incelenmesi, sürücül eğilimlerin tümden varolmadığını bize açıklar. Tersine, geçmişe doğru ne kadar uzanırsak, hiç değilse ekonomik etkinliklerde, bireyciliğin o kadar çok ağır bastığını görürüz. Bununla birlikte, ekonomik etkinlikler hiçbir zaman tek başına olmuyor, kimi ekonomicilerin kabul ettiği «bireysel yiyecek arama», bana iyice kurgu gibi görünüyor: Çok aşağı kültür düzeylerinde bile, bireysel çabaların yanında her zaman örgütlü etkinlikler görülüyor. Ama şurası gerçek ki, uygarlık ilerledikçe, bireysel etkinlikler ekonomik alandan silinme eğilimi gösteriyor, yerine giderek genişleyen bir ölçekte uygulanan ortaklaşa üretim geçiyor. Ama yine de uygarlığın ilerlemesiyle artan bir güdünün varlığında bulunduğumuzu söylemek, gerçekten de işi *saçmalığa indirgemek* olur.

Sözde «sürü güdüsü» denilen soruna bir başka yaklaşma olanağı, insanları toplumsal kümelerde toplayan bağların niteliğini incelemeğe dayanıyor. Bu bağlar ister politik nitelikte, ister dilbilimsel, hukuksal ya da töresel nitelikte olsun, hiçbir istisna taşımadan, edinilmiş oluşumlardır ve doğuştan gelen hiçbir öğe taşımadıklarını anlamak kolaydır. Örneğin uygarlığın her düzeyinde insan kümelerini birleştiren dili alalım, sözle iletişim kuranlarla kur-

(1) Daha ayrıntılı bilgi için başka bir çalışmaya bakınız: Malinowski, Magic, Religion and Science.

mayanları birbirinden açıkça ayırır. Doğuştan gelen hiçbir aygıta bağlı değildir, tümüyle klanın kültürüne ve geleneğine bağlıdır, diğer bir deyişle tek ve aynı tür içinde değişen öğelere bağlıdırlar ve özel olarak doğuştan gelmiş gibi sayılamazlar. Ayrıca şurası da açık ki, kendi aralarında klasik simgesel bir kodun yardımıyla hiçbir zaman iletişim kurmamış hayvan atalarımızın «dil güdüsü»nü miras alamazdık.

Düşünülen örgütlü işbirliği biçimi ne olursa olsun, kısa bir incelemeden sonra, bunun yapay kültürlere dayandığını ve törelere bağlı ölçülerce yönetildiğini saptarız. İnsan ekonomik etkinlikleri içinde geleneksel yöntemlere uygun olarak araçlar kullanır ve yol yordama baş vurur. Ekonomik işbirliği kümelerini birleştiren toplumsal bağlar, böylece tümüyle kültürel bir temele dayanır. Bu açıdan savaş, dinsel törenler ya da adalet yönetimi amacı için kurulan bir sürü örgüt sayılabilir. Doğanın kendi öngörürlüğü içinde yapay oluşumlara, geleneksel kodlara, simgesel seslere karşı özel tepkiler için insanı doğuştan gelen yetenekle donattığını kabul etmeye olanak yoktur; bunun nedenini anlamak çok kolaydır, çünkü burada söz konusu olan, doğanın alanı dışındaki olguların bütünüdür.

İnsanda bir lokomotifi sürecek ya da bir makinalı tüfeği kullanacak doğuştan gelen bir eğilim olamaz, olamaz çünkü tür oluşumunu doğal koşullar içinde gerçekleştirmiştir (tamamlamıştır); böyle araçların kullanılmasına gelince, burada önceden hiçbir hazırlık söz konusu olamaz.

İnsan tüm örgütlü davranışları içinde doğal donanımı için her zaman dış öğelerin etkisine uğramıştır. İnsanın psikolojik açıdan örgütlenmesi duygulara dayanır, diğer bir deyişle doğal eğilimlere değil, yavaş yavaş oluşan komplekslerin tutumuna dayanır. Teknik açıdan insanın katılımları her zaman yapay ürünlere bağlıdır: Araçlar, aygıtlar, silahlar, gereçlerin icadı, bunlar insanın doğal ve anatomik yapısını aşar. İnsanın toplumsallaşabilir olması politik, hukuksal ve kültürel işlevlerin her zaman karışımı ve uyuşmasıdır. İnsanları ortaklık kurmaya, birleşmeye iten

ne onların heyecan tepilerinin benzerliği, ne aynı uyarıcılara gösterdikleri tepkilerinin benzerliğidir, yalnızca yapay varolma koşullarının etkisi altında edinilmiş bir alışkanlıktır. Doğuştan gelen ve aile içinde ortaya çıkan eğilimlerden başlayarak oluşan toplumsal bağları inceledikten sonra tüm bunlar daha bir aydınlığa çıkacak.

Özet olarak diyebiliriz ki, hiç kuşkusuz insan diğer insanlarla ortak yaşamaya yönelmiştir ve insanın örgütlenmiş davranışı, tüm uygarlıkların köşe taşını oluşturur. Hayvanların ortaklaşa davranışı doğuştan gelen bir donanımın sonucu iken, insanınki yavaş yavaş kazanılan bir alışkanlığın sonucudur. İnsanın toplumsallaşabilmesi uygarlığın ilerlemesiyle artıyor, oysa söz konusu basit bir sürü yaşamı olsaydı, bunun zamanla azalması gerekirdi ya da en azından değişmeden kalması. Şurası kesin ki, uygarlık, doğuştan gelen donanımın derinden değiştirilmesini temel koşul sayar; bu değiştirme birçok güdüyü ortadan kaldırır, yerlerine uygar yaşamın gerektirdiği tepkilere uyabilecek plastik eğilimleri yerleştirir. Bu tepkilerin toplumsal olarak özümlenmesi, sürecin önemli bir kısmını oluşturur, ama bunu olası kılan sözde özel sürücül eğilim değil, güdülerin esnekliğidir.

Böylece kendini sürücül eğilimlere ya da özel «sürücül güdü»ye bırakan insanıl örgüt biçiminin varolmadığı sonucuna varabiliriz. Bu ilkenin gerekli sonucuna göre aile, insanın hayvandan aldığı bir kümeleşme biçimidir; bunu gösterebildiğimizi umut ederiz. Ama bu toplumsal birlik geçiş süreci içinde doğası ve kuruluşu bakımından derin değişikliklere uğradı, yalnız biçimi aynı kaldı. İnsan toplumlarında aile topluluğunu oluşturan ana-baba ve çocuklar, ananın sürekli bağlılığı, baba ile çocuklar arasındaki ilişki, yüksek hayvanlarda gözlenenlerle dikkate değer benzerlikler gösterir. Ama aile kültürel etkenlerin denetimine ve etkisine uğradığı ölçüde, yalnızca ön-insan maymunlarda ailenin boyun eğdiği güdüler, insandan önce hiçbir zaman varolmamış kimi şeylere dönüşürler: Toplumsal örgütlenmenin kültürel bağlarına. Şimdi bize geriye, kültü-

rel davranışlarda güdüsel tepkilerin bu dönüşümünü daha yakından incelemek kalıyor.

3 — *Hayvanlarda ve İnsanlarda Cinsel Kızgınlık ve Cinsel Yaklaşma:*

Şimdi hayvanlarda aşka başlama ile, insanlarda evlenme ve aile kurumuna denk düşen güdüsel tepkiler zincirini karşılaştıralım. Antropoid maymunların aşk ve aile yaşamında bu zincirin halkalarını ayrı ayrı inceleyelim ve bunların hangisinin insanlarda bulunabileceğini görelim.

Maymunlarda aşka başlama, dişinin organında ortaya çıkan bir değişiklikle başlıyor; fizyolojik etkenlerin belirlediği bu değişiklik, erkeğin cinsel tepkisini kendiliğinden harekete geçiriyor(1). Bunun üzerine erkek hayvan dişide üstünlük kuracak yollara baş vurarak ona kur yapmaya başlar. Bu aşk girişimine, dişinin etki alanı içinde bulunan tüm bireyler katılır, çünkü dişinin durumu onlar üzerinde karşı konulmaz bir etki yaratmıştır. Cinsel kızgınlık erkeğe kendini değerlendirme, dişiye de kendi seçimini yapma fırsatı verir. Bu evrede hayvanın davranışını belirleyen tüm etkenler türün tüm bireylerinde aynıdır. Söz konusu olan bir tekbiçimliliktir; hayvanbilimci her türe olguların bütününü bağlayarak yanılma tehlikesine düşmüş olmaz, oysa öte yandan bu olgular bir türden diğerine göre değişir ve böylece her başka tür için özel bir betimleme yapmak ge-

---

(1) Burada okuyucuyu HAVELOCK Ellis'in Study in the Psychology of Sex yapıtına başvurmaya çağırıyorum. Bu yapıtta yazar, kültür durumunda cinsel güdünün düzenlenmesinin biyolojik doğasını hiçbir zaman gözden kaçırmıyor ve bunu hayvan toplumlarıyla, insan toplumları arasındaki karşılaştırmasının başlıca önemli açıklaması için kullanıyor. Okuyucu cilt 3, s. 22'de ve sonraki sayfalarda Darwin'in cinsel ayıklama kuramının ve cinsel tepiye ilişkin çeşitli kuramların genel eleştirisinin ilginç yorumunu bulabilir. Yazar cilt 4'de insanlar arasında cinsel ayıklamanın, cilt 6'da da bu sorunun toplumbilim görünümünün analizini yapıyor.

rekir. Her türün içinde bireysel ya da başka çeşitlilik olsa da, bunlar o denli küçük ve önemsiz ki, hayvanbilimci bunları bilmezlikten gelme hakkına sahiptir.

Acaba antropolog da insan türü için benzer bir aşk girişimi ve cinsel yaklaşma formulü ortaya koyabilir mi? Elbette hayır. Aşk girişimlerinin ve evlenmenin nasıl çeşitli biçimler aldığını, aşk mevsiminin ve öteki cinsi kendine çekme ve baştan çıkarma yollarının bir uygarlıktan diğerine göre nasıl değiştiğini saptamak için insanlığın cinsel yaşamının inceleyen bir kitabı alıp okumak yetişir; örneğin Havelock Ellis'in, Westermarck ve Frazer'in klasik olmuş kitaplarını ya da Crawley'in *Mystic Rose (Gizemli Gül)*'da yaptığı o güzel betimlemeleri. Hayvanbilimci için birliği tür, antropolog için birliği kültür temsil eder. Başka türlü söyleyecek olursak, hayvanbilimcinin işi özel güdüsel davranışladır, antropologun işi ise kültürün aşıladığı yanıtalışkanlıkla'dır.

Bu soruları daha yakından incelerken ilk önce şunu saptıyoruz: İnsanda cinsel kızışma mevsiminin yokluğu, bu demektir ki, insan ne zaman olursa olsun, cinsel yaklaşımlara hazırdır ve kadının karşılıklı katılımına her zaman güvenebilir; çok iyi bildiğimiz bu durum gerçi insan ilişkilerini basitleştirmeye yaramaz. Dişi memelilerin yumurta döneminin ilk başlarındaki duruma egemen olan o karşı konulmaz belirleyiciliği başka hiçbir şey insanoğluna anımsatmaz. Bununla birlikte, bu demek değildir ki insan toplumlarında hiçbir ayrım gözetmeden cinsel yaklaşım sağlanır. Bildiğimiz gibi gerçekte, cinsel bakımdan en serbest toplumlarda bile, «karma yaşam»a benzeyen herhangi bir durum hiçbir zaman varolmadı. Tüm kültürlerde her şeyden önce karşıt cinsten kimi bireylerin kendilerini birbirlerine vermelerini engelleyen, bir çift olup evlenme olasılıklarını tümüyle ortadan kaldıran kesin tabu sistemleri vardır. Bu tabulardan en önemlisi, aralarında olağan, doğal bir ilişki bulunan kadınlarla erkekler arasında, yani aynı aileden gelen üyeler, çocuklarla ana-babalar, bacı ile kardeş arasında cinsel yaklaşmayı tümüyle yasaklayan ta-

bulardır. Bir çok ilkel toplumlar bu tabuyu daha genişleterek aileden daha geniş çeşitli topluluklara ait karşıt cinsten bireyler arasında cinsel yaklaşımı yasaklamaya değin gitmektedir. Egzogami yasası böyledir. Aile içi zina tabusundan sonra önem sırası eş aldatmanın (adultery) yasaklanmasına gelir. Birincisi aileyi korumaya, sonuncusu ise evliliği korumaya yöneliktir.

Bununla birlikte, cinsel tepiler üzerinde etkisini gösteren kültür yalnızca olumsuz değildir. Her toplulukta yasakların ve reddetmenin yanında aşk girişimlerini ve aşk ilgilerini yüreklendirmeye yönelik düzenlemeler de vardır. İnsanların bol bol yiyip içtiği, uyarıcılar kullandığı çeşitli mevsimlerdeki şenliklerin, dans ve kişisel gösteri dönemlerinin hepsi özellikle aşk oyunları çevirmeye uygundur. Tüm bu bayramlar ve şenlikler her zaman çok sayıda insanları biraraya getirir, ayrı ayrı ailelere ve yörelere ait genç kız ve erkeklerin birbirleriyle görüşmelerini sağlar. Bu anda yasakların ve sınırlamaların çoğu ortadan kalkar, bu da genç kızlara ve erkeklere hiçbir denetim olmadan, gözlenmeden birbirleriyle görüşme olanağı sağlar. Bayram süresince uyarıcılar alınır, baştan çıkarıcı yetenekler sergilenir ve herkes neşe içinde kaynar: Gençlerin aşk girişimlerini yüreklendirmek ve onları sevişmeye itmek için bundan fazlası da gerekmez(1).

Demek ki insanda cinsel yaklaşım gereksinimi, maymunda olduğu gibi fizyolojik bir uyarı sonucu değil, kültürel etkilerin sonucudur. Şurası açık ki, gençler aralarında bedensel bir yakınlık, ruhsal bir ortak yan ve bunların yarattığı uygun telkinler sayesinde bayram yaparlar; hem söz konusu etkiler de ayrıca doğuştan gelen tepkileri uyarırlar. Eğer organizma cinsel tepkilerin doğuştan gelen olasılığını kendi içinde taşımıyorsa, cinsel tepkiler, hiçbir kültürel etkiyle uyarılamaz. Yalnız ne var ki, kendimizi özdevinimli

---

(1) Havelock Ellis: Sexual Periodicity, cilt I. Bu yapıtta insanlarda ve hayvanlarda mevsimlik cinsel yaklaşımlara ilişkin çok sayıda veriler bulunur. Ayrıca Westermarck: Evliliğin tarihi, cilt I, bölüm II.

işleyen fizyolojik bir düzeneğin karşısında bulmak yerine, yapay öğelerin çok önemli rol oynadığı çok karmaşık bir aygıtla karşı karşıya buluyoruz. Demek aydınlığa çıkarılacak iki nokta var: İnsanda belli bir düzeneğin salt biyolojik harekete geçmesi söz konusu değil; harekete geçiş aynı zamanda hem psikolojik, hem fizyolojik bir süreçtir ve bunun biçim bakımından zaman ve uzam içinde dışavurumlarını geleneksel kültür belirler; bu sürece bütünleyici ve yönlendirici olarak tabu sistemi bağlanır; tabu, cinsel tepinin dışlaştırılmasını önemli ölçüde sınırlar.

Şimdi de bir hayvan türü için cinsel kızgınlığın biyolojik değerinin ne olduğunu, insanda bunun yokluğunun sonuçlarını görelim. Tüm hayvan türlerinde cinsel yaklaşım seçmecidir; bunu şöyle açıklayalım: Hayvan, karşıt cinsten bireyler arasında bir karşılaştırma yaptıktan sonra bu yaklaşımı gerçekleştirir ve bu karşılaştırmayı kesin bir seçim izler. Dişi ve erkek tüm sevimliliklerini dışa vurmak, çekiciliklerini sergilemek ve eşlerini fethetmek için tüm fırsatlardan yararlanırlar. Tensel renkleme, ses, fiziksel güç, kurnazlık, kavgada çevik davranma, kısaca bedenin gücünü ve organik yetkinliği dışa vuran ne varsa, hepsi seçimi belirler. Öte yandan, seçim sonrası cinsel yaklaşma, doğal ayıklanma için kaçınılmaz bir düzelticiliktir, çünkü tür bu tek ayıklanma olgusunu terkedecek olursa, yok olur, gider. Doğal ayıklanmanın bu düzelticiliği, organik evrim basamağında yükseldikçe, daha büyük bir rol oynar. Hayvanlarda, en alt basamakta bulunan kendi kendisiyle çiftleşme yoktur. Şurası açık ki, basamağın en üstünde bulunan insanda ortadan kalkmaktan, hatta azalmaktan uzak olan cinsel seçim gereksinimi, ilk sıradaki etken rolünü oynuyor.

Bununla birlikte, hayvanda cinsel kızışma yalnızca ayıklanma olasılığını içermez. Ayrıca cinsel ilgiyi sınırlamaya da yarar. Cinsel kızışma mevsiminin dışında cinsel ilgi kesintiye uğrar, cinsel yarışma ve rekabet görülmez; kısacası, tüm cinsel uğraşılar hayvanın sıradan günlük yaşamından kalkar. Büyük tehlikeler içinde bulunan hayvan türü, kendini dış düşmanlarına karşı savunmak zorunda,

olduğu gibi, cinsel yarışma ve rekabetten ileri gelen iç (tür içi ç.) anlaşmazlıklarla da karşı karşıya bulunur; güncel yaşam içinde tüm cinsel ilgilerin silinmesi ve bu ilginin belirli kısa bir dönem içinde yoğunlaşması, yaşamı sürdüren en önemli etkenlerden birini oluşturur.

Buraya değin söylediklerimizin ışığı altında, insanda cinsel kızışmanın yokluğunun tam olarak ne anlama geldiğini şimdi soralım. İnsanda cinsel tepi belli bir mevsimle sınırlı değildir; basit bedensel bir süreçle ve salt bedensel fizyolojiyle koşullanmamıştır; bir erkeğin ya da bir kadının yaşamının herhangi bir anında, diğer tüm ilgileri geri iterek, ortadan kaldırarak kendini dışa vurma yeteneğindedir; cinsel tepiler kendi başına terkedilince, kendini gösterme, kendini kabul ettirme eğilimi ortaya çıkar ve varolan diğer tüm bağlar kopar. Her an isteyen ve buyurgandır; insanın diğer tüm ilişkilerini altüst edebilir ve birliğini yıkabilir; doğar doğmaz insanın içinde karmaşa (chaos) yaratır ve dış tehlikeleri çoğaltır. Bu öyle basit uydurma bir görüş değildir, çünkü cinsel tepinin Adem ile Havva'dan beri insanlık için nasıl bir rahatsızlık kaynağı olduğunu biliyoruz. Geçmişte bilinen, mitlerin ve edebiyat ürünlerinin bize anlattığı birçok trajediye neden olmuştur, günümüzde de yol açtığı trajedilerin sayısı az değildir. Ama çatışmanın varlığı, cinsel tepinin rastlantıyla değil, düşsel isteklere ya da herkesin arzusuna göre çalıştığını, bununla birlikte denetim güçlerine boyun eğdiğini kanıtlıyor. İnsanın doyma bilmez iştahlarına kendini bırakmaya izin verilmediğini kanıtlıyor. İnsan kendi kendine engeller yaratıyor, tabular koyuyor ve bu tabular, organik gereksinimler ve istekler kadar aynı kaçınılmaz gücün etkisini göstermekte gecikmiyorlar.

Kültür durumunda cinselliği düzenlemeye ve yönlendirmeye yarayan engeller ve düzenekler, hayvanlarda doğal durumda varolan koruyuculuktan ayrıdır. Hayvanlarda güdülerin işleyişi ve fizyolojik değişiklikler, erkek ve dişiyi doğal güdülerin basit oyunundan kurtulmaları gereken bir duruma sokar. İnsanlarda denetim, kültür ve gele-

nekten kaynaklanır. Her toplum, kadın ve erkeklerin içtepilerini özgürce doyurmalarını engelleyen kurallara sahiptir. Bu tabuların nasıl doğduklarını, varolmalarını ve sürdürülmelerini hangi güçlere borçlu olduklarını birazdan göreceğiz. Şimdilik şunu açıkça ortaya koymak yeter: Tabu gücünü güdüden almaktan uzaktır, ona doğuştan gelen bir içtepiye karşı tepki gösterme işlevi verilir. İnsanın örgütlenmesiyle, hayvanın güdüsü arasındaki başlıca ayrım buradadır. İnsanın cinsel tepkileri her an ortaya çıkmaya hazır olduğu için, insan ona yapay bir dizgin vurmak zorunda kalmıştır. Öte yandan, erkeğin kadına — ya da kadının erkeğe — ilgisinin doğal olarak ve kendiliğinden başlatacak bedensel bir sürecin var olmaması yüzünden, cinsel girişimleri yüreklendirmeye özgü bir sürü durum ve koşul cinsel tepiyi uyarır ve yönetir.

Güdülerin esnekliği adını verdiğimizin şimdi daha kesin tanımını yapabiliriz. İnsanda cinsel ilgiye bağlı davranışlar, amaçlar göz önüne alınarak belirlenir; insan bir seçim yaparak cinsel yaklaşımda bulunur; cinsel ilgiye yön veren amaç ise, karma cinsel yaşamla bağdaşmaz. Öte yandan, içtepiyi başlatma biçimleri, aşk girişimlerinin yönlendirilmesi, seçme nedenlerini insana kültürel düzenlemeler buyurur ve benimsetir. Bu kültürel düzenlemeler, hayvanın doğal donanımının oluşturduğu çizgiye koşut bir çizgiyi izlemek zorundadır. Yine bu düzenlemeler cinsel ayıklamayı yüreklendirecek, cinsel sahiplenmeyi tekelde tutmayı güvence altında tutacak biçimde tasarlanmalı; özellikle güncel yaşam içinde her an araya girebilecek cinsel ilişkilere engel olacak tabuları içermelidir.

İnsanda güdülerin esnekliği fizyolojik değişmelerin, kendiliğinden harekete geçmenin, aşk girişiminin salt biyolojik nedeninin yokluğu ile tanımlanabilir. Güdülerin esnekliğinde cinsel davranışın edimsel belirlenmesini kapsayan, kültürel etkenlerdir. İnsanın cinsel eğilimi vardır, ama bu eğilim bir toplumdan diğerine göre değişen bir kültürel kuralların bütünlüğü içinde ancak kendi kesin biçimini alır ve yönlerini bulur. Araştırmamız sırasında bu kuralların

ne kadar birbirlerinden ayrılabileceklerini daha bir kesinlikle gösterme fırsatı bulacağız ve hayvanlar dünyasında cinsel yaşamın temelini oluşturanları daha bir açıklığa kavuşturacağız.

4 — Evlilik İlişkileri :

Yaşamın evrensel romanını izlemeyi sürdürelim ve bir sonraki evreye bir göz atalım. Taş devrinde mağarada yaşayan insanla, insanbiçimi maymun arasındaki koşut yolları izleyerek evliliği yaratan ve evlilikle sonuçlanan bağları inceleyelim. Hayvanlarda, özellikle de maymunlarda evlilik gerçekte neye dayanıyor? Cinsel girişimler en yüksek noktasına vardığı zaman, diğer bir deyişle cinsel yaklaşım gerçekleştiği zaman, dişi gebe kalır. Gebelik cinsel kızgınlığa son verdirir, cinsel kızgınlığın sona ermesiyle dişinin diğer erkekler üzerindeki çekiciliği de durur. Ama dişinin seçtiği, fethettiği ve bağlandığı erkek için benzer durum söz konusu değildir. Doğal durumda yüksek maymunların gebelikten sonra da cinsel yaklaşımlarda bulunup bulunmadıklarını söylemeye elimizdeki veriler izin vermiyor. Ama dişi diğer erkekleri artık çekiciliği ile etkilemediği ve erkek de ona bağlı kaldığı için böylece hayvan evliliği bağı oluşturuyorlar. Hayvan evliliğinin doğuştan gelen öğeleri, dişinin ve erkeğin yeni duruma özel tepki göstermeleri, karşılıklı bağlılıkları, erkeğin dişisiyle kalma, onu koruma, ona yardım etme ve onu besleme eğilimleridir. Böylece yaşamın bu yeni evresi, yeni bir davranış tipiyle belirlenir; güdüler zincirinde yeni bir halka ona egemen olur. Cinsel tepiye karşıt olarak bu yeni halkaya «evlilik halkası» adı verilebilir. Hayvansal birlik, ne cinsel kızışmaya denk düşen dizginsiz bir tutku üzerine, ne cinsel kıskançlığa, ne erkeğin dişi üzerindeki genellikle hak iddialarına dayanır; yalnızca doğuştan gelen özel ve doğal eğilimler üzerine kuruludur.

İnsan topluluklarında evlilik bağlarının niteliği tümüyle ayrıdır. İlkönce, cinsel birleşme hareketi yalnız başına

henüz bir evliliği oluşturmaz. Evliliğin geçerli olması için özel bir törenle onaylanması gerekir, bu da tabulardan ayrılan toplumsal bir olaydır. Burada kültürün, toplumsal onaylamanın ve iki birey arasında yeni ilişkiler kuran bir biçimin gerçek yaratıcı eylemi karşısındayız. Bu ilişkilerin sahipolduğu güç, güdülerden değil, toplumsal baskılardan gelir. Yeni bağ, biyolojik bağlara göre dıştan ve yukarıdan gelen bir şeydir. Bu yaratıcı eylem gerçekleşmedikçe ve evlilik, kültürün gerektirdiği biçimde bir sonuca bağlanmadıkça, kadınla erkek sık sık cinsel ilişki kuramazlar, istedikleri kadar bir arada kalamazlar: Bunların ilişkisi, toplumun onayladığı bir evlilikten her zaman için çok ayrı birşey olacaktır. Insan evliliğe doğuştan hazır olmadığı için, bir kadınla bir erkeği birbirlerine bağlayan bağ, tüm biyolojik koruyuculuktan yoksun kalacaktır. Bu ilişkiyi gerçekleştiren toplum olmadığına göre, kültürel destek de reddedilir. Gerçekte tüm toplumlarda, uygun toplumsal onayı almayan ve evliymiş gibi davranmak isteyen bir kadınla bir erkek, az çok sert bir cezayla karşı karşıyadırlar.

Salt hayvansal güdüyü kesin sınırlar içine kapatmak için yeni bir gücün, yeni bir öğenin işin içine katıldığını böylece görmüş oluyoruz: Kendi kuralları ve ölçüleriyle toplum. Toplumsal onay elde edildiği ve iki birey kendi birliklerini bir evlilikle kabul ettikleri andan itibaren bu iki insan, ilişkilerinin içerdiği fizyolojik, ekonomik, dinsel ve ev işleri gibi çok sayıda zorunlulukları yerine getirebilirler ve getirmeleri gerekir. Daha önce de gördüğümüz gibi bir evliliğin sonuca vardırılması, bir güdüsel tepi olayı değil, kültürel hazırlıkların bir bütünüdür. Evlilik toplumsal bakımdan onaylandıktan ve güvence altına alındıktan sonra evli çiftler kendilerini yasal, dinsel ve ahlaksal cezaların uygulaması altında karşılıklı kimi görevlerin ve zorunlulukların karşısında bulurlar. Bununla birlikte, insan toplumlarında evlilik dağılabilir, bunun üzerine çiftler ayrı bir evliliğin yükümlülüğü altına girerler. Gerçi bu süreç insanın karşısına büyük güçlükler çıkarır ve kimi uygarlıklar-

da boşanmanın fiyatı, boşanmayı kısıtlayacak kadar yüksektir.

Salt güdüsel düzenleme ile kültürel belirleyicilik arasındaki ayrım burada açıkça görülüyor. Hayvanlar arası evlilik cinsel seçmeci bir girişimle başlarken basit bir gebelik olayı ile sonuçlanır ve doğuştan gelen evlilik bağının güçleriyle sürdürülür; insanlarda ise kültürel etkenlerin etkisiyle başlar, toplumsal onayla sonuçlanır ve toplumsal baskının çeşitli sistemleri sayesinde sürdürülür. Kolayca anlaşılacağı gibi yine bu noktada kültürel aygıtın en büyük etkisi doğal güdüler yönünde kendini gösterir ve yollar çeşitli de olsa, aynı amaçları gerçekelştirir. Yüksek hayvanlarda evlilik bir gerekliliktir; çünkü gebelik süresi ve yavrunun yetiştirilmesi ne kadar uzun sürerse, önce dişi, sonra yavru o kadar erkeğin koruyuculuğuna gereksinim duyar. Evlilik sevgisinin kaynağı yalnızca doğuştan gelen dürtülere dayanır ve gebelik süresince erkeğin davranışlarını bu niteler; bu güdüsel sevgi türün amaçlarına tümüyle uygun düştüğü gibi, sürekliliğini de güvence altına alır.

İnsanda sevecen bir koruyucu gereksinimi ve gebeliğe karşı duyulan tam ilgi her zaman vardır. Doğuştan gelen düzenek yok olmuştur; çünkü, kültürel düzeyleri ne olursa olsun, birçok toplumda evlilik sözleşmesiyle çocukların bakımı zorla kabul ettirilmedikçe, erkek yavruların sorumluluğunu üstlenmeyi reddeder. Bununla birlikte, her kültür, hayvan türlerinde güdüsel tepilerle aynı rolü oynayan kimi güçler geliştirir ve önlemler alır. Evlilik kurumu kendi ahlaksal temelinde, dinsel ve yasal görünümleri içinde, hayvanlarda olduğu gibi bir araya gelme eğiliminin doğrudan bir fazlalığı gibi değil, kültürün yarattığı ve bu eğilimin yerini alan bir kurum gibi düşünülmelidir. Bu kurum hayvan türüne, türün gereksinimleri için doğuştan gelen eğilimler sonucu nasıl bir davranış biçimi benimsetmişse, erkek ve kadını da insan türünün gereksinimlerine uygun düşecek sıkı ve kesin bir davranış biçimine zorlar.

Daha sonra göreceğimiz gibi, karı ve kocayı birbirleri-

ne bağlamak için kültürün kullandığı en güçlü olanak, onların heyecanlarını örgütlemeye ve kişisel davranışlarına biçim vermeye dayanır. Hayvanlar dünyasında ve insan toplumlarında evlilik ilişkileri arasında varolan temel ayrımları bize açıklayacak olan bu süreci daha yakından tanıma fırsatı bulacağız. Hayvanlar, halkaları peşpeşe gelen ve biri diğerinin yerini alan bir güdüler zinciri sunarken, insanın davranışı çok iyi örgütlenmiş bir heyecan, eğer psikolojide kullanılan teknik terimiyle söyleyecek olursak, bir duygusal davranış görünümü altında ortaya çıkar. Hayvanlar bize, organizmanın içinde geçen ve her biri doğuştan gelen tepkilerle belirlenen bir dizi fizyolojik olaylar sunarken, insanda sürekli gelişen bir heyecanlar sistemi buluruz. Birbirlerine aşık olacaklar karşılaştıkları andan itibaren, giderek zenginleşen bir heyecan sisteminin aşamalı gelişimine katılmış olurlar; mutlu ve uyumlu bir ilişkinin koşulu, bu ilişkinin sürekliliğine ve kararlılığına bağlıdır. Bu karmaşık davranışın bileşimine doğuştan gelen tepkilerden başka ahlaksal kurallar, ekonomik umutlar ve zihinsel ilgiler gibi toplumsal öğeler de katılır. Evlilik sevgisinin daha sonraki evrelerini büyük ölçüde belirleyen, ilk aşk girişimlerinde gerçekleştirilen biçimler olur. Öte yandan, iki sevgilinin aşk girişimlerini ve birbirlerine gösterdkleri ilgiyi belirleyen bu kez tasarlanan evliliğin olasılıkları ve yararları olur. Bir yandan, bu ön olaylardan yararlanarak gelecekteki tepkilerin şimdiden güncel düzenlemelerin üzerinde etkisini gösterdiğini, öte yandan, anıların ve deneyimlerin etkisi, yine bunun gibi geçmiş, şimdi ve gelecek arasında yapılan aralıksız düzeltmeleri göz önünde tutarak insan ilişkilerinin, neden hayvanlarda olduğu gibi birbirinden açıkça ayrı bir dizi evreyle değil de, sürekli büyüyen ve türdeş nitelikte olduğunu kolayca anlarız.

Önceki evrelerin yukarıda betimlemesini yaparken sözünü ettiğimiz güdülerin esnekliğinden başka bir kanıtımız daha var; şöyle ki, uygar yaşama bağlı düzeneklerle, salt fizyolojik durumlar arasında büyük ölçüde bir ayrım olmasına karşın, toplum, aile ilişkileri ve koyduğu ölçüler

sayesinde doğal seçiciliğin hayvan türlerine benimsettiklerini, genel biçimleriyle insanlara uyguluyor.

5 — Ana Babaların Çocuk Sevgisi:

Aşk girişimleri, cinsel yaklaşmalar ve gebelik, hayvanlarda ve insanlarda aynı sonuca varıyor: Çocukların doğumu. Bu olay, kültür durumunda yaşayan kadın ve erkekte ruhsal bir tepkiye yol açar ve ön-insan türünde gözlenenden pek ayrılmaz. Gerçekte doğum olayı, ilk görünüşte insanı hayvana yaklaştıran, onunla özdeşleştirmeye, ya da nerdeyse özleştirmeye değin varan tek organik olay gibi görünüyor. Analık, maymundan insana fiziksel olarak geçmiş iki yaratık arasında tek ilişki olarak düşünülüyor genellikle; diğer bir deyişle hiç de kültürel olmayan ve biyolojik bir tanıma uygun bir ilişki. Bununla birlikte olaya böyle bakmak doğru değildir. İnsanda analık, belirlenmesinde kültürel ilişkilerin çok önemli rol oynadığı bir ilişkidir. Öte yandan, ilk görünüşte tümüyle biyolojik temelden yoksun görülen insan babalığın, doğal eğilimler ve organik geleksinimler içinde derin köklere sahip olduğunu göstermek kolaydır. Böylece aradaki ayrım kadar benzerliği de ortaya çıkarmak için, insan ailesiyle hayvan ailesi arasında yeni ve daha titiz bir karşılaşmaya girişmek zorundayız.

Hayvanlarda doğumla birlikte, eşler arasında daha önce varolan ilişki değişir. Ailenin içine yeni bir üye katılmıştır, bu da ananın ani bir tepkisine yol açar. Yavrusunu yalar, ona göz kulak olur, vücudunu ısıtır ve emzirir. Ananın ilk bakımı yapması için kimi bedensel hazırlıklar vardır, örneğin keseli hayvanlarda ceplerin, memelilerde de meme bezlerinin oluşu gibi. Yavru henüz ortaya çıkar çıkmaz ananın tepkisi başlar, ayrıca yavru da bu tepkiyi karşılıksız bırakmaz. Burada güdüsel karakterin kuşkuya hiç yer bırakmayacağı bir etkinlikle karşı karşıyayız.

İnsan ana, hayvan anayla aynı bedensel hazırlıklara sahiptir; döllenme, gebelik, doğum diğer memelilerde olduğu gibidir ve çocuk yapma onlar gibi bir yol izler. Doğum-

dan sonra hayvanın analık durumunu niteleyen aynı fiziksel durum, bizim analarda da bulunur. Sütle dolan memeler, acıkma ve susamada olduğu gibi aynı ilkel ve güçlü bir tepiyle çocuğu süt emmeye çağırır. Çocuğun duyduğu sıcaklık, rahatlık ve güven gereksinimiyle, ananın onu güçlü bir arzu ve tutkuyla sarması, koruması, sevgi ve özenle çevresinde dönmesi birbirine denk düşer.

Ama kültürel düzeyi ister yüksek olsun ya da olmasın, hiçbir insan toplumunda analık yalnızca doğuştan gelen biyolojik ya da tepisel hazırlıkların sonucu değildir. Evlilik öncesi ve evlilikte karşılıklı görevler arasındaki ilişkilerin gerekliliği içinde saptadıklarımıza benzer etkiler, ana ile çocuk arasındaki ilişkileri de belirler. Gebelikten itibaren bu ilişkiler, topluluğu da ilgilendiren bir iş olur. Ana kimi tabulara uymalı, kimi töreleri izlemeli ve kimi âyinlere katılmalıdır. Biraz ilerlemiş bir toplumda bu tabuların, törelerin ve âyinlerin yerini, bütünüyle olmasa bile, sağlık ve ahlak kuralları alır; ama az çok ilkel bir toplumda bunlar büyüden ve dinden çıkarılır. Bununla birlikte tüm bu töreler ve buyruklar bir tek amacı izler: Doğmuş ya da doğacak olan çocuğun rahatlığı. Bu amaçla ana kimi törensel davranışlara katılmak, bir sürü yoksunluklara ve can sıkıncı şeylere katlanmak zorundadır. Ana olacak kadına böylece benimsetilen zorunluluklar, onun sonraki güdüsel tepkilerine önceden hazırlık olur. Görevlerini yerine getirme bilinci, duygularının önünde gider, gelecekteki davranışını uygarlık buyurur ve hazırlar.

Bir kere çocuk doğunca, geleneğin kabul ettirdiği ilişkiler şeması ne daha az güçlü, ne daha az etkindir. Arınma törenleri, ananın ve bebeğin topluluktan ayrı tutulması, çocuğun klana kabul edilmesine eşlik eder ve çocukla anası arasında özel bir bağın yaratılmasına yardımcı olur. Bu tür töreler, babasoyu toplumlarında olduğu kadar, anasoyu toplumlarında da vardır. Bununla birlikte anasoyu toplumunda çoğu zaman çocukla ana arasında, yalnız başlangıç için değil, sonrası için de daha yakın bir ilişki kurmaya yönelik ve daha karmaşık düzenlemeler bulunur.

Abartmaya kaçmadan denilebilir ki, kültür, kendi buyrukları ve geleneksel kurallarıyla güdüsel özlemleri yansıtıyor. Daha bir kesinlikle söyleyecek olursak, güdüsel dışavurumlara el atıyor. Aynı zamanda, anneyi çocuk emzirmeye iten, onu koruyan ve yavrusunun bakımı için özverisini sağlayan doğal eğilimleri kültürel etkiler destekler, arttırır ve uzmanlaştırır.

Yalnızca baba ile çocuk ilişkileri açısından hayvan toplumları ile insan toplumları arasında bir karşılaştırma yaparken, insanda kültürel öğelerin varlığı açıkça anlaşılmasına karşılık, salt güdüsel eğilimleri ortaya çıkramanın daha zor olduğu kolayca saptanır. Gerçekte evlilik kurumu ve hiç değilse ileri toplumlarda görülen onun zorunlu niteliği, kuramsal ve edimsel olarak babaya çocuğun bakımını güven altına alma görevini vermesinden ileri gelir. Genel bir kural olarak evlilik dışı dünyaya gelen bir çocuk, yasanın ve törenin tanıdığı tüm haklardan yararlanan ve evli ana babadan dünyaya gelen bir çocukla aynı bakım şansına sahip değildir. Buna göre insanın doğuştan gelen tüm babalık eğilimlerinden yoksun olduğu sonucuna varmak gerekir mi? Elbette hayır; şunu kolayca gösterebiliriz ki, eğer babanın sahip olduğu tepiler, salt doğal bir babalık temeli oluşturmaya yetmiyorsa, buna karşılık töre oluşturmaya yardım eden kaba gereçler sağlamak için yeterince güçlüdür.

Önce yüksek memelilerde babalığa bir bakalım. Babanın kaçınılmaz işlevleri yerine getirdiğini biliyoruz, çünkü gebeliğin uzun sürmesi, emzirme ve yavruların eğitimi nedeniyle dişi ve yavrular güçlü bir koruyuculuğa ve özveriye gereksinim duyar. Bu gereksinmeye, bir önceki bölümde evlilik tepkisi dediğimiz şey karşılık verir. Bu tepki, gebe dişinin bakımı için erkeği uyarır, yavru doğunca daha da güçlenir ve tüm aileyi korumak için erkekte daha güçlü bir eğilime dönüşür. Biyolojik açıdan bu iki eş arasında varolan bağlılık, yavru doğunca yerini ona bağlılığa terk eden ara bir evre gibi sayılmalıdır.

İnsan toplumlarında —çocuk doğduktan sonra— kadı-

nın duyduğu koruyucu gereksinim azalmaz, tersine artar. Gebe kadın, sonra çocuk emziren kadın, insan benzeri bacısına göre daha az donanmıştır ve bu güçsüzlük uygarlık ilerledikçe de artar, azalmaz. Çocuklara gelince, onlar da sıradan bakıma değil, hayvan yavrularına benzer bir bakıma gereksinim duyarlar; diğer bir deyişle, beslenme ve gözetlenme, yine bunu gibi kimi doğal eğilimler yönünde eğitim gereklidir ama dili, geleneği, bir mesleği, kısaca en basit toplumlarda bile öğrenilmesi kaçınılmaz olan her şeyi öğrenmek zorundadırlar.

Bir yanılgıya düşmeden diyebiliz ki, doğal durumdan kültürel duruma doğru yükseldikçe erkeğin temel eğilimi, azalmaktan ya da ortadan kalkmaktan uzaktır, tersine giderek zorunlu olur. Bunun tersini savunmak, tüm biyolojik yasalarla ve insan toplumlarında gözlemlediğimiz tüm olgularla karşı karşıya olmaktır. Erkek, kadının gebeliği sırasında ona göz kulak olmak ve çocuğunun doğumunda kedisine düşen görevleri yerine getirmek için kadının yanında kalmak zorunda olduğuna göre, şurası açık ki, yavrusuna olan davranışı da yalnızca sevgi ve candan bağlılık olabilir.

Böylece doğal eğilimlerle, kültürün yarattığı eğilimlerin dışavurumları arasında bir ayrım saptamış oluyoruz. Kendi yasaları, kendi töre ve adetleriyle kültür, insana doğal gereksinimleri gereğince alması gereken yeri gösteriyor; diğer bir deyişle erkek kendi gebe karısını beklemek zorundadır. Ayrıca kültür, yeni doğacak çocuğa babanın ilgi göstermesini sağlamak için onu çeşitli yollardan zorlar. Adam bir kez bu duruma girince, çocuk için çok olumlu ilgisini ve duygusunu kanıtlar, artık değişmeden hareket eder.

Bunlar bizi çok ilginç bir noktaya getiriyor. Aralarında cinsel ahlâk yasası, embriyolojik verilerle yakınlık derecesi, aşk girişimlerinin özel yolları gibi tüm insan toplumlarında ayrımlar olmasına karşı, genellikle yasalılık adı verilen bir şey vardır. Şunu demek istiyorum, her toplum gebelikten önce her zaman bir evliliği zorunlu kılar. Evli

olmayan bir genç kadının gebe kalması ve çocuk yapması her zaman uygunsuz karşılanmıştır. Bu denemede tanımını yaptığımız çok serbest Melanezya toplumunda bile, yürürlükteki düşünce böyledir. Yeterince bilgi sahibi olduğumuz tüm toplumlar için de benzer şeyler söylenebilir. Antropolojik çalışmalar, evlilik dışı doğan çocukların, yasal çocuklarla aynı toplumsal davranışlardan yararlandığı ve aynı toplumsal yeri aldığı bir tek toplum gösteremiyorlar (1).

Evlilikte yasalılığı evrensel ilkesi, şimdiye değin yeterince tanınmayan büyük bir anlam taşır. Bunun özellikle taşıdığı anlama göre tüm toplumlarda geleneksel ahlâk ve yasa, kadınla çocukların oluşturduğu grubu toplumsal bir birlik saymıyor. Yine bu noktada kültürün evrimi, doğal eğilimler yönünde ve onun şemasına göre gerçekleşir. Yasa, ahlâk, töre erkeksiz bir aileyi eksik kabul eder.

Bu noktada kültür, erkeğin sevgi davranışında hemen ona bir yer verir. Kültürün her evresinde baba çocuklarıyla ilgilenir, bu ilgi babasoyu toplumlarında ne kadar usallaşmış olursa olsun, anasoyu ailesiyle tıpı tıpına aynıdır; daha önceden de bildiğimiz gibi bu sonuncu toplumda çocuk babasoyundan sayılmadığı gibi, onun yerini de almaz,

---

(1) **Evliliğin Tarihi** adlı kitabında Westermarck, düğün öncesi iffetlilikle nitelenen yüz kadar ilkel toplumun adını veriyor. Ama tüm verileri olayı tam doğrulayacak gibi görünmüyor. Kimi klanlarda «erkekte ve kadında iffetlilik övülüyor», «nişanlı kızın bekaretine çok büyük bir önem veriliyor» demek, evlilik öncesi ilişkilerin olmadığını kanıtlamaz. Bizim kendi açımızdan bütün bunların taşıdığı önem, **evlilikte yasallık'**ın evrensel ilkesinin doğrulanmasıdır. Böyle anılan olaylardan 25'i, bekarete ilişkin değil, evli olmayan genç kızın çocuk sahibi olmamasından yana. Ayrıca, diğer bir çok durumlar, yasak cinsel ilişkilerin yokluğunu kanıtlamaktan çok, bu ilişkiler yakalandığı, ortaya çıkarıldığı zaman, sansür ya da ceza gerektiriyor ya da evlenme zorunluluğu getiriyor. Gerçekte, Westermarck'ın topladığı ve İffetliliğin varlığını kanıtlamayan veriler, yasallık ilkesinin çok yaygın olduğunu ve olduğu yerde de çok büyük bir önem taşıdığını gösteriyor. Buradaki bakış açısına göre, birbirinden tümüyle ayrı iki sorun söz konusu.

hatta onunla aynı kandan sayılmaz (2). Çocuğun gerçekte kimden olduğunu bilme olasılığı hiç bulunmayan çok kocalı toplumlarda bile (ayrıca bizi ilgilendiren bir sorun değil), babalık görevini yüklenecek kimse belirlendiği zaman, bu çağrıya içten bir sevgiyle uyulur.

Babalık eğiliminin kendini gösterdiği tavrı da incelemek ayrıca ilginç olur. Annede bu tepki bedensel değişikliklerle kendini açıkça gösterir. Kadın kendi karnından çıkan çocuğa tüm sevgisini adar ve tüm ilgisini onun üzerinde yoğunlaştırır. Yumurtalığın erkek tohumu ile döllenmesinin babada sevgisel davranışlara yol açmaya yeteceğini kabul etmek zordur. Benim kanıma göre, erkeğin sevgisel davranışlarını belirlemeye elverişli tek etkenlerin, gebelik sırasında erkeğin kadınla olan ortak yaşama bağlılığına verilmelidir. Eğer durum bu söylediğimiz gibiyse, erkeğin sevgisel davranışını uyarmak ve örgütlemek için kültürel zorlamanın ne derecede gerekli ve kültürün de ne derecede doğal eğilimle e gereksinimi olduğu açıkça görülür. Biyolojik eğilimler olmadan toplumsal güçler yalnız başlarına insana bu kadar çok görev yüklemeyi hiçbir zaman başaramazlardı ve insan, tümüyle kendiliğinden ortaya çıkan sevgisel davranış hareketinde bulunma yeteneği taşıyamazdı.

Baba ile çocuk ilişkileri arasına giren kültürel öğeler, analığı belirleyen öğelere tümüyle paraleldir. Baba genellikle anayla tabuyu paylaşır ya da en azından ananın tabusuna denk düşen başka bir tabuya boyun eğer. Gebe bir kadınla cinsel ilişkiler yasağı, çocuk sağlığını kaygı edinen bir buyruğun özel yasağıdır. Çocuk bir kez dünyaya gelince baba, yerine getirilmesi gereken bir sürü başka görev karşısında kendini bulur. Bu görevler arasında en çok bilineni «*kuluçkalık*»tır; bu adet gereğince, doğumdan sonra kadın gidip günlük işlerle uğraşırken, yorgunluk ve güçsüzlük belirtilerini babanın kendisinin duyuyor olduğu kabul edilir. Babalığın onaylanması en aşırı biçimini *kuluçka'*

(2) Bunun için bakınız: B. Malinowski, **Father in Primitive Psychology**, 1927.

da bulur. Bununla birlikte kadının doğum sonrası durumunu paylaşmayı erkeğe benimsetmeyi amaçlayan buna benzer diğer adetler ya da en azından bu duruma sevgiyle katılan hareketler başka toplumlarda vardır. Saçma görünümü içinde bile bu adetin derin bir anlamı vardır ve gerekli bir işlevi yerine getirir, biyolojik açıdan ailenin aynı zamanda bir ana ile bir babadan oluşması çok büyük bir önem taşır. Eğer törelerle geleneksel kuralların amacı çocukla babası arasında ahlâksal ve toplumsal bir sıkı yakınlık yaratmaksa ve babanın dikkatini çocuğun üzerine çekmekse, kuluçkalık sayesinde babanın çocuk doğuruyormuş ve ananın hastalığının acısını çekiyormuş gibi bir rol yapması da, babalık eğilimlerinin dile getirilmesi için gerekli uyarıları sağlaması bakımından büyük değer taşır. Kuluçkalık ve benzeri tüm adetler, yasalılık ilkesini daha bir vurgulamaya, çocuğun bir babaya gereksinimi olduğunu üsteleyerek belirtmeye yarar (1).

Buna karşılık tüm adetler de, halen bilmekte olduğumuz sorunun iki görünümünü bize aydınlatıyorlar. Güdüler yalnız başlarına hiçbir zaman insanın davranışlarını belirlemiyorlar. Çok katı güdüler, yeni koşulların tümüne insanın uyumunu engelleyebilir ve bu nedenle insan türü için tümüyle yararlı olmaktan çıkabilir. Güdüsel eğilimlerin esnekliği, kültürün ilerlemesi için bir koşuldur. Bununla birlikte, varolan eğilimler, keyfi bir eğilim izlemeye terkedilemezler. Babalığın davranışlarını, her ne kadar kültür belirlerse de ve babanın görevleri kendisine dışardan buyurulsa da, gelenek adına her ikisi de doğal eğilimlere iyice denk düşer. Kültür, baba ile çocuk arasında varolan bağın yakınlığını ortaya çıkarmakla, onları yalıtmakla ve birini diğerinden bağımsız kılmakla yetinir. Kültürün gerektirdiği bu davranışların çoğunun önceliği olan bir nitelik taşı-

(1) Bugün modern dünyada baba ataerkil niteliklerini giderek yitirdiği gibi, toplumsal işlevini de giderek toplumun —ya da devletin— kendisine bırakıyor. Bunun için bakınız: A. MITSCHERLICH, **Vers la Société sans Pères (Babasız Topluma Doğru,** Gallimard, Paris (Ç.N.).

dığını anmak önemlidir: Daha sonra üzerinde yeşerecek gerekli duygular için toprağı babaya hazırlama amacını taşır, babanın göstereceği ve sonra geliştireceği tepkileri önceden saptar.

Anlatmakta olduğumuz babalık kurumu salt bir toplumsal kurum gibi düşünülemez. Toplumsal etkenlerin işlevi, erkeği, sevgi davranışlarına izin verecek koşullar içine yerleştirmek ve babalık eğilimlerinin dile getirilmesi için bir dizi hareketi benimsetmektir. Buna göre, eğer analık aynı zamanda hem bir toplumsal olgu, hem bir biyolojik olgu olarak bize göründüyse, geliştirdiğimiz düşüncelerden sonra, babalık için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. O da babalık bağıyla, analık bağı arasında büyük benzerlik yaratan biyolojik bağları içeriyor. Kültür tüm dışavurumlarında doğal eğilimleri geri itmekten çok, aydınlığa çıkarıyor. Kültür doğada varolan modelden uzaklaşmadan diğer öğelerle birlikte aileyi yeniden kuruyor. Kültür, ayaklanıcı davranışı reddediyor ve aşırılıklardan iğreniyor.

6 — İnsanlarda Aile Bağlarının Sürekliliği:

Memelilerde aile yaşamı, yavruların doğumundan öteye uzanır; hayvanların sınıflanmasında tür ne kadar yukarıda bir yer işgal ederse, yavru da o kadar uzun süre ana babanın bakımına gereksinim duyar. Yavrunun yavaş yavaş olgunlaşması ve yetiştirilmesinin ağır gidişi, ana babanın uzun süre onun yanında kalmasını gerektiriyor ve hareketlerinin etkin olması için de, birlikte olmaları gerekiyor. Bununla birlikte, hiçbir hayvan türünde aile yaşamı, tüm yaşam boyunca sürüp gitmez. Yavrular bağımsızlığını kazanır kazanmaz, ana babayı terkederler. Bu davranış, türün öz gereksinimine bir yanıttır, çünkü tüm ortaklıklar, eğer belirli bir işleve yanıt vermiyorsa, hayvan için bir yük bağıdır.

Ama insanlarda araya yeni etkenler girer. Yavrulara gösterilecek bakım, özen ve sevgi doğanın bir buyruğudur, kültürle gelenek bu zorunluluğu daha da güçlendirir, ama

insan yavrularının bunlardan başka kültürel eğitim hakları da vardır. Hayvanlar yavrularının güdülerini, onları tam geliştirecek biçimde eğitir; yavrular yiyeceklerini kendi başlarına arayacak ve özel hareketleri yerine getirecek biçimde yetiştirilirler, oysa insan hayvanlarda güdüler kadar kaçınılmaz olan bir takım kültürel alışkanlıklara da ayrıca gereksinim duyar. İnsan çocuklarına el becerileri öğretmeli, sanatlara ve mesleklere başlatmalı, dil öğretmelidir; toplumsal örgüt temeline dayalı tavır ve adetlerle birlikte kültürel gelenekle yakınlığını sağlamalıdır.

Bütün bunlar, geleneği aktaracak olan en eski kuşakla, bunu alacak olan en genç kuşağın özel bir işbirliğini gerektiriyor. Bu ilişkiler altında aile, uygarlığın ileriye doğru gidişinin hazırlandığı gerçek bir işlik gibi görünür, çünkü özellikle gelişmenin az olduğu bir düzeyde geleneğin sürekliliği, insan kültürünün en önemli koşulunu oluşturur ve tümüyle ailenin örgütlenmesine bağlıdır. Bir noktayı daha iyice belirtmek isteriz ki, ailenin payına düşen işlevler arasında geleneğin sürekliliğini sağlamak, soyun çoğalması kadar önemlidir. Kültürden yoksun insan artık yaşamını sürdüremez ve kültür içinde sürekliliğini sağlamayı güvence altına almayan bir insan soyu olmaksızın da kültür varolamaz. Ayrıca modern psikolojinin bize öğrettiklerine göre, aile içinde yapılan ilk insan yetiştirme denemeleri, eğitim açısından, psikologların gözünden kaçan bir önem taşımaktadır. Eğer bugün ailenin etkisi hâlâ büyükse, kültürün başlangıcında sınır kabul etmeyen büyük bir önem taşıması gerekir; hem o sıralarda aile insanın tek okuluydu ve insanın orada aldığı eğitim çok basit de olsa, daha yüksek uygarlık düzeyi için yararlı oluyordu.

Ana babanın verdiği ve kültürün sürekliliğini güvence altına almayı sağlayan bu süreçte, insan toplumu için işbölümlerinin en önemli biçimini görüyoruz: Yönetenle yönetilenin işbölümü ve alt ve üst kültürlerin ayrımı. Öğretim, diğer bir deyişle, teknik bilgileri tanıtmaya ve toplumsal değerleri öğrenmeye dayalı süreç, özel bir işbirliği biçimini gerektirir. Ana babaların çocuklarını eğitmek için, ço-

cukların da eğitilmek için ilgi duymaları yetmez: Her iki yanın da bir sevgi tutumu içinde olmaları gerekir: Bir yandan saygı, söz dinleme ve güven, öte yanda sevgi, yetke duygusu ve kılavuzluk etme isteği. Yetke ve saygınlık olmadan eğitim gerçekleşemez. Eğer ana-baba sevgiye dayalı yetkelerini kanıtlamazlarsa, çocuklar saygıya ve sevgiye dayanan bir bağlılık göstermezlerse, açıklanmış gerçekler, verilen örnekler, benimsetilecek buyruklar hiçbir zaman amacına ulaşmaz ve tam olarak onaylanmaz. Ana-babayla ocuklar arasında sağlıklı ilişkilerin bir koşulu olan davranışlar çok büyük bir önem taşır; öte yandan canlı ve girişim anlayışı içindeki gençlerin yaşlı erkeklerin tutucu yetkesine —her zaman olmasa bile— karşı çıkmaları yüzünden gerçekleştirilmesi kolay değildir. Çocuklarla en sürekli ilişkiler içinde ve onların en sevecen arkadaşı olan anne, onlarla olan ilişkilerini sağlam ve olağan bir temele oturtmak için (hiç değilse çocuklar henüz çok gençken) büyük bir güçlük çekmez. Ama yaş biraz ilerledikten sonra, ana ile oğul arasına giren kimi etkenler bu ilişkiyi bozar, söz dinlemeye ve saygıya dayalı uyum bozulur. Bu bozucu etkenlerden konuşma fırsatını daha önce bulmuş ve bir kez daha bu konuya geri döneceğimize inanmıştık.

Bir hayvan olgunlaşır olgunlaşmaz kedi ailesinden ayrılır, ama kuşku yok ki insan kendi ailesine daha uzun bir süre bağlı kalmak gereksinimini duyar. İlkönce, çocukları ailesine bağlayan eğitim süresi, olgunluğu aşan bir döneme değin çoğu zaman uzanır. Kültürel eğitim bitmiş olsa bile, çocuk her zaman zorunlu olarak kendi ana babasından ayrılmaz. Daha önceki dönemler içinde yerleşen ilişkiler, daha sonraki toplumsal örgütlenmelerin kurulmasına hizmet eder.

Bir birey tümüyle bağımsız olduktan ve kendi yuvasını kurmak için ana babasını terk ettikten sonra bile, onlarla etkin ilişkileri sürer. Ayrıksız tüm ilkel toplumlarda yerel birlik, klan ya da aşiret, aile ilişkilerini derece derece genişletmek amacıyla kurulmuştur. Ayine dayalı toplumların niteliği, totemik birlikler ve boy kümeleri her zaman

aşk girişimleriyle ilişkili olan düşünler üzerine dayanır, bu düşünleri, yetke ve toplumsal sıradaki yer ilkesi yerel bölgeye, bunun aracılığı ile ilkel aile ilişkilerine bağlar (1).

Aile en geniş toplumsal kümelenmeyi temsil ederken, bu gerçek ve görgül ilişkisinden dolayı kendi büyük önemini kazanır. İlkel toplumlarda birey, tüm toplumsal bağlarının çatısını anası, babası, bacı ve kardeşleriyle olan ilişkilerinin modeli üzerine kurar. Tüm toplumbilimciler, psikanalizciler ve psikologlar bu konu üzerine aynı görüşü paylaşıyorlar ve Morgan'la onun yolundan gidenlerin fantezici kuramını hep birlikte reddediyorlar. Böylece, olgunlaşmadan sonra da direnen aile bağları, tüm toplumsal örgütlenmelerin modelini ve tüm ekonomik, dinsel ve büyüsel işbirliğinin koşulunu oluşturur. Önceki bölümlerde sözde sürü güdüsünü incelerken de aynı sonuca varmıştık ve böyle bir güdünün olmadığını, en az «sürücül» bir eğilime rastlanmadığını saptayabilmiştik. Oysa toplumsal ilişkileri ön-insan sürücül yaşama bağlamak olanaksız olduğundan, geriye insanın hayvanlardan miras aldığı bir tek ilişkinin evriminin bir sonucu olabilir: Karı koca, ana babayla çocuklar, bacı ile kardeşler arasındaki ilişkiler, kısacası bir aile içinde bölünmeden hüküm süren ilişkiler.

Bu bağ bir kez yerleşince, aile bağlarının direnci ve belirlediği biyolojik ve kültürel tutumlar yalnız geleneğin sürekliliği için değil, ayrıca kültürel bir işbirliği için de kaçınılmaz bir koşuldur. Ve bu olgu içinde insan ve hayvanların güdüsel eğilimlerinin uğrayabileceği belki en derin değişiklikler ortaya çıktı, çünkü insan toplumlarında aile bağlarının bireyin olgunlaşmasından sonra da kalıcı olmasına benzer bir örnek, hayvanların güdüsel eğilimlerinde yok. Öyleyse hayvanlarda güdülerin esnekliğinden söz etmeye gerek kalmıyor, çünkü hayvanlarda aile bağları, birey olgunlaştıktan sonra artık direnmediğine göre, bu

(1) **Bu konuyu burada daha çok geliştirmeme olanak yok. Başka bir kitapta tüm ayrıntılarıyla inceleme olanağı bulacağım: The Psychology of Kinship. (International Library of Psychology).**

bağların doğuştan gelen güdüler içinde kaynağı yoktur. Ayrıca, yaşam boyu süren aile bağlarının yararlılığını ve işlevini koşullandıran biyolojik gereksinimler değil, kültürdür. Hayvanlar, biyolojik yararlılığı aşan bir evrede aileyi sürdürecek hiçbir belirti göstermezler. İnsanlarda kültür, ana babayla çocuklar arasındaki ilişkileri sağlayacak ve tüm yaşam boyunca sürdürecek yeni bir gereksinim yaratır. Bu gereksinim bir yandan, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasının gerekliliğiyle, öte yandan, tüm modelleri ailenin örgütlenmesi üzerine dayanan toplumsal örgütlenmenin zorlamasıyla koşullanır. Aile, tüm akrabalıkların her zaman ilişkili olduğu ve soydan soya geçişi düzenlemesi sayesinde üyelerinin toplumsal durumlarını belirleyen biyolojik bir kümelenmedir. Bireyi aileye bağlayan bağların hiç yitirilmediği, her zaman canlı ve etkili kaldığı görülüyor. Demek ki kültür, ilk örneği hayvanlarda görülmeyen salt insana özgü bir bağ yaratıyor. Bununla birlikte, daha sonra göreceğimiz gibi, kültür insanı güdüsel eğilimlerinin ve doğal öncellerinin üstüne çıkarırken, ciddi tehlikelerle karşı karşıya getiriyor. İnsanın kültür sayesinde doğadan bağımsız olmayı başardığı sırada iki güçlü kötülük eğilimi, cinsel kötülük eğilimi ile devrimci kötülük eğilimi onu kışkırtıyor. İnsanlığın ilk ilerlemelerini borçlu olduğu ailenin içinde insanın önüne iki tehlike dikiliyor: Zina eğilimi ve yetkeye karşı başkaldırı.

7 — İnsan Güdülerinin Esnekliği:

Önceki bölümün sonunda sözünü ettiğimiz iki tehlikeden şimdi enine boyuna söz etmeyi öneriyoruz: Zina ve başkaldırı, bununla birlikte bu incelemeye başlamadan önce, insan ailesiyle hayvan ailesi arasında yaptığımız karşılaşmadan çıkan başlıca sonuçlara geriye dönüp yeniden hızla bir göz atalım. Her ikisinde de davranış biçimlerinin, en azından dışa vurmaları bakımından genelde aşağı yukarı bir olduğunu bulmuştuk. İnsan toplumlarında olduğu kadar, hayvan topluluklarında da aşk girişimlerinin zaman

ve uzam içinde sınırlandığını ve kesin biçimler sunduğunu saptamıştık. Ayrıca her ikisinde de seçim üzerine kurulan cinsel yaklaşım evlilikle sonuçlanıyor ve tekeşli aile tipi ağır basıyordu. En son olarak da ana babanın çocuklarına karşı yerine getirmesi gereken bakım ve zorunluluklar insanlarda da, hayvanlarda da aşağı yukarı aynıydı. Cinsel seçim sayesinde türün korunması, tek eşe tek eş ve çocuklara gösterilen özen, insan kurumları kadar hayvanların güdüsel eğilimleri de bunları amaç ediniyorlardı.

Ama bu benzerliklerin yanında çok önemli ayrımları da saptıyoruz. Ayrımlar amaçlar üzerine olduğu kadar, amaçların gerçekleştirilmesine ilişkin olanaklar üzerine de. Aile ilişkilerini düzenleyen ve yavruların bakımını güvence altına alan cinsel ayıklama düzeneği, hayvanda tümüyle doğuştan gelmedir ve fizyolojik değişiklikler sonucu doğan kimi anatomik yeteneklere ve güdüsel tepkilere dayanır. Bu tepkiler türün tüm bireylerinde tıpı tıpına aynıdır. İnsanda kendimizi ayrı ayrı düzenekler karşısında buluruz. Cinsel girişim, cinsel yaklaşımın temeline cinsel ayıklamayı koyma ve yavrulardan bakımı esirgememe genel bir eğilim olmakla ve her ikisinde de aynı gücü taşımakla birlikte, insanda bunların kesin sınırları çizilemez. İnsanda bu sınırların yerini, kültürel sınırlamalar alır. İnsanda cinsel tepiler sürekli etkinlik gösterir; kadının cinsel çekiciliğini kesmesi sonucu kesintiye uğrayan bir cinsel kızgınlık dönemi yoktur. Doğal bir babalık olmadığı gibi, ananın davranışlarını da doğuştan gelen tepkiler belirlemezler. Hayvanın boyun eğdiği kesin güdüsel belirleyiciler yerine bizde, doğuştan gelen eğilimleri biçimlendiren kültürel öğeler vardır. Tüm bunlar bir yandan güdüyle fizyolojik süreçler arasındaki ilişkilerde, öte yandan, bunların olası değişimlerinde derin değişiklikleri içerir. Bu değişime biz «güdülerin esnekliği» adını verdik. Bu anlatım, belirlediğimiz olguların tümünü niteliyor ve geleneğin yerleştirdiği bir şemaya uygun olarak yerini güdülerin eğitilmesine bırakmak, doğuştan gelen eğilimlere hizmet etmek ve kültürel alışkanlık-tepkilerini bireye mal etmek için güdüleri harekete

geçirmeye yarayan çeşitli fizyolojik öğelerin insanda yok olduklarını gösteriyor. Kültürün yarattığı bu düzeneklerin somut bir analizini yaptık: Zinaya ve eş aldatmaya engel olan tabular; cinsel güdünün etkinliklerine sınır koyma; karı koca arasındaki birliğin sürdürülmesi için ahlaksal ve ideal ölçüler, yine bunun gibi pratik düzenlemeler, evlilik bağlarını yasal olarak onaylayan kurumlar ve temelde ana babanın tutumu olan eğilimleri kurala bağlayan ve çık açık isteyen buyruklar.

Kültürün getirdiği tüm bu etkenlerin, kendi eylemleri içinde, doğanın hayvana benimsettiği davranışlardaki genel çizgileri yakından izlediğini ayrıca göstermiştik. Bununla birlikte, bunların somut dışavurumlarının ayrıntıları içinde aşk girişimleri, evlilik, ana babanın tutumu, kültür durumunda derin değişimlere uğrar ve insanın davranışlarını düzenleyen tüm bu dışavurumları temsil edenler basit güdüler değil, geleneğin insana mal ettiği alışkanlıklardır. Yasanın toplumsal yaptırımı, kamu düşüncesinin baskısı, dinin fizyolojik yaptırımı, bireylerin birbirleri üzerine doğrudan doğruya etkileri, güdülerin kendiliğinden harekete geçmelerinin yerini alır.

Böylece kültür insanı doğadan saptıracak bir yöne itmemiş oluyor. Doğal durumda insan seçeceği eşinin gönlünü çelmeye çalışır, öteki ise seçimini yapmakta, kendini vermekte ya da reddetmekte her zaman özgürdür. Her iki eş de her zaman birbirine bağlı kalmalıdır, yavruyu karşılamaya ve onun bakımını sağlamaya hazır olmalıdır. Çocuğu dünyaya getiren kadındır, erkek ise, onu korumak için oradadır. Ana-babalara her zaman çocuklarını yetiştirmek ve eğitmek görevi düşer; doğada hayvanlar çocuklarına nasıl bağlıysa, kültür durumunda ana-baba da çocuklarına öyle bağlı kalır. Ama tüm bu belirtiler, hayvan türünün tüm bireylerine kabul ettirilen güdüsel donanımın tek değişmez tipine karşılık, insanda sınırsız çeşitlemeler gösterirler. Doğrudan güdüsel yanıtın yerini, geleneğin yerleştirdiği ölçüler alır. Töre, yasa, ahlaksal kurallar, âyin ve dinsel değerler aşk, evlilik ve aile yaşamının her evresinde

araya girerler. Ama bir kez daha diyeceğiz ki, güdülerin hayvanı ittiği yolları insan izliyor ve her ikisinin de yolları arasında değişmez bir koşutluk var. Hayvanda cinsel yaklaşımı oluşturan tepkiler zinciri, insanın kültürel davranışının gelişimine ve yerleşmesine uygun düşen ilkörneği oluşturuyor. Bundan sonra hayvanın güdüleriyle, insanın duyguları arasında daha ayrıntılı bir karşılaştırma yapacağız.

8 — Güdüden Duyguya:

Hayvan ailesi ile insan ailesi arasındaki karşılaşmadan çıkan başlıca sonuçları önceki bölümde özetlemiştik. Kesin fizyolojik sınırların ortadan kalkmasının ve kültürel etkenlerin denetimine giderek artan bir boyun eğmenin, insanın tepkilerini giderek karmaşıklaştırdığı, ilk görüşte karmaşaya (chaos) ve düzensizliğe benzer bir çeşitlilik doğurduğu izlenimini veriyor. Ama gerçekte durum böyle olmaktan uzak. Cinselliğe eşlik eden sevginin insan ailesinde yalnız bir tek yönde değiştiğini saptıyoruz önce. Bireyi karşıt cinsten birine bağlayan bağların, bir yandan evlilikle, öte yandan, yaşam boyu süren aile kurumuyla sonuçlandığını görüyoruz. Her iki durumda da duygular bir tek konu çevresinde dönüyor: Kadın ya da koca, çocuklar ya da ana baba. İnsanın duygusal davranışlarının evrimi incelendiği zaman, ilk karekteristik özellik olarak, bir tek birey ya da çok sınırlı sayıda bireyler üzerine bu duyguların yoğunlaştığı görülüyor.

Doğrusunu isterseniz, aşağı türdeki hayvanlardan yukarı türdeki hayvanlara doğru derece derece ilerledikçe, ayrıca aynı eğilim saptanıyor. Aşağı hayvanlarda erkeğin meni sıvısı çoğu zaman dışarıya yayılıyor ve dişinin döllenmesi ancak fiziksel bir etken aracılığı sayesinde gerçekleşiyor. Kişisel eşitlik, seçim yapma ve karşılıklı uyum, en yüksek hayvanlarda gelişmenin en yüksek derecesine varmak için derece derece gerçekleşiyor.

Bununla birlikte insanda kimi kurumlar bu eğilimi güç-

lendirmek için onu egemenliği altına alıyor. Örneğin cinsel yaklaşımı bir kaç tane toplumsal etken kurala koyup, bunlardan kimileri, kimi ulamdaki kadınlara yaklaşmayı yasaklarken, ötekiler de yaklaşımın yasal, birliğin de geçerli olması içi, gerçekleşmesi gereken bazı koşullar ileri sürerler. Bazı evlilik biçimlerinde bireysel bağları tümüyle toplumsal etkenler belirler: Örneğin çocuklukta söz kesme ya da birbirlerini tanımadan görücü usulü ile evlenme, salt töreler gereği yapılır. Ne olursa olsun, her durumda iki birey arasında kişisel bağları kuran aşk girişimleri, evlilik ilişkileri ve çocukların bakımıdır. Cinsel nitelikteki ilişkilerde, ekonomik, hukuk ve din konularında alınan kararlarda çoğunluk bir kişinin diğerine egemen olduğu görülür. Yasal ve dinsel onayla yapılan evlilik eşler arasında yaşam boyu bir bağ kurmak içindir; buna saygı gösterilmesini de toplum yüklenir. Böylece insanlar arası ilişkilerde sevgisel uyumlar, bir anlık durumdan çok, bir amaca bağımlı olur. Duygu ve istek türünden ilişkilerin sınırları içinde ilgiler peşpeşe değişimlere uğrar: Aşk girişimlerinin başında henüz biribirine uymamış iki eş, bu dönem içinde duygularının, arzularının ve ilgilerinin olgunlaştığını görürüler, kişisel sevgi içinde yavaş yavaş esirler, evliliğin ortak yaşamı içinde bunlar daha da zenginleşir ve karmaşık hale gelir, çocukların doğumundan sonra da çok daha önemli derecede artar. Ama her şeye karşın tüm bu duygusal uyumun çeşitliliği, bir bireyin diğerinin yaşamı üzerine etkisini artırmaktan başka bir şey yapmaz. Aradaki bağın kopması giderek güçleşir, psikolojik ve toplumsal düzen bu bağın kopmasına engel olur. Böylece, örneğin ilkel olduğu kadar, uygar toplumlarda da, ana babayla çocuklar arasındaki ayrılık ya da kopma, kişisel bir trajedi olduğu kadar, toplumsal bir mutsuzluktur da.

Heyecanlar aile bağlarının temeli olmakla birlikte durmadan değişikliğe uğrarlar (ayrıca koşullara bağlı olarak evlilik yaşamının aynı zamanda aşk, kıvanç, üzüntü, kaygı kaynağı olması ve tutkuların azalması nedeniyle); her zaman karmaşık olmakla ve hiçbir zaman bir tek güdücün

egemenliği altına girmemekle birlikte, her zaman iyice belirli ve örgütlü bir sistem altında görünür, ama kargaşalı ve düzensiz bir duruma da varabilir. Bir eşin diğerine göre tutumu, ya da ana babanın çocuklarına göre davranışları, hiç de rastlantı değildir. İlişkinin her tipi, kimi toplumsal amaçlara bağımlı olarak belirli sayıda duygusal davranışları gerektirir ve her davranış, duyguların düzenlenmesine egemen olan belli bir şemaya göre derece derece gelişir. Böylece, eş olacak iki birey arasındaki ilişkiler, cinsel duygunun derece derece uyanmasıyla başlar. Daha önceden de bildiğimiz gibi uygar toplumlarda bu duygu hiçbir zaman salt bir cinsel güdünün dışavurumu değildir. Kişisel çıkar, ekonomik yarar görüşü ve toplumsal ilerlemeler gibi çeşitli etkenler bir genç kız için bir genç erkeğin —ya da genç erkek için genç kızın— çekiciliğini etkiler; bu kural ilkel bir kültür düzeyindeki toplumlar için geçerli olduğu kadar, gelişme düzeyleri çok ileri olan uygar toplumlar için de geçerlidir. Bu sorunlar bir kez düzene girince, toplumda yürürlükte olan gelenek ve göreneklere uygun olarak gerçekleşen aşk girişimlerinin peşinden tutkulu davranış yavaş yavaş yerleşir. Karşılıklı bağ kesinlik kazanınca, evliliğin onayladığı birlik kararı, karşılıklı anlaşmanın ilk öğesini ilişkilerin içine sokmuş olur ve ona az çok toplumsal bir nitelik verir. Bu dönem, gerçek anlamda evlilik yaşamına, içerdiği bağlarla birlikte bir hazırlık oluşturur; yasal bağlar eşleri ortak bir yaşama bağlı kılar ve bu ortak yaşam içinde cinsel öğeler baskın bir rol oynamayı sürdürmekle birlikte, yeni duygusal bağları da içerirler. Şunu önemle belirtelim ki, ilk aşk girişimlerinden evliliğe geçiş yeni bir uyumu, kesin ve zor davranışları gerektirir: İlişkilerinden cinsel öğeleri elemeksizin ve aşk girişimlerinin anısını belleklerinden silmeksizin eşler, hesaba katmadıkları ve katamayacakları yeni ilgilerin önlerine çıktığını, yeni yeni heyecanlar duyduklarını görürler. Bu ilgilerin ve heyecanların içerdiği yeni davranışlar, birbirlerine karşı karşılıklı sabırlı ve hoşgörülü olmayı ister ve her ikisinin do yalnızca cinsel çekicilik nedeniyle birbirlerini beğen-

mekten vazgeçmelerini gerektirir. İlk başlangıç evredeki ilişkilerde eşleri etkileyen çekicilik ve birbirlerine verdikleri cinsel zevkler ruhsal bir değer olarak kalır ve sonraki duygulara bütünleyici bir parça olarak katılır, hem bu insanın duygularını yöneten bir yasa gereğince olur ve sevgi durumundaki bir anının hiç yitirilmemesini ister ve gider daha sonraki duygusal durumlara katılır.

Anne ile çocuk ve baba ile oğul arasındaki ilişkilerin analizini yaparken, kendimizi bir kez daha bu olgunlaşmanın ve duyguların derece derece örgütlenmesinin karşısında buluyoruz. Bu arada tüm sevgisel tutumların, salt fiziksel nitelikte ilişkilere bağlı olduğunu da söyleyelim. Kadın ile koca arasında cinsel arzu kaçınılmazdır, ama kişisel çekicilik ve karekterlerin bağdaşması da bu arzuyla birleşmelidir. Aşk girişimlerine eşlik eden duygusal öğeler ve ilk sahiplenmenin tutkusal duyguları, daha sonra gelecek olan daha sakin bir sevgiyle birleşmelidir; iki eşin ortak yaşamlarının en iyi yıllarına daha yoğun bir sevinç katacaktır bu. Tüm bu görünmeyen ve varolan sevgi öğeleri, onların çalışmalarına, ortak ilgilerine ve onları birleştiren bağları daha da sıkacak ve sağlamlaştıracak ne varsa hepsine her zman için esin kaynağı olmalıdır. Aşk girişimlerinden cinsel ortak yaşama, oradan gerçek evlilik yaşamına, bu sonuncu durumdan çocuklu aile yaşamına değin bir evreden diğerine her geçiş, bir sürü güçlükler, tehlikeler ve denge bozucu bunalımlar oluşturur. Her geçişte, ilgililerin davranışları, yeni koşullara göre yeniden düzenlenirler.

Süreç boyunca burada gördüğümüz düzenek, doğuştan gelen istekle; insanın duygularına ve toplumsal etkenler arasındaki tepkilere dayanır. Daha önce de gördüğümüz gibi, demek ki örgütlü bir toplum erkek ve kadınların cinsel eğilimlerini ekonomik, toplumsal ve dinsel düşünlerin değerlendirmelerine bağlamaya özen gösterir. Toplum bir yandan egzogami kurallarını, kast bölümünü, kimi cinsel yaklaşımları yasaklayan ayrı anlayışları zorla kabul ettirirken, öte yandan başkalarına ekonomik çekiciliğin aldatıcı saygınlığını, daha yüksek bir yere varma umudunu ve

toplum içinde yüksek bir yer verir. Ana babayla çocuklar arasındaki ilişkilere gelenek, çocukların yerine getirmeleri gereken amacın önünde giden kimi davranışları da sokar. Gelişme yolundaki genç kuşağın anlayışındaki dışavurumlar incelendiği zaman, toplumsal düzeneklerin etkisi özellikle önemli görünüyor. Eğitim, özellikle biraz ilkel toplumlarda, genç kafalara doğrudan doğruya toplumbilimsel, ahlaksal ve kültürel ilkelere bağlı olarak verileceği yerde, daha çok kültürel ortamın etkisiyle uygulanır. Böylece çocuk kastların, toplumsal tabakaların ve klanların basamaklarına yön veren ilkelerle tanışıklık kurar, somut ilişkiler sayesinde kimi ilişkilerden kaçmak zorunda kalmayı bilir ve kimi şeylere boyun eğer. Böylece belli bir ideal çocuğun kafasına işlenmiş olur ve cinsel ilgi gençte uyandığı an tüm tabulardan, tüm uyarıcılardan, izin verilen aşk girişimlerinin tüm biçimlerinden ve evlilikte arzu edilir birisi olmak için onu hazırlayan tüm koşullardan haberlidir. Şu noktayı kabullenmek de ayrıca çok önemlidir: Gençliğin bu derece derece oluşumu, toplumun ideallerini derece derece sindirmesi, nerdeyse gizemli bir ortamda değil, somut ve kesin etkileri olan bir ortamda geçer. Bu kitabın ilk bölümlerinde açıkladığımız düşünleri, bir Avrupalı köylü ya da Malenezyalı ilkelin yaşamını izlemek için bir kez daha kullanacak olursak, çocuğu eğiten şeyin, ana babaların çocukları azarlaması ve kınaması olduğunu görürüz; yaşlı bir adamın ağzından çıkanlar, kamunun düşüncesidir ve son olarak da, çocuklar kendi çevrelerinde kendilerinin yol açtığı tepkiler karşısında utanç duyar ve sıkıntıya kapılırlar. Terbiyeli terbiyesiz ulamı böylece doğar, kimi ilişkilerden kaçınma alışaknlığı böylece kazanılır, insan tabunun ağırlığının hiç duyulmadığı öteki insan kümesine doğru çekilir; ananın, babanın, dayının, bacı ya da kardeşin konu olduğu ince duygu ayrımlarını ayırt etme böylece başarılır. Bu kültürel değerler isstеminin en son ve en güçlü desteğini, bir konutu yapacak gereçler, ev yaşamının örgütlenmesi ve evi kuran her şeyi oluşturur.

Böylece Melanezya'da bireysel aile evi, bekârlar mahal-

lesi, kocanın köyünde geçecek evliliğe ilişkin hazırlıklar ve anadan çocuğa geçecek haklar, bir yandan köylerin, evlerin yapısına ve toprağın bölünme biçimine bağlıdır; öte yandan buyruklara, tabulara, töresel yasalara ve ayrı ayrı duygulara bağlıdır. Buradan elde ettiğimiz kanıta göre insan yasal, toplumsal ve maddi nitelikteki her çeşit düzenlemelerde kendi duygusal tavırlarını dile getiriyor, sonra da onlar kendisinin davranışlarını ve çevreye bakış tarzını etkiliyor. İnsan kendi kültürel davranışlarına uyum sağlatmak için kendi ortamına biçim veriyor ve onun dönüşüme uğrattığı ortam, bu kez onda kültüre bağlı duygular doğuruyor.

Burada çok önemli bir noktaya gelmiş oluyoruz; bu noktayı incelemek, bizim insan güdülerinin neden büyüyen esneklik yönünde gelişmesi gerektiğini ve insanın doğuştan gelen tepkilerinin neden duygu ya da davranış diye adlandırdıklarıma görüşmeleri gerektiğini anlamamıza izin verecek.

Kültür, insan duygularının karmaşık ve esnek sistemleri içinde eğitilebilir, uyarlanabilir ve örgütlenebilir olma derecesine yakından bağlıdır. Kültürü en etkili olacak şekilde geliştirdiğimiz zaman, giderek daha büyük mekanik nesne, silâh ve taşıma araçları kullanmayı, elverişsiz iklim koşullarına karşı önlemler sayesinde insana kendi ortamına egemen olmayı sağlar. Ama tüm bu nseneler ve önlemler, geleneksel bilgiler, bu nesnelerin kullanımına ilişkin kurallar aynı zamanda ve kuşaktan kuşağa aktarılabildiği zaman ancak etkili olur. Her kuşak, insanlığın gereç donanımına uyumunu öğrenmelidir. Elbette bu öğrenim yalnızca salt usun varlığı ya da güdüsel eğilimlerle sağlanamaz. Bilgilerin bir kuşaktan diğerine aktarılması, eski kuşağın zorunlu saydığı, çoğu zaman zor ve yorucu çabalar sayesinde, yine bu eski kuşağın bitmez tükenmez sabrı, yerini alacak yeni kuşaklara olan sevgisi sayesinde olasıdır. Ama bu sevgisel tutumun kendisi de kısmen güdüsel eğilimlere dayanır, çünkü komuta ettiği eylemler yapay kültürel niteliktedir ve hiç de özgün değildir, olağan durumlar-

da ve kendiliğinden, doğuştan gelen gereksinimden ileri gelmezler. Başka türlü anlatacak olursak, toplumsal geleneğin sürekliliği, aktaranla alan arasında kişisel sevgi ilişkilerini gerektirir; bu ilişkiler giderek artan ve gelişen birçok tepkileri içerir ve çoğu zaman karmaşık ilişkilere yol açar. Ana babanın eğitici görevini yüklenebilme derecesi ve kültürel görevlerinin etkinliği, insan karekterinin kültürel yaşamla, toplumsal yaşamın gerektirdiği tepkilere uyum sağlama derecesine bağlıdır. Böylece kültürün görünümlerinden birisi, insanın güdüsel donanımının esnekliğine doğrudan doğruya bağlı olur.

Bununla birlikte insanın kültürel görevi yalnızca geleneği bir bireyden ötekine, kuşaktan kuşağa aktarmak değildir. En ilkel durumunda bile kültür, ancak bir işbirliği sayesinde varolabilir. Daha önce de gösterdiğimiz gibi, sözün tam anlamıyla aile bağlarının biyolojik olgunluktan sonra da kalıcı olması, bir yandan, ortak çalışma ve işbirliği, öte yandan, kültürel eğitime olanak sağlar. Şurası gerçek ki, hayvan ailesinde de bir çeşit ilkel işbölümü vardır, çünkü belli bir dönem boyunca dişi yavruların bakımıyla uğraşırken, yiyecek işleriyle de erkek uğraşır; bu dönemlerin dışında bile, koruma ve yiyecek sağlama görevlerini yavruların anasıyla babası kendi aralarında paylaşırlar. Yalnız ne var ki, hayvan türünde besin gereksinimi için ortama uyum ve ekonomik görev işbölümü tam katı bir nitelik gösterirken, kültür durumundaki insan çok çeşitli ve çok sayıda ekonomik ortama uyum sağlayabilir; elbette yalnız değişebilir güdülere sahip olduğu için değil, ayrıca teknik ve özel ekonomik örgütler yaratmaya uyabildiği ve yine çok çeşitli yiyeceklere uyum sağlayabilme yeteneği taşıdığı için bunu yapabilir. Bununla birlikte tekniğin kullanılması, uygun bir işbölümüne ve bir çeşit işbirliğine gidilmeden olmuyor; bunların her ikisi de ortamın koşullarının değişmesine ilişkin olarak çeşitli duygusal uyumları da kendi içinde taşır. Erkeğin de, kadının da ekonomik görevleri ayrı ayrıdır. Örneğin Kuzey Kutup bölgesinde en önemli görev yiyecek sağlama işidir bu da erkeğe düşer; ilkel bir

tarım toplumunda evin geçimini sağlama, daha çok kadının görevidir. Görevlerin ekonomik ayrımı, dinsel ve töresel ayrımlara göre yapılır; karşıt olarak bunlar da salt ekonomik çalışmayı etkilerler. Toplumsal saygınlığın çekiciliği, pratik yaşama daha uygun düşen ortak hizmetlerin değeri, her çeşit ahlaksal ve dinsel düşünler, ailede egemen olan ilişkilere damgasını vurur adeta, özel bir renk verir onlara. Aile, ana babayı çocuklara bağlayan salt evlilik ilişkilerini uzlaştıran yeteneğe sahip olması sayesinde, pratik işbirliğinin çeşitli olasılıklarına uyabilir ve çocukların kültürün maddi koşullarına ve doğal ortama uyumlarını sağlayabilir. Bu bağımlılığı ve karşılıklı ilişkiyi nereye değin izleme olasılığının bulabileceği sorunu bizi burada ilgilendirmiyor; bizim için burada yalnız önemli olan, bir hayvanın esnek toplumsal ilişkilere ve esnek duygu sistemlerine sahip olduğu kadar, ikinci bir ortam yaratma ve çoğu zaman zor dış koşullara uyma yeteneğine sahip olduğunu ortaya çıkarmaktır.

Tüm söylediklerimizin bir şeyi göstermesi önemli: Aile ilişkilerinin dayandığı temellerin güdüsel niteliğine karşın, bu ilişkiler eğitimin ve deneyimin etkilerine ne kadar açıksa, kaynağı kültürde ve gelenekte olan öğeleri de o kadar çok almaya yatkınlar ve o kadar da çeşitle ve karmaşık işbölümüne elverişli olurlar.

Aile için söylediklerimiz, diğer tüm toplumsal ilişkilere de uygulanabilir; yalnız arada küçük bir ayrım var; bu sonuncu ilişkilerde güdüsel öğe nerdeyse önemsenmeyecek bir rol oynar. Evliliğin ve ailenin kuramsal önemi, uygulamadaki önemleri kadardır ve her ikisi de büyük önem taşır. Aile, biyolojik bağla, toplumsal bağ arasındaki sürekliliği sağlamakla kalmaz, ayrıca kurduğu model üzerinde çok daha geniş diğer ilişkiler biçimlenirler. Toplumbilimcilerle insanbilimciler bize duyguların ve bunların kültürün sunduğu koşullar içindeki oluşumlarının ve toplumsal örgütlenmeyle olan ilişkilerinin tutarlı bir kuramını vermeyi başardıkları zaman, ilkel halkların toplumbilimsel açıdan doğru anlaşılmasına doğru büyük bir adım atmış olacaklar.

İlkel toplumbilimin verilerine dayanarak açıklayıcı bir kuram dile getirmek için kedimizi zorlarken, zamanımızın en büyük psikologlarından biri sayılması gereken bir yazarın geliştirdiği insan heyecanlarının önemli kuramını kullandığımızı, psikolojinin güncel durumundan haberli olanlar doğal bulacaklardı: Bu sözünü ettiğimiz kimse M. Shand insan heyecanlarını sınıflayan ve heyecansı yaşamın yasalarını ortaya koymaya çalışan ilk o oldu; biz de ondan açık seçik sonuçlar elde edebiliriz, ama insan heyecanlarının boşlukta yüzmediğini de unutmamak koşuluyla, çünkü tüm heyecanlar belli sayıda nesneler çevresinde kümelenir ve belli sistemlerin içinde örgütlenirler. M. Shand, *The Foundations of Character (Karekterin Temelleri)* adlı kitabında ayrıca, heyecanlardan duygulara geçişe yön veren kimi yasaları dile getirdi. İnsan karekterine ilişkin ahlaksal sorunların, heyecanların düzenlenmesi üzerine yapılacak bir incelemeden sonra ancak çözümlenebileceğini gösterdi. Yaptığımız açıklamalarda M.Shand'ın duygular kuramını toplumbilimsel bir soruna uygulamak olanağımız vardı; böylece hayvan tepkilerinin kültürel tepkilere dönüşümünü tam doğru bir analizle gösterme olanağımız oldu.

İnsanın duygusal bağlarını, hayvanların salt güdüsel bağlarından ayıran başlıca karekteristikler şunlardır: 1 — İnsanda duruma egemen olan nesnedir (object); 2 — İnsanda heyecanlı davranışlar örgütlenmiş durumdadır; 3 — Bu davranışlar süreklilik oluşturacak biçimde oluşur ve sürekli bir sistem içinde kristalleşir, esneklikleri sayesinde çok çeşitli durumlara kolayca uyarlar. Biz ise M. Shand'ın kuramını bir noktada tümledik: Bir yandan duyguların oluşumuyla, öte yandan insanın toplumsal örgütlenmesi ve maddi kültürü kullanması.

M. Shand'm insan duygularını incelemesinden vardığı önemli sonuca göre, bir duygunun bileşimine giren başlıca heyecanlar birbirlerinden bağımsız değildirler, biri diğerini dışlayacak ve karşılıklı itecek eğilimler gösterirler. Gelecek bölümlerde iki tipik ilişkiyi analiz ederken bu görüş tarzının doğru olup olmadığına bakacağız ve bunu geliş-

tireceğiz; bu ilişkilerden birisi ana ile çocuk, öteki baba ile çocuk arasında. Bu da bize bir duygu geliştikçe, bu duygudan kimi öğelerin elenmesi (baskı ve arıtma) sürecini izlememize izin verecek.

M. Shand'ın duygular kuramı ile, psikanaliz arasında bize göre varolan yakın bağı burada ortaya çıkarmak hoşumuza gidiyor. Her ikisi de bireysel yaşamın içinde geçen somut heyecanlar süreciyle ilgileniyorlar. İnsan duygularının gerçek biçimlenmesi üzerine bir inceleme yaptıktan sonra ancak doyurucu sonuçlar alınabileceğini her ikisi de birbirinden bağımsız olarak kabul ediyorlar. Psikanalizin kurucuları M. Shand'ın çalışmalarını bilmiş olsalardı, metafiziğin tuzaklarından birisinden daha kurtulmuş olurlardı her halde; güdünün metafizik bir kendilik değil de, insan duygularının bir parçası olduğunu anlarlardı ve bize daha az gizemli, daha çok somut bir bilinçaltı psikolojisi verirlerdi. Buna karşılık Freud, duygular kuramını iki önemli noktada bütünledi. Ailenin, duyguların oluştuğu bir yuva olduğunu ilk ve açıkça gören o oldu. Ayrıca duyguların oluşumunda eleme ve dışarı atma sürecinin çok büyük bir önem taşıdığını, bu süreçlerin düzeneğinde baskının ciddi bir tahlike olduğunu gösterdi. Bununla birlikte, psikanalizin gizemli bir sansürün eylemine mal ettiği baskı (istenmeyen duyguların bilinçaltına gönderilmesi ç.), kendimizi verdiğimiz bir analizin peşinden daha somut bir biçimde kavranmalıdır. Çünkü baskı yönünde hareket eden, duyguların kendi güçleridir. Burada güçler, toplumsal yararlılığa sahip olmak için tüm duyguları doyurması gereken kararlılık ilkesine boyun eğerler. Öfkenin ve kinin olumsuz heyecanları, ana babanın yetkesine boyun eğmekle, kültürel yönetimlere saygıyla ve onların layık olduğu güvenle bağdaşmazlar. Anne ile oğul arasındaki ilişkilerin, ailede egemen olması gereken işlevlerin doğal bölünmesiyle uyum halinde kalması için, bu ilişkilerin tümüyle kösnül öğelerden bağışık olması gerekir. Bundan sonraki bölümde anlatacağımız da işte bu olacak.

9 — Annelik ve Zina Eğilimleri:

Zina yasaklarının «kökenleri» sorunu, antropolojide en çok görüşülen ve tartışılan sorunlardan birisidir. Bu sorun, evliliğin ilkel biçimlerine ya da egzogamiye, ilkel karma cinsel yaşam üzerine varsayımlara bağlanır. Hiç kuşkusuz, egzogami ile zina yasağı arasında yakın bir bağ var ve egzogami bu sonuncunun, yani zinanın bir tabusunu oluşturur sadece, yine benzer biçimde, akraba sınıflandırma ilişkileriyle klan kurumu, ailenin uzantısından ve akrabalık ailesinin dizininden başka bir şey değildir. Biz bu sorunla burada ilgilenmeyeceğiz: Bu sorunu ele alış açısından Westermarck ve Lowie gibi antropologlarla tümüyle aynı kanıda olduğumuzu söylemekle yetineceğiz (1).

Güçlükleri ortadan kaldırmak için, zina birleşimlerinin türe hiçbir şekilde zarar vermediğini söyleyen tüm biyologların ortak kanısını anımsamakla başlayacağız (2). Doğal durumda yaşayan türlerde zina olağan ve düzenli bir biçimde bir olgu olsaydı, acaba yıkıcı etkileri olabilir miydi, sorusuna yanıt aramak, salt akademik bir sorundur. Doğal durumda genç hayvanlar, olgunluğa erişir erişmez, ana babalarını terkediyorlar ve cinsel kızgınlık sırasında rastladıkları herhangi bir dişi ile birleşiyorlar. Zina, olsa olsa, tek başına kazara bir olaydır. Demek ki hayvanlar arası zinanın biyolojik bir kötülüğü yoktur; dahası, şurası açık ki, ayrıca moral bir kötülük de değildir. Ayrıca hayvanlara özel kötülük eğilimleri mal etmeye hiçbir hakkımız yok.

Hayvanlarda zina ne bir biyolojik tehlike, ne de kötülük eğilimi konusu oluşturur, birini diğerine karşı koruyacak engeller koymanın yararı da yoktur; insan toplumlarında ise aksine, zinaya karşı en katı engeller, en güçlü ya-

---

(1) **Bakınız: Westermarck, Evliliğin Tarihi ve Lowie, İlkel Toplum. Kinship (Akrabalık) adlı kitabımızda bu konuya katkıda bulunmaya çalışmıştık.**

(2) **Akraba birleşmelerinin biyolojik doğası için bakınız: PİTT - RIVERS: The Contact of Races and the Clash of Culture.**

saklar konulur. Bu olaya, ilkel yasama uygulamasını bir ilke gibi ileri süren bir varsayımın yardımıyla ya da aynı ailenin üyeleri arasında cinsel yaklaşıma özel iğrenme duyarak değil, kültüre bağlı iki olgunun sonucu sayarak açıklık kazandırmak gerektiğine inanıyoruz. Birincisi, ailenin kuruluşunun borçlu olduğu düzeneklerin kendisi bile, zina eğilimlerini doğuracak niteliktedirler. İkincisi, böyle kurulan bir insan ailesinde zina, aile için ciddi bir tehlike kaynağı oluşturur. Bu iki noktadan birincisi üzerine Freud ile uyum halindeyiz; aynı aile üyeleri arasında cinsel yaklaşıma karşı güdüsel bir iğrenmenin olduğunu söyleyen Westermarck'ın iyi bilinen kuramıyla aynı görüşte değiliz. Bununla birlikte zina eğilimini, kültürün bir ürünü olduğunu kabul ederken, psikanalizin yaptığı gibi, çocuğun anasına bağlılığında, salt cinsel bir bağlılığı görecek kadar öteye gidecek değiliz.

Oysa *Cinselliğin Kuramı üzerine Üç Tez*'de Freud'ün ortaya koymaya çalıştığı budur. Yazar bu yapıtında, ana ile çocuk arasındaki ilişkilerin, özellikle süt emme nedeniyle, her şeyden önce cinsel nitelikte olduğunu göstermeye çalışıyor. Başka türlü söyleyecek olursak, buradan çıkacak sonuca göre, erkeğin ilk cinsel isteği, her zaman ve zorunlu olarak zina niteliğindedir. Psikanalizin deyimlerinden birini kullanacak olursak «Libido'nun saptanması», tüm yaşam boyunca direnir ve bastırılması gereken sürekli bir zina eğiliminin kaynağını oluşturur, bu durumda, Ödip kompleksinin kurucu iki öğesinden birisidir.

Bizim için bu kuramı onaylamak olası değil. Ana ile çocuk arasındaki ilişkiler, hiç de cinsel ilişkilere benzemiyor. Güdülerin tanımı yapılırken, içebakış yönteminin ya da acı ve zevk gibi çeşitli duyguların analizinin yardımına sarılmamalı, sadece onların işlevleri gözönüne alınmalıdır. Bir güdü, nerdeyse doğuştan gelen bir düzenektir, birey onun yardımıyla kimi organik isteklerini doyurmak için belli bir davranış biçimiyle özel bir duruma tepki gösterir. Ana ile bebek arasındaki ilişkiler her şeyden önce bebeğin açlığını gidermek için belirlenmiştir. Eğer bebek anasının bedeni-

ne sokuluyorsa, her şeyden önce bu onun sıcaklık, korunma ve yönetim gereksinimi içindir. Çocuk kendi gücüne dayanarak bulunduğu ortamla başa çıkamaz, hareket edebileceği tek ortam anasının bedeni olacağına göre, ona sokulur durur. Cinsel ilişkide iki bedenin birbirine yaklaşması, gebelikle sonuçlanmayı amaçlayan bir birleşmedir. Çocukla anayı birbirine çeken eğilimle, cinsel yaklaşımda karşıt cinsten iki bireyi birbirine çeken eğilimlerin dışavurumlarında, belli bir ölçüde birbirine benzeyen çok sayıda hareket bunlara eşlik eder ve önden gider. Ama bunları ayıran çizgide daha çok açıklık aramamalı, çünkü birinci durumda eğilimler ve duygular, çocuk organizmasının olgunluğa ermesi için yardımı besini, korunmayı ve sıcaklığı güvence altına almayı amaç edinir; öteki durumda ise, duygular ve eğilimler, cinsel birleşmeyi ve yeni bireylerin dünyaya gelmesini kolaylaştırmayı amaçlar.

Buradan vardığımız sonuca göre çok basite kaçan bir çözümü kabul etmek bizim için olası değil, çünkü bu çözüme göre, ana ile çocuk arasındaki ilişkilerin kaynağı zina eğilimlerini besler ve bu ilişkilerin kendileri de cinsel niteliktedirler. Cinsel ilişkilere olduğu kadar, ana ile çocuk arasında varolan ilişkilere de eşlik eden cinsel zevk, bir güdünün mutlu doyumundan ileri gelen tüm durumlara yapıcı bir öğe olarak girer. «Zevk» tanısı, tüm güdüler için ortaktır, bu nedenle bunları birbirinden ayırt etmeye yaramaz. Burada ilgilendiğimiz iki heyecansı davranış, ayrı ayrı güdülere bağlanmakla birlikte, herhangi bir güdüye eşlik eden genel zevk duyumunun dışında ortak oldukları öğeleri vardır: İki bedenin birbirine değinmesi, kösnül bir zevk sağlar. Gerçekte çocuk, kendisiyle anası arasında tam bir tensel değinme, özellikle de kendi dudaklarıyla, anasının memeleri arasında bir değinme arar. Cinsel tepinin ilk hareketleriyle, çocuğun tepisinin gerçekleştirdiği hareketler arasında göze çarpar bir benzerliğin olduğunu hiç kuşkusuz kabul ediyorum. Bununla birlikte, birini diğerinden ayıran işlevsel ayrımları ve yine her iki durumda da işlevin *yerine getirilmesine* hizmet eden hareketler arasında var-

olan tümüyle öze ilişkin ayrımları her şeyden önce göz önüne almak gerekir.

Yukarıda belirttiğimiz benzerliklerin sonuçları nelerdir? Bugün psikolojide genellikle kabul edilen psikanalizin bir ilkesini buraya alabiliriz; bu ilkeye göre, yaşamın herhangi bir evresinde hiçbir deney yoktur ki, çocukluk döneminde yaşanmış bir anıyı uyandırmasın. Öte yandan, M. Shand'ın duygular kuramının sonucuna göre, insan yaşamındaki tüm duygusal davranışlar, heyecanların derece derece örgütlenmesini içerir. Bu iki sonuca bir de şunu eklemek gerektiğine inanıyoruz: Heyecan içeren anıların sürekliliği ve her biri öncekinin modeli üzerine oluşan davranışlarımızın mirası, toplumsal ilişkilerin temel dayanağını oluşturur.

İki sevgilinin karşılıklı davranış tarzını, açıkladığımız ilkelerin ışığı altında inceleyecek olursak, cinsel ilişkiler içinde yer alan bedensel değinmeye, ana ile çocuk arasındaki ilişkilerin de ciddi bir düzensizlik aktararak araya karışması gerektiğini kolayca kavrarız. Sevgililer yalnızca aynı yerdeki tensel yüzeyi bol bol okşamakla kalmazlar; böylece gerçekleştirilen durum, ana ile çocuk arasındaki karekteristik duruma yalnız benzemekle kalmaz, çünkü her iki durumda da sıkı sıkı sarılmayı öpücükleri ve en yakın kişisel yaklaşmayı dile getirirler; ayrıca her iki durumda da algılanan duygu ötekine benzer; bu cinsel zevktir. Cinsel tepi harekete geçtiği an, daha önceki benzer deneylere ilişkin benzer anıları uyandırır. Bununla birlikte bu anılar, bireyin heyecanlı yaşamının ilk planında yer alan bir nesneye bağlı kalırlar, hem de yaşam boyunca. Ve bu nesneyi temsil eden annenin kendisidir. Annenin yüzünden rahatsız edici anılar erotik yaşamın içine girer; erotik yaşam ise, saygı, boyun eğme ve kültürel bağımlılık davranışlarıyla karşıt durumdadır; öte yandan genç, ilkel ve çocuksu duygusal bağlılığını tümüyle bastırmayı başarmıştır artık. Gencin duyumsadığı yeni cinsel aşk ve annenin belirlediği yeni cinsel davranışlar, önceki yaşamın anılarıyla birlikte rahatsız edici bir karışım oluşturur ve daha önce annenin çev-

resinde oluşmuş örgütlü heyecanlar sistemini yıkmakla tehdit eder, belli bir yaştan sonra ve kültürel eğitimin etkisi altında gencin anneyle ilgili olarak benimsediği davranışı sarsar: Cinsel duygudan giderek bağış tutulan davranış, kültürel ve ahlaksal bağımlılık duygusunun giderek davranışa girmesi, pratik şeylere ilgi ve evin merkez kişisi anne üzerinde yoğunlaşan toplumsal duygular. Belli bir yaştan sonra oğul ile anne arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar dönüşümler üzerine daha önceki bölümlerde iyice durmuştuk: Duygular yeni bir düzenlemeye uğrarken, ilişkiler giderek solgunlaşır. İşte bu anda güçlü direnmeler bireyin ruhunda ortaya çıkıyor, daha önce anneye duyulan tüm cinsel hazlar bilinçaltına itiliyor ve bilinçaltındaki zina eğilimleri, eski anılarla ve yeni deneylerle karışmış olarak doğuyor.

Bu açıklamayla psikanalizin açıklaması arasındaki ayrım, Freud'ün onayladığı çocukluktan beri anneye karşı olan aynı davranışın sürekli olarak direnişini kabul etmemesinde yatar. Eski özlemlerle yeni tepiler arasında yalnızca kısmi bir benzerliği kabul ediyoruz ve bu benzerliğin her şeyden önce duyguların oluşumuna yön veren düzeneğin etkisi olduğunu ileri sürüyoruz. Bize göre kayvanlarda zina eğilimlerinin yokluğunu açıklayacak olan budur, çünkü insanın duyumsadığı yeni duyguların geriye doğru hareketi (geçmişi anması), bu eğilimlerin nedeni olabilir.

Şimdi söz konusu olan, bu eğilimlerin hayvanlarda zararsız bir etkisi varken, insanlarda neden bir tehlike kaynağı oluşturduğunu öğrenmektir. Heyecanların örgütlü duygulara dönüşmesinin insanda toplumsal bağları doğurduğunu ve bu olgunun aynı zamanda uygarlığın tüm ilerlemesinin önemli koşulunu oluşturduğunu daha önce göstermiştik. M. Shand'ın tartışma götürmez biçimde kurduğu bu sistemler, belli yasalara uyarlar: Sistemler uyum içinde olmalıdır, bunun bir anlamı da sistemlerin içindeki çeşitli heyecanlar arasında bağdaşmazlık olmamalıdır; duygular ise, işbirliği olasılığı yaratacak ve karışımın sürekliliğini sağlayacak biçimde örgütlenmiş olmalıdır. Oysa aile içinde anne

ile çocuğun birbirlerine duyduğu duygular, çok derin kösnül bir bağlılıkla başlıyor. Bununla birlikte bu tutum daha sonra değişiyor. Annenin görevi çocuğu büyütmek, kılavuzluk etmek, çocuk üzerine kültürel etki yapmak ve ev yetkesini göstermektir. Erkek çocuk büyüdükçe, söz dinleyen ve saygı gösteren bir davranışı benimseyerek hareket eder. Çocukluk döneminde, yani psikolojik açıdan süt emmeden olgunluğa değin uzanan çok uzun bir dönemde yüceltme, bağımlılık ve saygı duyguları sağlam bir bağa eklenir ve erkek çocukla anne arasındaki ilişkilerin belirleyici özelliğini oluşturur. Bağımsızlığı kazanma süreciyle, ikisi arasındaki ilişkilerde tüm bedensel değinmelerin ortadan kalkmasını sona erdirme işte bu anda başlar. Vardığımız bu evrede aile her şeyden önce kültürel bir atölye görünümü kazanır; orada salt biyolojik öğeler elenmiştir. Anne ile baba, bağımsızlığını vo kültürel olgunluğunu kazanması için çocuğa yardım ederler, salt fizyolojik rolleri bitmiştir artık.

Bu durumda zina eğilimleri yalnızca yıkıcı etken rolü oynayabilirler. Anne ile ilgili kösnül ya da aşk duyguları, nice güçlüklerle yerleşmiş bağları koparmaktan öteye gitmez. Onunla cinsel yaklaşımda, başka herhangi bir durumda olduğu gibi, önce aşk girişimlerini, bunun yanında söz dinlemeyle, bağımlılıkla ve ona duyulması gereken saygıyla hiç bağdaşmayan bir davranış biçimi başlatmak gerekir. Ayrıca anne özgür değildir. Başka bir erkekle evlidir. Anne ile ilgili tüm cinsel girişimler, yalnız oğlu ile olan ilişkilerini değil, baba ile oğul arasındaki ilişkileri de alt üst eder. Oğulun babaya olan bağımlılık ve boyun eğme duyguları üzerine dayalı bu uyumlu ilişkilerin yerini etkin ve düşmanca bir rekabet alır. Ayrıca zinanın evrensel bir eğilim olduğunu psikanalizle birlikte kabul ediyoruz ama, tehlikenin yalnızca fizyolojik nitelikte olmadığına, Freud'ün ilk kıya konusunda dile getirdiği türden varsayımlarla da açıklanamayacağına inanıyoruz. Zina yasaklanmalıdır, çünkü bizim aile analizimiz ve onun kültürün oluşumundaki rolü eğer doğruysa, zina kültürün ilk temel kurumuyla bağdaşmaz. Hiçbir uygarlıkta töre, ahlak ve yasa zinaya izin

veremez, yoksa aile tutunamaz. Aile dağılınca, çocuklar da ister istemez olgunlaşamaz, toplum bir karmaşaya (chaos) sürüklenir ve kültürel geleneğin sürekliliği olanaksızlaşır. Zinanın anlamı, yaş ayrımlarının ortadan kalkması, kuşakların birbirine karışması, duyguların düzensizliği ve ailenin eğitimin en önemli bir etkeni olduğu anda, kaba rollerin araya girmesidir. Yalnız uygarlığın yasakladığı zinalar, bir düzenin varlığıyla bağdaşır ve ilerlemeye elverişlidir.

Bizim açıklama denememiz, zinanın yasaklanmasını en önemli yasa sayan Atkinson ve Lang'ın görüş tarzıyla bütün içinde onlardan ayrılmakla birlikte, önemli noktalarda uyuşuyor. Zinayı doğuştan gelen bir eğilimin sonucu olarak kabul etmediğimiz için ayrıca Freud'den de ayrılıyoruz. Ve son olarak zina için doğal bir iğrenmenin varlığını ve çocukluktan beri aynı evde yaşamış kişilerle cinsel birlikteliği kabul ettiği için Westermarck ile de ayrılıyoruz: Daha önce de birkaç kez gösterdiğimiz gibi zina bize yalnızca kültürel bir tepki olarak görünüyor. Zina tabusunun zorunluluğunu, toplumsal örgütlenme geliştiği ölçüde ve uygarlığın ilerlemesiyle güdülerin düzenlenmesinde meydana gelen değişmelerden çıkarmıştık. Olağan bir eğilim olarak zina insanlığın içinde varolamazdı, aile yaşamını yıkar, temellerini dağıtırdı. Zina, çocuklarla ana-baba arasındaki olağan bağları koparır, oysa bu bağlar, uygarlığın diğer tüm yapısına model hizmeti görmektedir. Çocukların ana-babalarına olan duygularının bileşiminden cinsel güdü elenmelidir, bunun tersi de olmalı, ana babaların çocuklarına olan sevgisinden cinsel güdüler elenmelidir. Denetimi en zor bağdaşacak olan güdü budur. Ayrıca zina eğilimi, örgütlü ve sürekli davranışların yerleştirilmesi gerekliliğinden doğan kültürün bir ürünü gibi sayılmalıdır. Buna göre zina, belli bir anlamda insanın ilk günahını oluşturuyor. Bu nedenle tüm toplumlar zinaya karşı koyabildikleri en önemli ve en evrensel yasalarla savaşım veriyorlar. Bu yasaklara karşın zina tabusu, psikanalizin bize açıkladığına göre, tüm yaşamı boyunca insanın yakasını bırakmıyor.

10 — Yetke ve Baskı

Önceki bölümde özellikle anne ile oğul arasındaki ilişkiler üzerinde durduk. Bu kez de baba oğul arasındaki ilişkiler analizimizin konusu olacak. Bu analizde kıza öyle çok yer vermeyeceğiz, çünkü bir yandan, daha önce de gösterdiğimiz gibi, baba ile kız arasındaki zina daha çok az önemli, öte yandan, ana ile kız arasındaki çatışma baba ile oğlu arasında ortaya çıkan çatışmaya göre daha az şiddette. Her durumda, ana ile oğul konusunda söylemiş olduklarımız ve baba ile oğul konusunda söylemekte olduklarımız, biraz yaklaşık bir değişiklikle ve biraz daha az onaylanmış olarak kız ile anası ve babası arasındaki ilişkilere uygulanabilir. Öyleyse antropolojik görüş açısından Ödip trajedisinin Freud'ün çizdiği şekilde doğru olarak kabul edebiliriz; bu şemada her iki ebeveynle de ilişki içinde görünen oğuldur. Freud, Elektra'yı Ödip'in yanına yerleştirmeyi bile reddetti, bizim de yapabileceğimiz tek şey, bu ilgi kesmeye boyun eğmektir.

Baba ile oğul arasındaki ilişkilerin güdüsel temeli üzerinde daha önce iyice durmuştuk. İnsan ailesi, tıpkı hayvan ailesinde olduğu gibi, bir erkeğe gereksinim duyar ve tüm insan toplumlarında bu biyolojik gereksinim, erkeğe bekçilik, koruyuculuk ve ailenin yöneticisi görevlerini veren yasalılık ilkesinde kendi yerini bulur.

Hayvan ailesinde, yetkenin kaynağı olarak görünen hayvan babanın rolü üzerine düşünceler açıklamak bize yararsız görünüyor. Bir zorba kesilebilmesi bize çok az olası görünüyor, çünkü varlığı çocukları için kaçınılmaz olduğu sürece, sevginin ve yumuşaklığın büyük bir kaynağına sahip olduğu kabul edilir. Baba artık yararlı olmaktan çıkınca, yavruları onu terkediyorlar.

Ama kültür ortamında baba yetkesi kaçınılmazdır, çünkü daha sonra, ana-baba ve çocuklar, çocukların kültürel eğitimleri için bir arada oturduklarında, düzeni sağlayacak bir yetkeye gerek vardır; ailenin vazgeçemeyeceği bu yetke, herhangi bir insan topluluğunda olduğundan daha

çok değildir. Gerçekte, biyolojik değil de, kültürel gereksinimleri karşılayan tüm insan toplulukları, güdüsel uyum eksikliğinden rahatsızlık çeker, ve bu da herhangi bir gücün yasal yaptırımını gerektiren sürtüşmeler ve güçlükler doğurur.

Bununla birlikte, baba ya da başka bir erkek belli bir süre içinde yetkeyi ele alıyorsa, çocuğun yaşamının ilk evrelerinde tümüyle ayrı bir görevi yerine getirir. Hayvan ailesinde gebelik ve emzirme sırasında erkek nasıl dişinin koruyucusu oluyorsa, insanlarda da ailenin ilk döneminde baba yetkeci bir erkekten çok, bir koruyucu ve bir *dadı*dır. Baba, gebeliğin tabularını eşiyle paylaştığı, kadının gebeliği süresince onun yanında kaldığı, çocukların bakımını sağladığı dönem içinde, fizik gücünü, ahlaksal yetkesini, dinsel ayrıcalığını ve yasal gücünü dışavurma fırsatı bulamaz. Tüm bu dönemler içinde yaptıkları, her şeyden önce bir yetke uygulaması gibi değil, ona düşen bir görev olarak düşünülür. Özel yakınlık gereği bu görevlerin çoğunun yerine getirilmesinde, erkek sık sık kadın işleri yapar (bunda biraz küçümsenme duygusuna kapılmıyor da değildir) ya da olağan durumlarda yalnız kadının yapacağı işlerde ona yardım eder. Ama aynı zamanda, yaşamın en önemli işleriyle kadın uğraşırken, o bir kenarda kalır, topluluğun kendisinin bile gülünç ve küçük düşürücü saydığı davranışlara katlanır. Daha önce de dediğimiz gibi, tüm bunların içinde babanın keyfi yerindedir ve işlerini severek yapar; görevlerini yerine getirmekten çok mutludur, eşinin iyi durumda olması için kaygılanır durur ve çocuklarıyla gönül hoşluğu içindedir.

Kültürün erkeğe yüklediği tüm töreler, düşünler ve zorunluluklar, açıkça aileyi temsil eden değerlerle ve dönemdeki türe yararlığı ile ilgilidir. Babanın sevgi, sevecenlik ve ilgi dolu bir insan gibi davranması gerekir; kendi ilgilerini, kadının organik etkinliklerine bağlamalıdır, çünkü söz konusu olan evrede eşi ve çocukları sevgiye ve sevecenliğe dayanan bir koruyuculuğa özellikle gereksinim duyarlar. Böylece, kültürün insanlara benimsettiği davranışın

amacı, doğuştan gelen güdülerin hayvan türlerine benimsettiği ile aynı oluyor: Gebelik sırasında kadını ya da dişiyi, yine onun yanında yavruyu, erkeğin sevecen koruyuculuğunu güvence altına almaya dayanıyor. Ama kültür koşullarında bu davranış, hayvan türüne göre çok daha uzun sürüyor: Özellikle küçüklerin biyolojik olgunluklarının ötesine uzanıyor ve hayvanlara göre çok daha büyük bir sevecen özü içeriyor. Burada insan ailesini, hayvan ailesinden ayıran temel ayrıma gelmiş bulunuyoruz: Hayvan ailesinde yavrular ana babalarının bakımına artık gerek duymadıkları an, hemen ilişkilerini kestikleri halde, insan ailesinde bu dönemden sonra da ilişkiler sürüyor. İlişki, çocukların eğitimi için sürüyor, diğer bir deyişle, sevecenlik, sevgi ve salt bakımı aşan bir görevi gerektiren bir ilişki. Kültürü öğrenme, yalnızca doğuştan gelen yeteneklerin derece derece gelişmesine dayanmaz. Kuramsal ve edimsel öğrenimin dışında sevecen davranışların oluşumunu, töre ve yasayı tanımayı, moral duyguların gelişimini de içerir. Ve tüm bunlar, ana ile çocuk arasındaki ilişkilerin analizinden çıkan bir etkenin araya girmesini gerektiriyor: Tabu, baskı, yasakların zorlaması. En son olarak eğitim, alışkanlıklar - tepkiler yaratmayı, heyecanların duygu olarak örgütlenmesini amaçlar.

Daha önceden de gördüğümüz gibi bu sonuç, kamu düşüncesinin ve ahlaksal duygunun çeşitli dışavurumlarından yararlanarak, büyümekte olan çocuk üzerine sürekli bir ahlaksal etki uygulanarak elde edilmiştir. Yine bu sonuç, özellikle klan yaşamının maddi yapısının çocuk üzerine her an yaptığı etki sayesinde, buna karşılık çocuğun da kendini hazır bir sevgi çemberi içinde bulmasından ve tepilerini onun içine kapatmak zorunda kalmasından elde edilmiştir. Ama bu süreç, sevgisel ve kişisel bir yetkenin araya girmesini gerektirirken, öte yandan bu sırada çocuk toplumsal yaşamın kadın ve erkek yanını ayırt etmeye başlar. Çocuğa göz kulak olan anne, en yakın ve en içli dışlı etkiyi ve aile sevgisini temis leder; çocuğun her zaman yardımını bekleyeceği, avunmak için koşacağı ve yanında rahatlama-

ya çalışacağı kimse odur. Babaya gelince, güç ilkesinin, mesafeli bir ilişkinin, tutkunun ve yetkenin simgesi olarak görünür. Bu ayırt etmenin, çocukluğun ileri bir evresinde az çok açıkça kavranabileceğini söylemeye gerek yok, çünkü çocukluğun ilk döneminde anne de baba da nerdeyse aynı görevi yerine getirirler. Daha sonra anne çocuğun eğitimine ve yetiştirilmesine katılmasına karşın, çocuk için her zaman sevgi ve özen kaynağı olarak kalır, oysa baba, çoğu durumlarda aile içindeki yetkeyi elinde tutan birisi gibi nerdeyse kabul edilir.

Belli bir yaşa gelen erkek çocuğu, artık aileden kopar ve yaşamın içine katılır. Toplu katılma törenlerinin olduğu klanlarda bu olay özel âyinleri içerir ve oldukça karmaşıktır, amaç çocukta bir yetkenin varlığını uyandırmak, yasalardan ve ahlaksal kurallardan onu haberli kılmak, klan yaşamının koşullarını ona öğretmektir; bu öğrendiklerinin belleğinde yer etmesi için de bir sürü yoksunluklara katlanır ve sınavlardan geçer. Toplumbilim açısından topluluğa katılma, çocuğun adeta ev yaşamında sütten kesilmesi ve klan yetkesine girmesi anlamına gelir. Giriş âyinlerinin olmadığı topluluklarda, klan yaşamıyla bütünleşme süreci, daha yavaş ve daha dağınık bir biçimde gerçekleşir, ama her zaman bu bütünleşme olur. Çocuğun ara sıra baba evini terketmesine, aile etkisinden kurtulmasına izin verilir, hatta cesaretlendirilir, ama öte yandan, klanın gelenekleri ona öğretilirken, bir erkek yetkesine boyun eğmeye de zorlanır.

Erkek yetkesi diyoruz, çünkü her zaman için baba yetkesinin zorunluluğu söz konusu değildir. Erkek çocuğun baba yetkesine boyun eğmesinin nasıl gerçekleştiğini ve bunun ne anlama geldiğini yukarıda açıkladık. Bunu bir kez daha yineleyeceğiz, ama bu son bölümde kullandığımız terimlerle. Yetkeyi dayının uyguladığı toplumlarda baba, çocuklarına yardım eden bir arkadaş, bir dost olarak kalır. Bu durumda babanın ve oğullarının birbirlerine duydukları sevgi, sade bir biçimde ve doğrudan doğruya gelişir, çocuk yetişkinliğe ve olgunluğa doğru yürürken, duy-

guların evrimi onu yakından izler ve peşpeşe edindiği yararlara bağlı kalır. Çocuğun doğumundan olgunluğuna değin, babanın rolü, genel bir tarzda pek değişmez. Yetke ilkesi, klanın istekleri, baskı etkenleri ve zorlayıcı önlemler, merkezinde dayının duyduğu başka bir duyguya bağlıdır ve ayrı yolları izleyerek oluşur. Eğer bu iki duygunun evrimini, duygularm oluşumunun psikolojisi açısından yerine koyacak olursak (M Shand'ı burada bir kez daha anımsıyorum), kendi başlarına basit oldukları ve her birinin büyük bir iç bağlantıyı temsil ederken, baba rejimi altında, baba ile çocuklar arasındaki ilişkilere yön veren duygunun daha az çatışmayla ve daha kolay gerçekleşmesi gerektiği kolayca anlaşılır.

Gerçekte baba rejimi altında babanın rolü, duygunun evrimine önemli güçlükler çıkaran iki ögeye bağlıdır. Bu ailede baba hukuku, *patria potestas*'ın (baba egemenliği) az çok belirgin bir biçimini içerir ve sonunda baba gücü ve yetkeyi elinde tutan bir hakem rolüne girer. Yasayı acımasızca uygulayan bir yargıç olmak için sevecen ve koruyucu bir dost olmaktan yavaş yavaş çıkar. Bu yüzden, çocuğun babayla ilgili sevgisel tutumunda derin bir değişiklik olur, ya da daha çok anneyle olan ilişkilerde cinsel arzu ve saygı duygusu gibi birbirine zıt iki duyguyu çocuk babaya duymaya başlar. Güvenin baskı endişesiyle, sevginin yetkeyle, dostluğun kurallara boyun eğmeyle uzlaşmasının ne denli güç olduğunu göstermek için bu nokta üzerinde daha çok duracağımızı sanmıyoruz: Konuyu bu kitabın önceki bölümlerinde uzun uzun tartışmıştık. Baba hukukunu temsil eden başka bir yönü de ortaya çıkarmıştık: Sınırları belli bir baba yetkesini içermemekle birlikte, erkek çocuk er geç babasının görevlerini devralmaya ve onun yerine geçmeye çağrılır. Ama babanın gücünün sınırlı olduğu bu durumda bile, eski kuşağın başlıca erkek temsilcisi, yasanın savunucusu, klana borçlu oldukları görevleri yapan, baskıcı tabuları, zorlayıcı önlemleri, ahlakı ve sınırlayıcı toplumsal güçleri uygulayan odur. Sevecenlik ve kendiliğinden tepki üzerine kurulu ilkel ilişkilerin, baskıya dayanan iliş-

kilere dönüşmesinin kolay olmayacağı görülüyor. Neyse, bütün bunları daha önceden görmüştük.

Bununla birlikte, ortaya çıkardığımız nokta üzerinde bir kez daha durmamn önemli olduğunu sanıyoruz: İnsan ailesinin gelişimi sırasında, baba ile yavrusu arasındaki ilişkiler, çocuk olgunluğa erişir erişmez baba evini terketmek için yalnız doğuştan gelen tepkiler üzerine dayanacağı yerde, sevgisel davranışlara dönüşen bir değişime uğruyor. Bu sevginin kaynağını oluşturan salt biyolojik sevecenlik, babanın tepkilerini karakterize eder, ama bu sevecenlik temelinin üzerine, gerektiğinde zora ve baskıya başvuran babanın evde, yasa ve klan içinde geçerli kuralları uygulama temsilciliği eklenir. Çocukları için sevgi ve sevecenlik dolu bekçilikten, *Patria Potestas*'tan yana güçlü ve çoğu zaman korkulur bir bürokrata dönüşmüş olur. Bu denli çelişkili öğelerin içine girdiği bir kurumun ne denli zor olabileceği kolayca kestirilebilir. Oysa bu çelişkili öğelerin bileşimi olmasaydı, insan uygarlığı da olamayabilirdi, çünkü çocukların yaşamının ilk evresinde baba, biyolojik ailenin kaçınılmaz bir üyesidir ve görevi çocuğu korumak üzerine kuruludur. İşin özünü bu doğal sevecenlik oluşturur; hem babanın çocuk için taşıdığı ilgiyi hep taze tutmak için, hem çocuğu aileye bağlayan bağların gevşememesi için aile bunu kullanır. Ama bu kez uygarlığın kendisi, ailenin en yaşlı erkeği olarak babaya, belli bir ana değin yerine getirdiği görevlerden apayrı görevler vermek için bu heyecanlı davranışı kullanır. Gerçekte çocuk büyüdükçe (özellikle erkek çocuklar) eğitimi, aile içi bağları ve işbirliğini, aile içinde egemen olan klan yasalarını ve düzeninin gözleme görevini yüklenen yetke sahibi bir kişi ancak güvence altına alabilir. Babanın içinde bulunduğu güç durum, hem erkek kıskançlığı, hem yaşlanmanın verdiği huysuzluk ya da cinsel istek yüzünden pek öyle kolay değildir; söz konusu olan, insan ailesinin yerine getirmesi gereken iki tane temel ve önemli görevdir: Bunlardan biri türün çoğalmasını güvence altına almak, öteki, kültürün sürekliliğini güvence altına almaktır. Koruyucu ve zorlayıcı, yani her iki

evresiyle babalık duygusu, insan ailesinin bu çift işlevine uygun düşer. Ödip kompleksini niteleyen temel davranışlar: Duygu ikilemi: Baba ile oğulun birbirlerine duydukları sevecenlik ve iğrenme, bunlar ailenin doğal durumdan kültür durumuna geçişinde birbirleriyle yakından bağlantılıdırlar. Bu olguları açıklamak için buna özgü, *ad hoc* varsayımlara başvurmaya hiç de gerek yoktur. İnsan ailesinin doğal durumundan bunlar kendiliğinden çıkar.

Babanın bu çift işlevinden çıkabilecek tehlikelerden sakınmanın bir tek yolu vardı ve bu çözüm yolu da her birinin tipik öğelerini iki ayrı kişi arasında paylaşmaktı: Ana hukukunun temelinde bulunan çözüm gerçekte budur.

11 — Baba Hukuku ve Ana Hukuku:

Şimdi, anasoyu ailesi ile babasoyu ailesinde zor bir sorun olan soy sorununu ele alabiliriz; daha kısa ve kullanılmakta olan, ama daha az kesin terimlerle söyleyecek olursak, ana hukuku ve baba hukuku sorunu.

Açıkça bildirelim ki, «ana hukuku» ve «baba hukuku» terimleri bizim için bir yetkenin ya da bir gücün varlığını içermiyor; böylece insana daha ince gelen ve birbirine eş «anasoyu» ve «babasoyu» terimlerini tehlikesizce kullanabiliriz. Bu iki olgu konusunda genellikle sorulan soru şudur: Bu ikisinden hangisi daha «ilkel»dir? Hangisinin «kökeni»nde hangisi vardır? Ana hukuku ve baba hukuku yapıları belli «evreler» oluşturuyorlar mı? v.d. Anasoyu rejimine ilişkin kuramların çoğu bunu, ilkel karma yaşam durumuna bağlama eğilimi gösteriyor; çünkü burada belirsiz durumda bulunan babalığın durumu, yalnızca anasoyunu gözönüne alan bir akrabalık gerekliliğinden doğmuş olabilir (1). *Pater semper incertus, baba her zaman belirsiz,* temi üzerine çeşitlemeler, ahlak anlayışı ile ilkel akrabalık ve ana hukuku üzerine bir ciltten çok kitabı dolduruyor.

Çoğu kuramlara ve varsayımlara karşı yöneltilen eleş-

(1) Bakınız: S. Hartland, Primitive Society 1921, s. 2-32.

tirilerde sık sık başa geldiği için, burada kavramı iyice tanımlamak ve sorunu açıkça dile getirmek zorundayız. Kuramların çoğu, açıkça belirtmemekle birlikte, ana hukuku ile baba hukukunu, birbirlerini dışta bıracak şekilde kabul ediyorlar. Bu kurumlardan biri, kültürün başlangıcında, öteki ise, daha ileri bir evrede bulunuyor. Örneğin M.S. Hartland, bir antropolog olarak ilkel toplumbilim alanında da büyük bir yetkeye sahip, anadan «toplumun» tek temeli olarak söz ediyor (aynı yapıt, s.2) ve ana hukuku rejiminde «soy ve hukuk, ana çıkış noktası alınarak hesaplanıyor», diyor. Bu kavram, bu büyük antropologun tüm çalışmalarında bulunuyor ve ana hukuku rejimini bize, tüm diğer organları içine alan ve deneten, kendi kendine yeterli bir sistem olarak sunuyor. Yazarın kendisine düşen göreve göre göstermesi gereken şu: «Akrabalığı tanımlamak için, içinde bulunduğumuz bilgilere göre en basit sistematik yöntem, kadını merkeze ve çıkış noktasına koyan» yöntemdir; soyu babaya götürme hesabı, daha sonraki evrimin ürününden başka bir şey değildir (s.10). Bununla birlikte, şu dikkate değer olguyu belirtmek uygun düşüyor: Yazar, çocukların ana soyundan gelmesi ilkesinin, baba soyundan gelme ilkesinden önce geldiğini gösterirken, iki ilkenin de her zaman bileşim durumunda varolduğunu kabul etmekten ve yinelemekten kendini alamıyor. Örneğin bu görüş tarzını nasıl özetlediğine bir bakınız: Ataerkil rejim ve babasoyu akrabalık ilkesi, tüm dünyada ve durmadan ana hukukuna tecavüz ediyor; bu nedenle babanın akrabalığın merkezi ve yöneticisi olduğu toplumsal duruma doğru nerdeyse tüm geçiş evrelerinde, anaerkil kurumlar bulunur.» (s.34). Eğer baba yetkesi üzerine kurulu kurumların yanında, dünyanın tüm bölgelerinde anasoyu akrabalığının da bulunduğunu ve iki yöntemin de soydan gelmeyi hesaba katması, içinden çıkılmaz bir durum yaratıyor denseydi, çok daha doğru olurdu.

Bu koşullar içinde ortaya çıkan soruna göre öğrenilecek şey, «birincilerin kökenleri» ve soy rejiminin «peşpeşe gelen evreleri» üzerine varsayımlar kurmak, sonra da in-

sanlığın alt tipte bir toplumla, en ileri bir toplum arasında yaşadığını sürmek çok gerekli midir. Buradan çıkan ampirik sonucun gerektirdiğine göre, anaerkil yapı ile, babaerkil yapı hiçbir zaman saf durumda ve birbirinden bağımsız bir durumda varolmadı. Olguların mantıksal gerekliliğinden çıkan araştırma her şeyden önce, baba soyundan gelme ilkesinden bağımsız bir anasoyundan gelme ilkesinin olup olmadığını ve bu iki ilkenin birbirine karşıt olmaktan çok, birbirini bütünleyip bütünlemediğini öğrenmek olmalıdır. E.B.Tylor ile H.R.Rivers daha önce bu gerekliliği sezinler gibi oldular; örneğin Rivers, ana hukuku ile baba hukuku yapısını bağımsız başlıca üç kısma ayırdı: Birincisi soyun sürmesini, ikincisi mirası, üçüncüsü ailenin yerini alacakları düzenliyor. Bununla birlikte bu sorun üzerine en iyi çalışmaları biz Dr. Lowie'ye borçluyuz: Bu sorunu yalnız düzenli olarak incelemekle kalmadı, ayrıca *tekyanlı* akrabalık ve *ikiyanlı* akrabalık terimlerini seçip antropolojiye sokma mutluluğuna da erdi. Ailenin örgütlenmesi, *tekyanlı* ilke üzerine kurulu, oysa klanın örgütlenmesi, *ikiyanlı* akrabalığın tanınmasıyla bütünleşiyor. Aile tüm dünyada evrensel bir birlik olduğuna ve her iki yönde de soyağacı tutulduğuna göre, salt anaerkil ya da babaerkil aileden söz etmenin usa yatkın olamayacağını Lowie çok iyi gösteriyor. Bu sonucun hiçbir saldırılacak yanı yok. Lowie'nin klanlarla ilgili kuramı daha az önem kazanmış olmuyor böylece. Bir toplumda ve belli ilişkiler içinde akrabalık ilişkileri diğerlerine göre daha çok öne geçiyor ve klan, beriki ya da öteki insan örgütlenmelerine göre akrabalık kümelerini kuruyor.

Kimi insanlararası ilişkilerin neden tekyanlı tasarlandığını ve belirlendiğini, bu tekyanlı belirlenmenin nelere dayandığını ve ona yön veren düzeneklerin neler olduğunu açıklayarak Lowie'nin savını bütünlemek belki yararsız olmaz.

Baba ile ananın varlığının tüm koşullar içinde çocuklar için yaşamsal ve özden bir gereksinim olduğunu gördük, aralarındaki yakınlığı bu akrabalık sağlar. İki ayrı

soydan gelenleri içeren ailenin kendisi bile, çocuğu çift bağla bağlar ve ikili soyağacının çıkış noktasını oluşturur. Yerlilerin yaşamının toplumsal gerçekliği ile, yine yerlilerin akrabalığı hesaplama olanağı arasında tam geçici bir ayrım yaparken, bireyin yaşamının ilk evrelerinde ikili soy zincirini, yani hem ana, hem baba akrabalığını göz önüne aldıklarını saptıyoruz. Bununla birlikte, hem anaya, hem babaya verilen öneme karşın, ikisinin de rolü ne biribirine benzer, ne de bakışımlıdır (simetrik). Çocuk büyüdükçe, ebeveynleriyle olan ilişkileri değişir ve toplumsal soy zinciri sisteminin çocuğa kabul ettirilmesi koşulları ortaya çıkar; bunu başka türlü açıklayacak olursak, kendi akrabalık öğretisini kurması için toplumu zorlar. Eğitimin sonraki evrelerinde gereçlerin ve malların mülkiyetinin, bilgilerin ve ona bağlı geleneksel sanatın çocuğa aktarılması yer alır. Aynı zamanda çocuklar toplumsal saygınlık ve sırada yer alacak toplumsal davranışları, gelecekteki kendi görevlerini ve ayrıcalıklarını öğrenirler. Maddi varlıklar, ahlâksal değerler ve kişisel ayrıcalıklar iki görünüm sunar: Çocuğa edimsel şeyleri öğretmek, onlar için çaba harcamak, onları eğitmek için kendini sabırlı bir çalışmaya vermek ebeveynler için bir görevdir, ama aynı zaman da bir özveridir de, çünkü çocukları için kendi mallarının ve haklarının bir kısmından vazgeçerler. Kültürün bir kuşaktan diğerine aktarılması, bu nedenden dolayı sağlam ve sevgisel bir temeli gerektirir. Topluluğun yaşaması için öğrenenlerle öğretenler arasındaki bağın sağlam bir sevgi ve sevecenlik temeli üzerine kurulması gerekir. Daha önceden de bildiğimiz gibi, toplumun bu duyguları alacağı bir tek kaynak vardır: Ebeveynlerin (1) eğilimlerinin biyolojik niteliği. Kültürün tüm yönleriyle aktarılması, bu nedenle ve her zaman için ebeveynlerle çocuklar arasındaki yakın biyolojik bağlara bağlıdır; yine her zaman ailenin içinde gerçekleşir ancak. Ama hepsi bu kadar değil. Bir babadan yana, bir anadan yana geçiş olanakları olduğu gibi, iki yanlı geçiş ola-

(1) Ana, baba ve dayı yerine, ebeveyn diyoruz, ç.

nakları da vardır. Bunların arasında en az doyurucu olanın bu sonuncusu olduğunu göstermek kolaydır, çünkü halen bir tehlike içinde olan bir sürecin içine güçlükler, psikolojik tehlikeler ve belirsizlik öğeleri sokma niteliği taşıyor: Birey her zaman için her iki yana (ana ve baba soyuna) ait olmak ister, her iki kaynaktan da gelen varlıklar üzerinde hak eddia etmek ister; her zaman için önünde iki seçeneğin olmasını, her ikisinden de yararlanmak ister. Bir de bunun tersini düşünelim; tüm insanların iki ayrı hak isteyenden birinin lehine kendi yerinden ve toplumsal kimliğinden vazgeçme özgürlüğü olsun. Böylesi bir toplumsal örgütlenme sürekli kavgalar, güçlükler ve çatışmalar yaratır, — kolayca görüleceği gibi böyle bir durum hoş görülemez. Bu olgu, vardığımız sonucu doğruluyor: Hiçbir toplum soyun sürdürülmesini, ailenin yerini alacakları ve mirası belirsiz bir durumda bırakamaz. Bireyin ya anasoyunu, ya babasoyunu izleyebileceği Polinezya toplumunda bile, erken bir seçim yapmak gerekir. Demek ikiyanlı akrabalık ilkesi bir rastlantıya bağlı değildir. Bu olgu akrabalığa ilişkin düşünlerin bir sonucu ya da şu ya da bu ilkel psikolojiden, toplumsal örgütten doğuyor diye «açıklanmıyor». Malların, toplumsal saygınlığın ve ayrıcalıkların geçişi sorununu çözecek tek olasılığı oluşturuyor. Bununla birlikte, bu olayın kimi güçlükleri, tümleyici olayları ve ikincil tepkileri içerdiğini de göreceği; çünkü ana hukuku ile baba hukuku arasında bir seçim yapma gerekliliği her zaman için var.

Hem ana akrabalığı, hem baba akrabalığı sisteminin işleyişini daha yakından inceleyelim. Daha önceden de gördüğümüz gibi, bir duygudan oluşan heyecanların örgütlenmesi, toplumun kendisinin örgütlenmesini çok yakından izler. Çocuk ilk yıllarda tadını iyice çıkardığı için anaya ilişkin duygu hiçbir derin sevecenlik bunalımı geçirmez ve yerini, bir yetkeyi dinleme gereğine bırakır. Ana hukuk rejimi altında yaptırım gücünü uygulayan ana değil, onun kardeşidir ve soyu sürdürme sorunu, ana ile oğul arasında hiçbir çatışmaya ve kıskançlığa yer vermez, çocuk bunu

dayısından devralır. Aynı zamanda, kişisel sevecenlik bağları ile, ana ile oğulu birbirine bağlayan karşılıklı sevecenlik, tüm zıt etkilere karşın, baba ile oğul arasındakinden daha sağlamdır ve kaynağını toplumun kültüründen alır. Analığın fiziksel güvenirliğinin, ananın ve çocuğunu kimlik güvencesini yaratmada çok katkısı olduğunu kabul etmemek için hiçbir neden yoktur. Eğer her şey ana ile oğul arasında, baba ile oğul arasında varolandan daha sağlam bir duygu yaratmak için yardım ediyorsa, yasal durumun ve ekonomik zenginliklerin çocuğa aktarılmasından dolayı hiçbir güçlük bu duyguyu rahatsız edemez, ona zarar veremez. Başka türlü söyleyecek olursak, toplum, ana hukuku rejimi içinde çocuk mirası dayıdan almalıdır diye buyururken, anası ile olan ilişkilerini hiçbir şekilde ortadan kaldırmıyor; hatta bu ilişkilerin, oğul ile baba arasında varolandan daha açık ve daha yakın olduğunu sezinletmek istiyor denilebilir. Anasoyu yapısındaki bir toplumun analizinde gösterdiğimiz gibi dayı sert yetkeyi, toplumun ideallerini ve tutkularını temsil eder ve çok yerinde bir tutumla aile çemberinin dışında tutulur.

Öte yandan, duyguların oluşumunda, baba hukukunun ciddi bir süreksizliği içerdiğini de görmüştük. Babasoyu toplum yapısında baba kendini çift görünüm altında gösterir: Sevecen bir dost ve yasanın sert bir bekçisi. Bu nedenle duygunun uyumu kesintiye uğrar; öte yandan, çift görünüm altındaki kişiliği, aile içinde işbirliğini güçleştirerek ve çoğu zaman derin kıskançlıklara ve rekabete yol açarak toplumsal güçlükler yaratır.

Aşağıdaki noktaları bir kez daha anımsamak yerinde olacaktır. Uygar toplumlardan çok ilkel topluluklara değin, cinsel davranışı bir kurala bağlayan akrabalıktır. Akrabalığın ailenin sınırlarını aşması, klanca örgütlenmenin bir sonucu olarak bir çok toplumda egzogami kurumunu içerir. Ana hukuku rejimi altındaki ailenin içinde zinanın yasaklanması, aynı klana ait karşıt cinsten kimselerle cinsel ilişkiyi zina sayacak derecede genişletilmiştir. Böylece, anasoyu aile yapısındaki bir toplum içinde, topluluktaki

tüm kadınlara ilişkin genel cinsel davranışın gidişatı, basit ve uyumlu bir biçimde yer alır. Buna karşılık, ataerkil bir toplumdaki ailenin üyelerine uygulanan zina kuralları, öyle basit ve sade bir biçimde klan için de geçerli sayılmamış, yasak olan ve olmayan diye ayrı bir kural konmuştur. Baba soyu toplumunda egzogaminin kuralları, zinanın en yasak olması gereken kişiye, yani yalnız anaya uygulanıyor. Toplumsal bakımdan yararlı bir ilkeyi, baba hukuku rejiminden çok, ana hukuku rejimi içinde görmemizi gerektiren bir çok neden var. Bu yararlılığın, burada ilgilendiğimiz insanlığın örgütlenmesi düzeyine ilişkin, özellikle de akrabalığın sınıflandırma aracı olarak en önemli rolü oynadığı yerde olduğunu söylemeye gerek yok.

Bununla birlikte, baba hukukunun da çok önemli yararlar sağladığını görmek önemlidir. Ana hukuku rejiminde çocuk iki yetkenin etkisi altındadır, ailenin kendisi de ikiye ayrılmış gibidir. Burada çapraz akrabalıktan ileri gelen karmaşık bir sistem gelişiyor ve ilkel toplumların yapısını daha da sağlamlaştırıyor, ama ileri tipteki bir toplumda bir çok karışıklığa yol açıyor. Kültür ilerledikçe, klan kurumu ve akrabalığa göre sınıflandırma ortadan kalktıkça, yerel topluluk örgütleri (aşiret, site, devlet) daha basitleşiyor ve baba hukuku ilkesi giderek öne çıkıyor. Ama bunlar bizim araştırma konumuzun sınırlarını aşıyor.

Ana hukukuna ve baba hukukuna ilişkin yararların birbirlerini dengelediklerini kısaca açıkladık; bunlardan birine genel bir öncelik vermeye ya da birinin ötekinden daha yaygın olduğunu söylemeye olanak olmasa gerek. Akrabalığın tekyanlı sisteme göre sağladığı yararlara gelince, (yasal, ekonomik ve toplumsal açıdan), bunun tartışılacak ve karşı konulacak bir yanı yok.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, ne ana hukukunun, ne baba hukukunun birbirlerinden bağımsız olarak ve yalnız başlarına akrabalık kurumunu ve soyun sürmesi kuralını yerine getirememesidir. Yalnız maddi varlıkların, töresel ya da toplumsal değerlerin aktarılması sırasında bu iki ilkeden birine başvurulur ve öteki dış-

ta bırakılır. Başka bir yerde göstermeye çalıştığım gibi, bu iki ilkeden birine başvurup ötekini dışlamak, kimi töresel ve geleneksel tepkileri de beraberinde getirir ve belli bir dereceye değin iki yanlı sürece zarar vermiş sayılır.

Şimdi çıkış noktamıza dönelim (yani Dr. Jones'ın yol açtığı ve bu denemenin üçüncü kısmında dile getirilen sonuçların eleştirisine); ana hukukunun ortaya çıkışı, bizim itirazcının sözünü ettiği «bilinmeyen toplumsal ve ekonomik nedenler»in ürünü olan şu gizemli olaydan uzaktır. Ana hukuku, akrabalığı hesaplamaya yarayan ilkelerden birisidir; öteki ilkeyi ise baba hukuku temsil eder ve herkes kendi yararını ortaya koyar. Bu ana hukuku, baba hukukundan belki daha büyüktür. Ama içlerinde en büyük olanı, hiç kuşku yok, şu bölüm boyunca üzerinde durduğumuzdur: Çocuğu babasına olan güçlü duygularının baskısından kurtarmak ve anayı, topluluk içinde geçerli olan cinsel yasaklar şemasında daha güvenilir ve daha uygun bir yere yerleştirmek.

12 — Kültür ve Kompleks:

Üstümüze aldığımız ve doğal durumdan kültürel duruma geçişe ilişkin güdüsel yatkınlıkların dönüşümünü izlemeyi içeren görevimiz burada bitti. Şimdi geriye kalan, tartışmaların başlıca kısımlarını kısaca belirtmek ve sonuçlarını özetlemek. Kendimize çıkış noktası olarak kompleksin kökenlerine ve tarihine ilişkin psikanalitik kavramları aldık. Ama çok geçmeden kendimizi bir sürü belirsizliğin ve çelişkinin içinde bulduk. *Daha önce bastırılmış öğelerin baskı altında tutulması* kavramına dayanan kurama göre babalığın bilinmemesi ve anasoyu rejimi, bir kızgınlık duygusunun yön değiştirmeye yarayan bir vasıtadır sadece; ana hukuku ise, aile içindeki güçlüklerin çoğu için mutlu bir çözümdür: Bütün bunlar psikanalizin genel öğretisi ile olduğu kadar, antropolojinin temel ilkeleri ile de bağdaşmaz. Yine tüm bu çelişkilerin, Ödip kompleksini kültürün, yani bir çok kurumun, düşünün ve inancın önünde yer alan, on-

ları üreten olgunun baş nedeni olarak görmekten ileri geldiğini ayrıca göstermiştik. Psikanalitik kurama inanıp Ödip kompleksinin somut bir biçim altında ortaya çıkmış olabileceğini kavramaya çalışırken, kendimizi «ilk kıya»nın Freudien kuramı karşısında bulduk. Freud kültürde bu kıyaya karşı bir çeşit kendiliğinden tepki görüyor; ondan ileri gelen pişmanlığın anısının ve onu izleyen iki davranışın, insanlığın «ortak bilincinde» yaşadığını ileri sürüyor.

Böyle bir varsayımı olduğu gibi kabul etmeyince, daha sıkı bir analiz yapma girişimine giriştik. Freud'ün sözünü ettiği kıya, doğa ile kültür arasında bir sınır çizgisinden, kültürün kesin başlangıç anını belirleyen bir olaydan başka türlü kavranamayacağı kanısını edinmiştik. Eğer bunu başka türlü kavrayacak olursak, varsayım tüm anlamını yitirir. Am bizim yaptığımız gibi yorumlanırsa, ortaya çıkan çelişkilerinden dolayı varsayım dağılıyor. Ailenin ilkel biçimleri üzerine yapılan diğer tüm kurgular gibi Freud'ün varsayımının en büyük yanlışlığı da güdü ile alışkanlık ve biyolojik olarak belirlenmiş tepkilerle kültürel uyarılar arasında varolan ayrımları gözönünde tutmasından ileri geliyor; biz ise, doğal durumdan kültür durumuna geçişte aile bağlarının uğradığı değişikliklerin incelenmesini gerekli gördük.

Bu araştırma boyunca, doğal olarak psikanalizin en önemli sorunlarını ele almak zorundaydık ve aile kompleksinin doğal oluşumunun bir kuramını geliştirecek durumdaydık. Kompleksi, kültürün ikinci bir kaçınılmaz ürünü olarak bulduk, aile, üyelerinin birbirlerine güdülerle bağlı olduğu bir kümeden, üyelerinin birbirlerine kültürel bağlarla bağlı olduğu bir kümeye doğru değiştikçe, kompleks de ortaya çıkıyordu. Psikolojik bir dille söyleyecek olursak, bu öneriyi şöyle dile getirebiliriz: Birbirlerine bağlanmış ve zincirlenmiş tepilerin güvence altına aldığı birliğin yerini, örgütlü bir duygu sisteminin güvence altına aldığı bir birlik aldıkça, kompleks de değişir. Duyguların oluşumu ve örgütlenmesi, ruhun olgunlaşmasına yön veren belli sayıdaki psikolojik yasalara göre oluyor ve bir kısım davranış-

ları, uyumları ve güdüleri belli bir duygudan eleyecek şekilde bu oluşumu ve örgütlenmeyi yönetiyor.

Baba ile çocuk ve ana ile çocuk arasındaki ilişkilerden kimi davranışların ve tepilerin elenmesi birçok şekilde oluyor. Tepilerin ve heyecanların sistemli örgütlenmesi, kimi davranışların derece derece ortadan kalkması ve silinmesi sonucu olabilir; bu yitinmenin ve silinmenin kendisi de dramatik bir şokun sonucu olabilir, törenlerde olduğu gibi örgütlü ideallerin etkisi altında ortaya çıkabilir, gülünç olma korkusundan ya da kamu baskısından olabilir. Örneğin, ana ile çocuk arasındaki ilişkilerden cinsel duygunun yavaş yavaş elendiğini, buna karşılık baba ile çocuk arasındaki ilişkileri belli bir ana değin belirleyen sevecenlik duygusunun yerini baskıya ve sertliğe terkettiğini bu düzenekler sayesinde saptıyoruz. Bu çeşitli düzeneklerin işleyiş biçimi her zaman tam aynı sonuçları vermiyor; burada birden çok kusurlu uyum (zihinsel ya da toplumsal), cinselliği ortadan kaldırmaya ya da düzenlemeye ya da yetkeyi kabul ettirmeye yarayan düzeneyin kusurluluğuna verilebilir. Bu denemenin ilk iki kısmında, bir çok küçük durumla göstermeye çalıştığımız buydu. Son kısımda ise, bunun kuramsal olarak doğrulanmasına çalıştık.

Demek ki duyguların örgütlenmesi, içerdiği çatışmalarla ve uyumsuzluklarla birlikte doğaya ve belli bir toplum içinde işleyen toplumsal düzeneklerin niteliğine bağlıdır. Bu düzeneklerin başlıca görünümlerini, çocuk cinselliğini düzenleyen eğilimlere, zina tabularına, egzogamiye, yetkinin paylaşılmasına ve düzenlenme biçimine ilişkin kurallar temsil eder. Ama bizim çalışmamızın başlıca övgüye değer yanı, herhalde biyolojik, psikolojik ve sosyolojik etkenler arasında varolan ilişkileri ortaya çıkarmamızdır. Kültürel durumda yaşayan insanların güdülerinin esnekliği ve güdüsel tepkilerden, kütürel uyumlara dönüşümlerin kuramını formüllendirdik. Bizim kuramımız psikolojik yanıyla belki yeni görünümler içeriyor, çünkü toplumsal etkenlerin etkileri üzerine iyice dururken «grup ruhu», «or-

taklaşa bilinçdışı», «sürü» güdüsü ve öteki metafizik kavramları meraklıların deposuna gönderiyor.

Araştırmamızın başında sonuna değin psikanalizin önemli sorunlarıyla ilgilendik: Zina, baba yetkesi, cinsel tabu ve güdülerin olgunlaşması Gerçekte bizim analizimimizin sonuçları, psikanalizin kimi noktalarında yeniden ciddi bir incelemenin gerekliliğini ortaya çıkarırken, genelde öğretiyi doğruluyor. Ana hukukunun somut sorunu ve onun işlevi konusunda daha önce yayınladığımız sonuçlar ve bu kitapta vardığımız sonuçlar bile, psikanalitik öğretiye temelde karşıt değil. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ana hukuku, iki erkek arasında yetkeyi paylaştırırken, baba hukuku üzerine üstünlükleri arasında «Ödip kompleksini bölmesi» de var; oysa öte yandan, zina yasağının içine tutarlı bir şema sokuyor; ve bu şemada egzogami yasası, cinsel tabunun doğrudan uzantısı olarak gerçek anlamdaki aile için geçerli oluyor. Bununla birlikte, ana hukukunun yalnızca kompleksten doğmadığını tanımak zorunda kalmıştık, çünkü bu olguyu çok çeşitli nedenler belirler. Böylece, ana hukukunun ortaya çıkışını, bilinmeyen toplumsal ve ekonomik nedenlere bağlıyorum diye beni kınayan Dr. Jones'ın itirazlarını daha iyi çürütebilmek için, kurala uygun bir dil kullanma yolunu seçtim. Ana hukukunun, baba hukukuna göre akrabalığın paylaşılmasından daha uygun ve daha yararlı bir vasıta olduğunu düşünülürken, ben onun anlaşılabilir olduğunu gösterdim. Daha önce de gördüğümüz gibi, işin doğrusu şurada: Akrabalığın iyi yanlı paylaşılması yöntemi, hemen hemen tüm kültürlerde onaylanmış, ama kültür düzeyinin çok düşük olduğu topluluklarda anasoyu, babasoyu ağır basıyor. Bize göre bu yararların en büyüğü, anasoyu sisteminin «kompleks»i değiştirmesinde ve bölmesinde yatıyor.

Kompleksi psikanalitik açıdan yerine yerleştirirken, neden onun zorunlu olarak zararlı sayıldığını anlamıyorum. Her şeyden önce psikanalizcinin gözünde Ödip kompleksi kültürün *fons ve origo*'su, *temeli* ve *kökeni*dir; dinin, ahlâkın ve yasanın çıkış noktasıdır. Onu ortadan kaldırmaya

ne gerek var? İnsanlık ya da «ortak ruh», onu parçalamak için neden o denli sıkıntılara girdi? Bize gelince, biz komplekste bir neden değil, bir alt-ürün, yaratıcı bir güç değil, bir uyumsuzluk tanısı görüyoruz.

Burada vardığımız sonuçlar, daha önce iki makalede dile getirildi ve yayınlandı, şimdi de bu kitabın ilk iki kısmında yer aldı. Bu sonuçlar bir yerde psikanalitik kuramı onaylıyor; yalnız şu koşulla ki, biz bu kuramı basit bir çalışmanın varsayımı (hypothesis) ve bir yönelseme aracı olarak düşünüyoruz, yoksa doğmatik savların bir sistemi değil.

Bilimsel bir çalışma, bir işbirliğini, çeşitli uzmanlar arasında sürekli *do ut des, karşılıklı alıp vermeyi* içerir. Antropologlar belli bir ölçüde psikanalizin bilgilerinden yararlandılar; oysa psikanalizin temsilcilerinin işbirliğini reddetmesi ve kendileriyle içli dışlı olmasa da, başka bir alandaki uzmanların iyi niyetle sunduklarını geri çevirmeleri gerçekten yazık. Bilimin yolu hiçbir zaman basit ve düz değil. Yeni topraklar ele geçirildiğinde, çoğu zaman hiç meyve vermeyecek bir yere ekim yapılıyor. Bir bilgin (ya da bir okul), yeni ve işlenmemiş bir alana nasıl giriyorsa, savunulmayacak bir yeri de öyle terketmelidir. Bilimsel araştırmada, birkaç altın filizinin ancak çok miktarda kayaların ve kumların temizlenip atılmasından sonra elde edilebileceğini her zaman anımsamak gerekir.

KABALCI YAYINEVİ

Modern antropolojinin kurucusu Malinowski,
uzun yıllar Londra Üniversitesi'nde profesörlük yaptı.
Trobriand yerlilerini yerinde inceledi.
İlkel toplumların incelenmesinde
psikolojik analizi ilk uygulayan bilim adamı oldu.
İLKEL TOPLUMLARDA CİNSELLİK VE BASKI
adlı kitabında Malinowski bize
çocukların ve gençlerin özgür cinsel yaşamını anlatıyor.
Biyolojik yaşamdan kültürel yaşama geçişte
ailenin kuruluşunu, sınıfsız toplumda anasoyu ailesini
ve kültürün beşiği olarak kabul ettiği aileyi inceliyor.